

ПРИЛОЗИ

НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

XIII

ЧАСОПИС ДРУШТВА НАСТАВНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КЊИЖЕВНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Бања Лука 2024

Прилози
настави српског језика и књижевности
Број XIII • Бања Лука 2024

Издавач

Друштво наставника српског језика и
књижевности Републике Српске

За издавача

Доц. др Сузана Бунчић

Уредник

Доц. др Сузана Бунчић

Издавачки савјет

Проф. др Горан Максимовић
Проф. др Душко Певуља
Проф. др Весна Ломпар
Проф. др Вељко Брборић
Проф. др Зорана Опачић
Проф. др Наташа Половина
Проф. др Владан Бартула

Секретар редакције

Мр Бранка Љубојевић

Преводи резимеа на енглески

Доц. др Сузана Марковић

Коректура

Проф. др Нина Ђеклић

Насловна страна

Новак Демонић

Припрема за штампу

Ведран Чичић

Штампа

Арт принт, Бања Лука

За штампарију

Милан Стијак

Тираж

200

САДРЖАЈ

ПОДСЈЕЋАЊА

Уз 150. годишњицу великог српског народног устанка	7
--	---

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Миланка Бабић Граматичка категорија рода у морфолошко-синтаксичком и социолингвистичком контексту	15
---	----

Горан Максимовић Дјело Стевана Сремца у историјама и прегледима српске књижевности	31
--	----

Александар Новаковић Неколико речи о једном заборављеном приручнику за учење српског као страног језика	53
---	----

Момчило Цвјетиновић Светосавске прославе у часописима у другој половини XIX и почетком XX вијека	71
--	----

ЧАС СРПског ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Драгана Сријемац Анализа литерарног проблема у Мопасановој новели <i>Месечина</i>	91
--	----

Марија Стијепић Пејић, Вера Ђеврић Нишић Анализа грешака у придјевским категоријама рода и броја на примјеру групе индијских студената	107
--	-----

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

Ранко Поповић Нетремице са књигом над књигама	121
--	-----

Младенко Саџак Цјеловита систематизација и ново читање Нушићевог књижевног свијета	131
--	-----

Миланка Бабић Монографија о индиректним говорним чиновима у енглеском и српском језику	135
--	-----

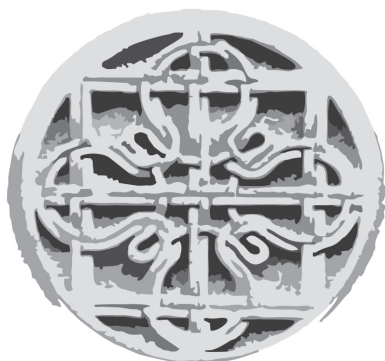
АКТУЕЛНОСТИ

Сузана Бунчић Тридесет година Друштва наставника српског језика и књижевности Републике Српске	147
--	-----

Упутство за припрему рукописа за штампу	165
---	-----

ПОДСЈЕЋАЊА

Уз 150. годишњицу великог српског народног устанка

Ове године обиљежава се стотину педесет година од почетка великог народног устанка у Херцеговини и Босни који је плануо у Невесињу почетком јула 1875. и трајао до октобра 1878. године, када су устаници разоружани интервенцијом великих сила, прије свега Аустроугарске монархије, а посредством српске владе и црногорског књаза Николе. Најпосвећенији хроничар херцеговачких буна против османског завојевања, још од времена Луке Вукаловића па до поменутог великог устанка, био је **Ристо Пророковић Невесињац** (1869–1908), један из плејаде оних посленика јавне ријечи која је пошкрај деветнаестој и почетком двадесетој вијека носила луч идеје српског националног ослобођења и уједињења, заједно са Алексом Шаншићем, Светозаром Ђоровићем, Петром Кочићем и Ристом Радуловићем. Подсјећајући се великог устанка и овог његовог знаменитој хроничара, овдје доносимо неколика фрагмената из предговора његовом најпознатијем дјелу Невесињска буна 1874. и почетак устанка у Херцеговини 1875. године.

Рођен у мјесту у коме се устанак о коме ћу писати зачео, а у коме се и пошљедњи устанак против аустроугарске управе у Босни и Херцеговини 1882. године понајјаче развио, од срца сам жалио што ми малољетност није допуштала ни у једном од ових устанака активно учествовати. Отуда је ваљда и долазило те сам се јако интересовао да што више сазнам о тој, могу без претјеривања рећи, херојској борби Херцеговаца против несразмјерно надмоћније силе, оскудице у муницији и оружју, елементарнијех непогода, глади и свију јуначких невоља.

Разговарајући се о томе са многим угледнијим учесницима из првог устанка, понекад сам се чудио како је ова сиротиња раја смјела и помишљати на устанак; јер, да заинтересује Европу за своју ствар, требало јој је одржати се бар неколико мјесеци, а дотле, требало јој је своје

куће и сву крваво стечену имовину предати огњу и пустоши, сопственом руком, или оставити непријатељу да он то учини. И шта бива пошље свега тога: раја и гола и боса, и гладна и жедна, живи по планинама, отимајући куће дивљим звјеровима, а европске дипломате, сједећи на меканијем фотељама кроје себичне планове, рачунајући на сигурну па макар и зеленашку добит; ако ове нема, боје се да се не замјере моћном султану у Стамболу. Раја се почиње кајати што је урадила, што још трпјела није – јер јој тако дипломате довикују – куми дрвље и камење да јој помогне, али је нико не чује. Овако је обично бивало, па овако је лако могло бити и овога пута. Али ни у почетку овог, као год ни у ранијим народним устанцима, нијесу политички шпекуланти имали посла, него људи из народа, који су вјеровали да је правда на њиховој страни, вјеровали у Бога који праведну ствар штити и надали се у Црну Гору, Србију и велику Русију, да ће им те српско-славенске државе пружити руку помоћи, а што је најглавније: вјеровали су у сами себе, тј. у своју издржљивост и јуначку сношљивост свију мука и невоља на које су се одавно навикли. (...)

Живећи у Србији, често сам имао прилику чути и читати разна мишљења о устанку 1875. године, о узроцима и покретачима његовијем. Ну, скоро сва та мишљења која сам чуо и читао, па и она од иначе најкомпетентнијих историка, тако су погрешна да сам се морао чудити недовољном обавјештењу српских писаца, тијем више што су неки од њих имали довољно и прилика и времена да се о томе тачно обавијесте; док су неки и лично судјеловали у ствари устанка, ако не на бојном, а оно на дипломатском пољу. Али, освега најчудније ми је било чути скоро опште мишљење да је овај устанак Аустрија изазвала. Овакво мишљење сматрао сам као убитачно по српске интересе, као кобно по српске народне идеале, као утук српске мисли, осјећаја и надања, из кога се порађа песимизам па шљедствено и индиферентизам наспрам ослобођења и уједињења српског народа, нарочито оног дијела његовог који се налази под Аустро-Угарском.

Мада су ме овакви назори наше браће Срба у Србији о Херцеговачко-босанском устанку јако жалостили, опет, с друге стране, од срца сам се радовао замишљајући да ћу првом књигом мога дјела побити ове назоре, те тијем и допринијети промјени мишљења, на устук индиферентизма, а на корист опште српске ствари. Али, унутрашње трзавице које су се у Србији пошљедњих година догађале, а још више материјалне

околности у којима сам се налазио све до скора, нијесу ми дале у овом погледу ниједног корака даље од писаћег стола и његове фијоке учинити. Пуштајући сад овај први одјељак у свијет (1902), ја на првом мјесту узвикујем да је горње мишљење наше браће Срба у Србији – да је Аустрија изазвала устанак о коме је ријеч – скроз погрешно.

Истина је у овоме да је Аустро-Угарска већ покренут устанак почела експлоатисати у своју корист; но, то би чињела и свака друга непријатељска држава, кад би се у њеном непосредном сусједству сличан устанак покренуо. Па ипак Аустро-Угарска је приступила тој експлоатацији врло пажљиво и са великим колебањем, бојећи се да резултат устанка не испадне искључиво у корист Русије и српских кнежевина. Почетак ове експлоатације датира се од 1875. године, дакле, од времена кад је и устанак плануо. Међутијем, читаоци ће видјети да је припрема за устанак почела много раније; па ни сам буна, која је букнула у Невесињу у јесен 1874. године, није ништа друго него један акт народног устанка. Најмање пак може бити истина да је Аустрија могла непосредно утјецати на Невесињце, да ови, по њеном наговору устанак покрену, кад се зна да у цијелом срезу невестињском није било ниједне куће римокатоличке, а камо ли да је било каквијех фратара или другијех агената, чијој би се иницијативи овај покрет могао приписати. Тако исто зна се да Невесињци ни иначе нијесу имали никаквијех посреднијех нити непосреднијех веза са Аустријом. Ми тврдимо да је сам развој догађаја и политичких прилика донио, те је устанак испао у корист Аустрије; да га она није покренула него сам народ херцеговачки, наравно по одобрењу са Цетиња, које је шљедовало тек након многих молби и устезања народнијех.

Друга су питања: да ли је устанак у подесно вријеме покренут; да ли је народна свијест о ослобођењу и уједињењу била довољно развијена и у другим српским покрајинама; да ли су везе између Србије и Црне Горе биле потпуно братске, како би се једна на другу, у погледу узајамне помоћи и заједничког рада, поуздано ослонити могле; да ли је Русија била спремна да, у случају потребе, и сама тргне мач за ослобођење балканских Словена; до кога ли је кривица што је Аустрија, док су се српски ловци међусобно погађали, ухватила најзгоднију бусију, на коју је доцније и зец наишао; и, да ли је она ту бусију ухватила сопственом иницијативом, или по упутству чак из Берлина, а по благослову Петрограда. На сва ова питања ми ћемо, уколико будемо могли, одговорити на свом мјесту, у самом дјелу; тек, на оно најпрво имамо овдје рећи ово:

Пребацивати Херцеговцима да су у невријеме устанак покренули, то је исто као пребацивати Обилићу што се није стрпио у своје праведном гњеву, те причекао докле цијела војска пође на злотвора, него је похитао да што прије спере нанесену му љагу, да, жртвујући себе, отвори ново врело на коме ће се доцнији нараштаји напајати духом слободе, части и пожртвовања за будућност свога народа. Јест, прегнуће Херцеговаца може се потпуно упоредити са прегнућем Обилића, јер и они су потегли оружје противу много надмоћније силе, и ступили у дугу и крваву борбу на живот или смрт; а што њихово прегнуће није уродило жељенијем плодом, то није кривица њихова, него кривица оне „високе политике” коју смо мало прије поменули.

Уосталом, ствар је природна да народ није устао на оружје само зато да извојује политичку слободу и замијени једног господара са другим, него и зато да извојује и економску независност, или, у најмању руку, да се убудуће услови његова економног стања побољшају. Стога и овај, као и ранији народни устанци, носи на себи, поред народно-вјерског обиљежја „за крст часни и слободу златну”, и тип народне револуције противу постојећег стања уопште, а нарочито економног; с девизом да се то стање из основа промијени, или, ако то није могуће, а оно бар да се поправи у толико, у колико се односи на сељачки staleж, који је и био главни покретач устанку.

Завршавајући овај предговор, молим поштоване читаоце и читаатеље да ми не замјере што овијем дјелом нијесам обухватио и устанак у Босни. Ја то нијесам хтио учинити, не због каквог намјерног подвајања, него из ова два разлога: прво стога што о почетку и току устанка у Босни нијесам довољно обавијештен, нити имам потребне податке; а друго стога што се рад на устанку кретао у два правца, из Босне према Србији, а из Херцеговине према Црној Гори, те ће неки Босанац или Србијанац моћи боље одговорити истини у погледу устанка у Босни, него што бих ја то могао овога пута учинити. Доцније ваљда, наћи ће се неко опробано перо које ће написати исцрпну, заједничку историју херцеговачко-босанског устанка.

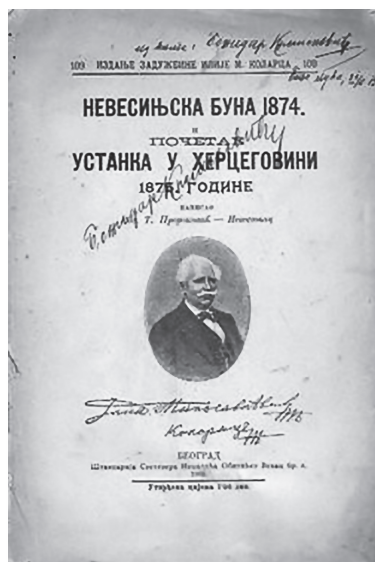
У Биограду марта 1902. год.
Приредио Ранко Појовић

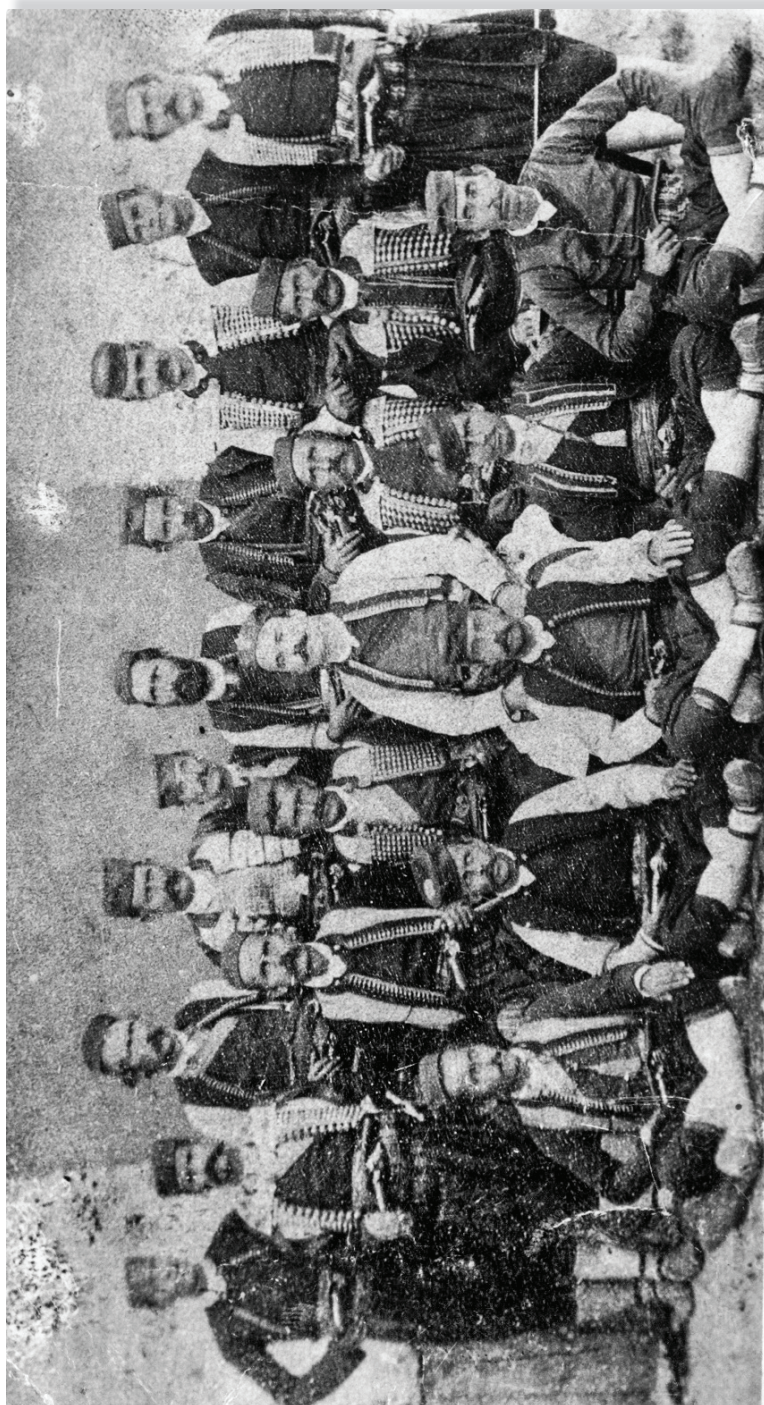
Фотографија 1. „Херцеговци у заседи”, анонимни аутор.
Извор „Српска Зора”, 1876.

Фотограја 2. Устаник Лука
Пејковић са суйрујом. Извор:
часопис „L'Illustration”,
септембар 1875.

Фотографија 3. Наслован сйрана књије
„Невесињска буна 1874. и почетак
Устанка у Херцеговини” (1902) Ристија
Пророковића Невесињца (1869–1908).
Извор: Универзитетска библиотеа
„Светозар Марковић” Београд.

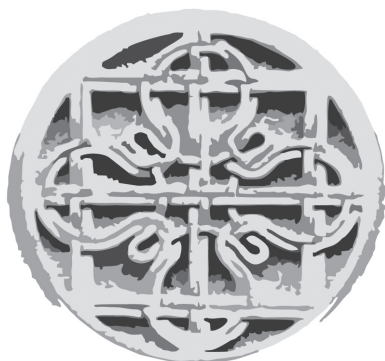

Фотографија 4. Вође Невесинске пушке

С лијева на десно Горњи ред: Видак С. Ковачевић, Перо Тунгуз, Никола Радовић, Никола Вујковић, Илија Деретић, Пољ Тодор, Илија Стјевановић, Лука Данџубић, Ристко Крњевић, (Видак) Лубурић (не види се добро име ни на оријиналу). Средњи ред – сједе: Кико Стјевановић, Војвода Трифко Вукаловић, Војвода Шако Пешировић, Војвода Стојан Ковачевић, Трифко Сворцан. Доњи ред: Обрен Прњез, Васо Бува, Јово Мрав, Јован Шушић, Ристко Милићевић.

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

ГРАМАТИЧКА КАТЕГОРИЈА РОДА У МОРФОЛОШКО-СИНТАКСИЧКОМ И СОЦИОЛИНГВИСТИЧКОМ КОНТЕКСТУ¹

У раду се говори о морфолошкој категорији рода у систему врста ријечи српскога језика, при чему се као језгрена врста издваја именичка, код које је граматичка категорија рода и класификациона, а њен утицај се манифестује и на творбеном плану. Посебна пажња се посвећује његовом синтаксичком домену, односно томе да род условљава конгруенцију у оквиру номиналне синтагме, али и у субјекатско-предикатском повезивању. На социолингвистичком плану актуелан је проблем измишљања тзв. фемининатива, идеолошко-политички наметнутих и неодговарајућих системским правилима српског, чиме се нарушава његова и норма и структура.

Кључне ријечи: граматички род, природни род, граматички морфем, фемининативи

1. ГРАМАТИЧКЕ КАТЕГОРИЈЕ

Грамматичке или морфолошке категорије представљају функционално јединство граматичког садржаја и граматичке форме. То значи да уносе обавезност одређеног граматичког садржаја за ширу класу језичких јединица, односно да је одређена граматичка карактеристика заступљена, по правилу, код свих представника одређене врсте ријечи. Тако су граматичке категорије рода, броја и падежа обиљежје свих именских врста, с тим да су најтипичнији представник њихове заступљености управо именице. Општепознато је нпр. да су неке врсте бројева непромјенљиве (нпр. сви главни бројеви већи од четири, осим оних који се исказују бројним именицама), да постоје непромјенљиви придјиви (нпр. *розе*, *браон*) итд. Но у тим врстама ријечи доми-

* milanka.babic@ffuis.edu.ba

¹ Рад представља излагање на Семинару за наставнике српског језика и књижевности, који је организовало Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске у Бијељини 28. и 29. 10. 2024. године.

нантне су оне подврсте у којима је досљедно остварују њихове граматичке категорије.

Критеријум заступљености неке граматичке особине условљава да се та особина у морфологији сматра и граматичком категоријом. Тако нпр. семантичка категорија живо – неживо врло је значајна код именица и именичких замјеница, али се морфолошки јасно изражава само у неким облицима падежа именица (нпр. у истим облицима номинатива и акузатива за неживо и генитива и акузатива за живо код именица мушког рода које се завршавају на сугласник у номинативу или на нулти морфем: - $\emptyset$). Друге именске ријечи, са изузетком личних замјеница и конгруенције придјевских замјеница и редних бројева са именицама мушког рода у облику акузатива једнаког номинативу за неживо и акузативу за живо, такође су неутралне на ту семантичку категорију, па је то условило да се семантичка категорија живо – неживо није усталила и као граматичка категорија.

Граматичке категорије су најчешће садржане у граматичком морфему. Тако је нпр. у облику *жену*, морфем -у истовремену носилац трију граматичких категорија: падежа (акузатив), броја (једнина) и рода (женски); у *чићам*, морфем -м садржи сљедеће категорије: вријеме (презент), лице (прво), број (једнина), стање (актив), док је у његовом лексичком значењу садржана категорија вида (несвршени или имперфективни). Вид као граматичка категорија глагола не изражава се личним наставком као граматичким морфемом, него је дио његовог лексичког значења код творбено простих глаголских ријечи, а код изведених вид се изражава афиксима (нпр. *чићашти* је несвршеног вида, а помоћу префикса добија се *ишчићашти* као глагол свршеног или перфективног; од *ишчићашти* додавањем суфикса добија се глагол *ишчићаваши*, који је несвршеног вида).

2. УСЛОВЉЕНОСТ ГРАМАТИЧКЕ КАТЕГОРИЈЕ РОДА ЛИНГВИСТИЧКИМ И НЕЛИНГВИСТИЧКИМ ФАКТОРИМА

Категорија рода није монолитна ни у погледу мотивисаности, ни у својим функционалним карактеристикама. Тако се род мора посматрати на основу сљедећих карактеристика:

1. Род је граматичка категорија чији је домен првенствено синтаксички ниво, али се сврстава у морфолошке категорије, а при томе

је његова граматикализација различита или може да буде различита у различитим језицима.

2. Утицај лексичке семантике на род испољава се преко опозиције живо – неживо, и та појмовна категорија знатно утиче на граматикализацију категорије рода.
3. Категорија рода није само везана са именицама, мада су оне без сумње њено језгро, него обухвата и друге номиналне врсте – придјеве, замјенице и бројеве, а досеже и до глагола. Због те дисперзивности у врстама ријечи категорија граматичког рода се може разбити на поједине компоненте са специфичним карактеристикама у оквиру појединих врста ријечи, укључујући и различит степен ангажованости у њиховим значењима.
4. Категорију рода треба увијек разматрати у нераздвојивој вези са категоријом падежа и броја.
5. Проблеми категорије рода одражавају се у нормирању, под утицајем различитих лингвистичких и екстралингвистичких фактора и субјективног процјењивања вриједности лексике која је и иначе врло отворена за иновације (в. Лашкова 1984: 97).

У суштини, језгро категорије рода јесте род именица јер је у именичкој врсти ријечи род класификациона категорија која све именице разврстава на именице мушког, женског и средњег рода, уз ријетке дво-роде (као нпр. бол, жал, варалица, пијаница и сл), док род осталих номиналних врста (придјева, замјеница и бројева), као и глагола спада у подгрупе конгруенције. Код глагола је род нпр. периферна категорија, структурно повезана са учешћем глаголских придјева у конструкцији сложених глаголских облика, односно није заступљена ни код простих глаголских облика ни у футуру првом као сложеном облику, што значи да не спада у примарне категорије које одређују врсту ријечи. Српски језик у структури реченице подразумева усаглашавање вербалне категорије са номиналном, односно усаглашавање морфолошког облика предиката са субјектом, па је тако род у вербалној врсти другостепеног карактера – он је подређен роду номиналне групе ријечи. Без обзира на то што је синтаксички предикат језгро српске реченице, првенствену улогу у конгруенцији реченичних чланова игра номинална група која је носилац семантички релевантне информације о вршиоцу радње са којом се усаглашава и род вербалне групе ријечи у саставу предиката. Но-

минална ријеч у позицији субјекта је, дакле, морфолошки надређена предикату, зато што предикат мора да конгруира са субјектом (нпр. *Дјечак је дошао. Дјевојчица је дошла. Дијете је дошло*). Изузетак су идентификационе реченице (нпр. *То је ученик. То је ученица. То је дијете*).

3. Класификациона и моциона улога рода у врстама ријечи

Граматичка категорија рода подразумејева разликовање мушког, женског средњег рода код именица и других именских и глаголских ријечи. Као једине самосталне ријечи, именице имају свој сопствени род. Свака именица је или мушког или женског или средњег рода, па је род код именица класификациона категорија на основу које се све именице дијеле. Код других врста ријечи род је синтаксички условљена категорија – остале именске ријечи свој род добијају од именица уз које стоје. Тако се придјеви, придјевске замјенице, редни бројеви и број *један* од главних бројева увијек у роду слажу с именицом уз коју стоје (као на примјер: *лијей* човјек, *наш* човјек, *иети* човјек, *један* човјек; *лијеи* жена, *наша* жена, *иети* жена, *једна* жена; *лијеио* дијете, *наше* дијете, *иетио* дијете, *једно* дијете и сл.). Од главних бројева још само број *два*, који је облик за мушки и средњи род (нпр. *два мушкарца*, *два села*) – разликује и облик за женски род (*две жене*), док остали главни бројеви не разликују род. Од личних замјеница род разликује само замјеница за треће лице (*он*, *она*, *оно*; *они*, *оне*, *она*), јер треће лице није присутно у говорном простору у коме се одвија комуникација, па појмовно-логички није евидентан ни пол тога лица као ни то да ли је појам на који се односи лице или предмет, што тој замјеници даје трородост. Род немају ни неличне именичке замјенице (замјенице *ко* и *шта/о* и од њих грађене одричне, неодређене и опште).

Личне замјенице за 3. л. јд. и мн., као и придјеви, придјевске замјенице, редни бројеви и главни бројеви *један* и *два* граде облике за мушки, женски и средњи род од исте основе – та појава у граматици назива се *моција рода*. Моцију рода имају и глаголски придјеви – радни (нпр. *чишао*, *чишала*, *чишало*) и трпни (нпр. *прочишан*, *прочишана*, *прочишано*), као и сви глаголски облици са њима грађени. То су сви сложени лични глаголски облици, осим футура првог – перфекат, плусквамперфекат, футур други, потенцијал – сви ти глаголски облици у активу, као и у рефлексивном пасиву (нпр. *Кућа се саградила...* / *Када се кућа буде сагради-*

С друге стране, показује се да је женски род доминантан у аугментативним твореницама, гдје су односи у рјечницима у процентима од око 80% именица женског рода у односу на 12 до 14% именица мушког рода (претежно именице са суфиксом **-оња**: *џлавоња, џрбоња, брконоња, кусоња, носоња, роџоња, брадоња*) и један мали проценат средњег рода (претежно именице са суфиксом **-иште**) (в. ЧАМПАР 1984: 293). Конгруенција са именицама које аугментативност постижу другим наставцима скоро редовно је у женском роду, премда се у лексикографском опису неријетко уз један број наводи да су и мушког и женског рода, нпр. РМС (књ. I, 414) наводи да је *волина* и м. и ж. рода, али примјери који се наводе показују употребу само у женском роду: *недужна волина*. Или ријеч *војничина* и у РМС и у РСАНУ одређује се да је м. рода, док су примјери дати са конгруенцијом у женском роду *снажна војничина* (Рмс I, 412) или *луда, џусџа војничина* (РСАНУ, II, 764). Тиме се показује да је лексикографско одређење семантички условљено доминантним мушким полом особе која је *војничина* и/или родом мотивне именице (*војник*), али да синтаксички аспект рода показује друго стање – конгруенцију у женском роду, што именици даје статус именице женског граматичког рода. Тако су те именице субјективне оцјене које означавају мушка лица, настале од именица мушког рода, граматички женског рода и захтијевају конгруенцију у женском роду, али и колебања још постоје, што значи да процес њихове граматикализације још увијек траје.

У оквиру именица које означавају особе иначе је доста колебања у роду. Тако нпр.: деминутивне ријечи које означавају особе женског пола као *џуреџак, дјевојче* – граматички су мушког рода; ријечи које се односе на мушки или и женски пол, као *џасџирче, момче, дјевојче* – граматички су средњег рода; ријечи као *џроџалица, џијаница, варалица (џрулеж, џњилеж)* – дворODE су, и мушког и женског рода. Њихов род се такође одређује синтаксички – слагањем са конгруентним атрибутом, односно са придјевском ријечју. Иначе, род најбоље показује слагање именице са атрибутом, а најпрецизније када се употребеби нпр. показна замјеница **тај, та, то**: *џај џуреџак, џо момче, џо дјевојче, џа џроџалица и џај џроџалица*, и сл.

Када се узме у обзир да су у питању изведенице, показује се да српски језик у свом развоју тежи граматикализацији, односно да тежи доминацији граматичке морфеме или облика ријечи и њене типичности за одређени род над појмовном категоријом природног рода изведеног на

основу пола. Тако именице изведене од мотивишућих именица мушког природног рода, као нпр. *џастирче* и *момче*, као и *дјевојче*, *женче* и сл. настале од именице женског природног рода (*дјевојка*, *жена*) под утицајем морфема *-е*, типичног за средњи род, добијају обиљежје средњег граматичког рода; именице изведене од основе женског природног рода, као што су *цуретшак*, *дјевојчурак* – под утицајем *-о* морфема, доминатног за мушки род, добијају мушки род, док именице *џијаница*, *џројалица*, *варалица* – показују варијабилност рода, па могу бити и женског и мушког, зависно од природе особе на коју се односе, што се на површинском плану реченице показује кроз њихову конгруенцију са придјевском ријечју.

У суштини, падежни наставак добија све доминантнију улогу при маркирању родне припадности именице, чиме се у развоју језика испољава тежња ка граматичкој унификацији и стабилизацији у парадигмама и у конгруенцији. Та тежња да се повећа диференцијална моћ морфолошких маркера рода именица уочљива је кроз историју српског језика и развоја именичких парадигми у којима се обједињавају типови промјене са подјелом према граматичкој категорији рода.

5. Природни и граматички род

Род именица може бити *природни*, а он је то када се одређује према полу живих бића, као на примјер: *момак*, *дјевојка*, *мушкарац*, *жена*, *син*, *оџац*, *мајка*, *кћерка*, *кокошка*, *коњ*, *овца*, *ован* и сл. Некима од наведених именица именована су жива бића (човјека и животиње) која су у природи мушког (*момак*, *мушкарац*, *син*, *оџац*, *коњ*, *ован*) и женског пола (*дјевојка*, *жена*, *мајка*, *кћерка*, *кокошка*, *овца*). Природни род подразумијева, дакле, подударност пола бића и рода именице. Именице које именују млада или неодрасла жива бића такође су по природи ствари одређеног пола, али будући да у њиховом спољњем изгледу нису јасно диференциране полне карактеристике, српски језик у свом рашчлањивању стварности издваја и средњи род. За именице које означавају млада или неодрасла жива бића традиционално се у граматицама, под утицајем екстралингвистичке категорије живо – неживо, наводи да су природног средњег рода (*џиле*, *дијеше*, *маче*, *куче*, *џеле*), али сматрам да није то и оправдано тако третирати.

Именице које именују неживо, добијају *граматички род*, а он се одређује према граматичком наставку, односно према промјени именица кроз падеже. Тако су, на примјер, женског рода именице *књиџа*, *џјесма*, *улица*, јер имају исте граматичке наставке или падежне облике као именица *жена*, чији је род одређен према женском полу (нпр. *-а у жена*, *књиџа*, *-е у жене*, *књиџе* итд.). Именице *уџбеник*, *роман*, *џарк* мушког су рода, јер имају исте граматичке наставке и падежну промјену као на примјер именица *мушкарџи*, која је добила род по мушком полу. Граматичког су рода и именице које именују врсте живих биђа, укључујући у исти облик и биђа мушког и биђа женског пола исте врсте (нпр. *џиђица*, *риба*, *сисар*, *врапа*, *сврака*, и сл.), као и именице које означавају вршиоце радње (*судџија*, *стџарџешина*, *секретџар* и сл.). По том критеријуму, ни у оквиру именица средњег рода не може се издвојити природни род, јер је такође истим обликом именовано и биђе мушког и биђе женског пола, што води закључку да природни род чине само мушки и женски. Биолошки постоје само два пола, мушки и женски и на основу њих два природна рода, док је „средњи пол” непостојећа категорија, па је и средњи род чисто формална категорија и када именује жива биђа, односно граматичког је карактера.

6. Утицај појмовне релације живо — неживо, односно утицај пола на род

Фактички, овај кратки преглед показује да се наше схватање морфолошке категорије рода није еманциповало од екстралингвистичких критеријума, па се на нормативном плану пласира као номинална категорија која одражава разлике између полова. Развој друштва показује те тенденције и на социолингвистичком плану, па се однос граматичке категорије рода и семантике пола неријетко брка, као у једној школској граматичкој, гдје се може наћи формулација:

„Именице као што су: *џаџа*, *деџа*, *владџика*, *судџија*, *аџа* — имају промену именица са завршетком *-а*, дакле, граматичког су женског рода (као именице *куђа*, *жена*), али су природног мушког рода, јер је атрибут уз њих као атрибут уз именице *човек*, *учиџељ*: *добар џаџа*” (Станолчић и Поповић 1995: 72).

Читалац се мора баш добро замислити да схвати, посебно ако је ученик, овакву дефиницију у којој је измијешан род као граматичка катего-

рија и пол као појмовна лексичка категорија, а онда и природни и граматички род, као подтипови граматичке или морфолошке категорије рода. Једино остаје да напамет научи да су једне именице граматички женског, а природно мушког рода, а да себи објасни да се ту у ствари мисли да именице које у природи означавају особе мушког пола имају женски граматички род. Но и ту га демантује синтаксичка манифестација рода у конгруенцији, јер је конгруенција у мушком роду, па једино може да закључи да те именице јесу именице мушког рода на морфем **-а**, а будући да означавају особе мушког пола, онда је њихов род природни. Али неке од њих, као *судија*, могу да означавају и лице женског пола, па се природни род колеба ка граматичком. Ту је несумњиво јак утицај пола на обликовање рода, чиме се неутралише деклинацијски тип женског рода и именице добијају мушки род. А када се већ издваја природни и граматички род, збуњујући је и дио дефиниције гдје се каже да су именице *кућа* и *жена* граматичког женског рода, јер је именица *жена* природног женског рода, будући да означава живо биће женског пола. Када граматички род именице није носилац значења пола, показује се неслагање у парадигматском и у синтаксичком смислу, или неслагање у типу падежне промјене и у конгруенцији. Деклинација је деклинација именица женског рода, а конгруенција као код именица мушког рода: *мој тата*, *мој деда*, *мој меда*, а не **моја тата*, **моја деда*, **моја меда*. Конгруенција показује да је утицај пола врло јак и код оних ријечи које не разликују категорију рода, као нпр. код личних замјеница. Тако се нпр. лична замјеница ЈА слаже са обликом глагола у предикату који разликује род зависно од тога кога је пола особа на коју се замјеница односи, нпр.: *Ја сам прочишћала књићу*: *Ја сам прочишћео књићу*. Не постоји могућност да се уз замјеницу првог или другог лица употреби средњи род, нпр. да се каже: **Ја сам прочишћало књићу*. И тиме се такође средњи род искључује из категорије природног рода.

7. Колебања у граматикализацији рода именица *nomina agentis*

Колебања су посебно изражена када су у питању именице из категорије *nomina agentis* – односно вршилац радње или носилац неког звања или занимања са граматичким **-о** морфемом или именице мушког рода на сугласник, код којих се творбено-морфолошки није формирао облик женског рода за именовање особа женског пола. Те именице као што су

возач, *пилот*, *капетан*, лидер, шоумен и сл. имају тзв. генерички род или општи којим се означавају особе оба пола, односно те именице имају вриједност техничких термина, неутралних у односу на пол у природи, а који у језику одвајкада функционишу, па је у сваком смислу нереално, а за систем језика и његову структуру врло штетно насилно стварање именица за обиљежавање особа женског пола, што се углавном дешава под утицајем екстралингвистичких разлога – предрасуде по којој у моделу са -*о* морфемом као означи оба пола нису равноправне жене са мушкарцима. Додатни разлог је унутарјезички, а тиче се проблема у успостављању конгруенције када је именицом означена особа женског пола, нпр.: *Министар је говорила о програму рада*. Но и тада је могуће пол исказати лексички, нпр.: *Госпођа министар је говорила*.

8. ФЕМИНИНАТИВИ И ПРОБЛЕМ РОДНО СЕНЗИТИВНОГ ЈЕЗИКА

Тамо гдје језик у свом природном развоју успостави родне парове, не ствара се никаква брана њиховој употреби, али проблем јесте у њиховом насилном измишљању, посебно када такве новокованице нису настале ни у духу језика ни у складу са његовим творбеним правилима. У том смислу се, када се погледа актуелно стање у српском језику, отишло у крајност, па се – под утицајем глобалистичких процеса којима је наше друштво изложено на путевима приступања Европској Унији – доносе и закони који намећу као обавезну употребу тзв. родно сензитивног језика. Као што је познато, у Србији је такав закон, назван *Закон о родној равноправности*, усвојен 2019. године, а рок за његову примјену који је подразумијевао припрему грађе и њено оспособљавање за употребу, односно измишљање назива за сва могућа звања и занимања у женском роду, био је мај 2024. године. У међувремену, срећом и притиском лингвиста и дијела културне елите, тај закон је Уставни суд Србије суспендовао, али то не значи и да га је поништио.

„Закону је, у припремној фази, претходио на веб-страници Владе Србије, као државни стандард у тој области, *Приручник за употребу родно осјетљивог језика*, урађен у оквиру пројекта „Кључни кораци ка родној равноправности”, подржаног од стране Координационог тела за родну равноправност при Влади Републике Србије, Агенције УН за родну равноправност и оснаживање жена и Центра за женске студије. Одредбама Закона прописане су и оштре и високе казне за непоштовање пропи-

саних мјера у свим областима друштвеног живота, при чему су посебно спорне, због масовности корисника и утицаја на језички систем и његову реализацију, мјере у области образовања и медија. Такве насилне, обимне и нагле интервенције у језику, какве се препоручују *Приручником* и налажу *Законом*, мијењају природу и језика и норме. Многе од новотвореница, тзв. *фемининаштва*, не одговарају духу српског језика, јер је значајан број изведен непоштовањем или непримјењивањем правила творбе ријечи у српском језику.

Посљедице примјене *Закона о родној равноправности*, ако и кад се он примијени, нужно ће се одразити и на српски језик на ширем плану, мимо граница Србије. Уколико се дата законска рјешења у будућности примјене, отвара се нови проблем који утиче на статус српског језика у Босни и Херцеговини. Ако Република Српска не донесе исти закон, примјена србијанског неће бити обавезна, а то подразумева нову регионалну варијантну диференцијацију стандарднојезичке норме, што српском језику, ако је циљ да се очува на садашњем свом простору, није потребно. Таквим интервенцијама у језику инструментализује се граматичка категорија рода за потребе феминистичке идеологије. Српски језик је жив и динамичан. Будући да језик описује друштвену стварност, његов потенцијал се стално развија, што подразумева флексибилност његове норме. Апсурдно би било да је српски остао исти као у Вуково вријеме. Он није био исти ни у области правописно-граматичких правила ни у области лексике на почетку и на крају Вуковог периода. Вук је за потребе превода *Новой завети* посуђивао лексику, као што је и граматичке термине, самјерљиво са осталим филологијама, посудио из класичних језика. И то је, као и велики број контактом са другим културама усвојених посуђеница, попуњавало српски лексички фонд тамо гдје није постојала одговарајућа ријеч за одређени појам. Такво посуђивање је било нужно, али није нужно да се у савремени језик излије феминистичка идеологија која поништава његове граматичке категорије, и још да се то прогласи нормом.

У суштини, наведени поступци облигаторног наметања језичких јединица супротстављени су недирективном моделу српске језичке политике и уносе забуну међу говорнике, од којих се тражи да науче све те ријечи и да пазе у сваком тренутку своје и службене и јавне говорне активности да их правилно употребе, јер ће у противном бити кажњени на основу прекршаја закона. Будући да је у питању огроман број ријечи,

то изазива несигурност и фрустрацију у употреби језика и код оних који су лингвистички образовани, што дестабилизује норму и угрожава континуитет писмености генерација које су завршиле са формалним образовањем и усвајањем језика” (БАБИЋ 2021: 91–92).

9. ПРОБЛЕМ ПРИМЈЕНЕ РОДНО МОТИВИСАНИХ ИЗВЕДЕНИЦА

„Примјена прокламованих прописа и рјешења, ни тамо гдје се тенденциозно и плански проводи, није нимало лака. Без обзира на то што се аутори датих начела у *Приручнику за уједињену родно осетљивост језика* позивају на социолингвистичке и прагматичке теорије употребе језика и на категорију рода као производну, која ствара нове облике, а занемарују, као превазиђене, структуралистичке теоријске оквири, у теоријском смислу језик је и даље систем знакова чија и употреба и творба зависе од структурних правила, тј. језичким системом у суштини управљају иманентни процеси саморегулације и супротстављају се процесима насилног регулације.

Ти ригорозни захтјеви отварају и дилему могу ли говорници научити огроман број новотвореница и без изузетка их употребљавати. Поставља се и питање како ће бити реализован такав захтјев – индивидуално или организовано, да ли се наставници и новинари упућују на дошколовање, на учење и вјежбање родног језика у вечерњој школи?! Ко ће прилагодити бројне уџбенике стандардима родне сензитивности?!

Чак се и на основу лаичког читања текстова и *Закона о родној равноправности* и *Приручника за уједињену родно осетљивост језика* лако уочава да аутори (или ауторке) нису ни у сопственом тексту могли одржати принцип досљедности и поштовања сопствених правила, а та недосљедност потврђује да је мушки род немаркирана генеричка категорија чија је сфера употребе у језику много шири од употребе женског рода. Тако нпр. у кратком тексту од двије-три стране у коме се износи закључно мишљење на крају *Приручника*, а који је писан тенденциозно у женском роду, у једној реченици промакло: „Говорници и институције некада јасно покажу намеру...” (*Приручник* 2019: 133). Изостао је, дакле, родни пар „говорнице”, на коме се иначе у *Приручнику* инсистира. У тексту *Закона* мушки род доминира – у општем значењу и једног и другог пола употребљавају се именице *јријадник* (*јријадник осетљиве јрује*, стр. 6), *члан* (*старији и болесни чланови јородице*, стр. 5), *јаршнер*, *јружалац* (*социјал-*

ни *паршнери*, *пружалац услуга*, стр. 5), *руководилац*, *обвезник* (*руководилац обвезника*, стр. 11, *руководилац органа јавне власти*, *руководилац организационе јединице*, стр. 29), *шражилац*, *корисник* (*шражилац и корисник бесилашне правне помоћи*, стр. 31). Нема у законодавним правилима ни „припадница”, ни „чланица”, ни „партнерки”, „руководитељки” или „руководитељица”, ни „тражитељки”, а ни „корисница”! Текст закона је, дакле, контрадикторан самом себи, а камоли да неће бити корисницима у најмасовнијим областима образовања и васпитања (чл. 37 *Закона о родној равнојравности*) и јавног информисања (чл. 44), у областима у којима обухвата сав образовни систем и све медије” (Бабић 2021: 93).

10. УПОТРЕБА РОДНИХ ПАРОВА И ПРОБЛЕМ СИНТАКСИЧКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ РЕЧЕНИЦЕ

Уколико таква законска рјешења опстану, отвара се и велико питање како ће се тај уплив идеологије одразити на синтаксичку норму српског језика. За сада, што показује и текст *Закона* и текст *Приручника*, субјекатска синтагма коју чине именице мушког и женског рода конгруира са предикатом у мушком роду. Но можда се феминистичком покрету не допадне ни тај вид доминације мушког рода, за који тврде да није неутралан, него да се њиме „потчињава” и „чини невидљивим женски пол у језику”, па се буду морала, по сили неког додатног политичког закона, мијењати и синтаксичка правила српског језика?! Већ је видљива и тенденција да се уносе облици глагола у предикату и у мушком и у женском роду, као нпр.: „Уколико до сада нисте употребљавале/и родно осетљив језик, циљ овог приручника јесте да вас на то подстакне...” (*Приручник* 2019: 10). Осим на синтаксичком, то представља проблем и на правописном плану, а није тешко замислити какав и колики у функционалним стиловима и жанровима” (Бабић 2021: 94).

Бројне су и за статус српског језика и у матици и у дијаспори врло контрапродуктивне посљедице наметања језичких нормативних правила од стране власти, а противно стручном и научном мишљењу српске лингвистике. Иако језичке структуре нису имуне на друштвене промјене, не смије се на основу друштвено-политичких тенденција мијењати структура језика и декретом проглашавати поједине језичке јединице и конструкције прихватљивијим или неприхватљивијим. Штета од таквих интервенција власти у језику је вишеструка, са дугорочним посљедица-

ма, и води не само ка разградњи норме него и обесмишљава језичку културу и нарушава језички систем.

ЛИТЕРАТУРА

- БАБИЋ 2021: М. Бабић, „О статусним проблемима српског језика у вези са Законом о родној равноправности”, Зборник саопштења са округлог стола *Положај српског језика у савременом друштву (изазови, проблеми, решења)*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Одбор за стандардизацију српског језика, 2021, 91–94.
- ЛАШКОВА 1984: Л. Лашкова, „Из типологије категорије рода у српскохрватском бугарском књижевном језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд*, књ. 13: МСЦ, 97–103.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. II, Београд: Српска академија наука и уметности, 1959.
- ЧАМПАР 1984: Д. Чампар, „Род и број именичких аугментатива у српскохрватском језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, књ. 13, Београд: МСЦ, 289–300.

ИЗВОРИ

- ЗАКОН О РОДНОЈ РАВНОПРАВНОСТИ, <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs> – приступљено 1. 7. 2021.
- ПРИРУЧНИК ЗА УПОТРЕБУ РОДНО ОСЕТЉИВОГ ЈЕЗИКА Х. Цветинчанин Кнежевић, Ј. Лалатовић, *Приручник за употребу родно осетљивог језика*, 2019, <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs> – приступљено 1. 7. 2021.

Milanka J. Babic

Grammatical category of gender in morpho-syntactic
and sociolinguistic context

Summary

The paper deals with the morphological category of gender within the system of part of speech in the Serbian language, with nouns singled out as the core part of speech in which gender is both a grammatical and a classificatory category. It examines the extent to which the influence of gender manifests itself on the derivational level, as well as the extent to which the extralinguistic category of animate–inanimate affects the determination and lexicographic description of gender. Special attention is given to its syntactic domain, that is, the way gender conditions agreement within the noun phrase, as well as subject–predicate relations. On the sociolinguistic level, under the impact of globalization and feministic ideology, the Serbian language is currently facing the issue of creating so-called feminatives, such as the terms for professional titles and occupations in the feminine gender, which are inconsistent with the systemic rules of the Serbian language on both morphological and syntactic levels, thereby disrupting the norm and structure of the Serbian language.

Keywords: grammatical gender, natural gender, grammatical morpheme, feminatives.

ДЈЕЛО СТЕВАНА СРЕМЦА У ИСТОРИЈАМА И ПРЕГЛЕДИМА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

НАПИСАНО ПОВОДОМ ОБИЉЕЖАВАЊА 170 ГОДИНА ОД ПИШЧЕВОГ РОЂЕЊА

У студији је указано на мјесто Стевана Сремца и његовог књижевног дјела у историјама и прегледима српске књижевности: од Јована Грчића, Јована Скерлића, Тихомира Остојића и Андре Гавриловића, па све до Велибора Глигорића, Милорада Најдановића, Славка Леовца, Драгише Живковића, Јована Деретића, Предрага Палавестре и Душана Иванића, Живомира Младеновића, Милорада Јеврића и Горана Максимовића. Представљена су репрезентативна Сремчева дјела, указано је на реалистичке стилско-поетичке црте, као и жанровске особине, приповједачке карактеристике, начин компоновања, обликовање јунака, на њихов језик и цјелокупну друштвену слику свијета. У свим наведеним синтезама, уз различито разумијевање жанровске природе његових дјела, постоји заједничко увјерење да је дјело Стевана Сремца умјетнички богато и разноврсно, те да је достигло висока достигнућа у епоси реализма у српској књижевности.

Кључне ријечи: српска књижевност, историје књижевности, епоха реализма, поетике, жанрови, књижевни јунаци

1 Мјесто и значај књижевног дјела Стевана Сремца (1855–1906) у историјама и прегледима српске књижевности посматрали смо ■ кроз анализу следећих књига: Јован Грчић, *Историја српске књижевности* (1903¹, 1906²), Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности* (1914), Тихомир Остојић, *Историја српске књижевности* (1923), Андре Гавриловић, *Историја српске и хрватске књижевности* (1927), Велибор Глигорић, *Српски реалисти* (1954), Милорад Најдановић, *Српски реализам у XIX веку* (1962), Славко Леовац, *Порирети српских писаца XIX века* (1978), Драгиша Живковић, „Период реализма у српској књижевности”, *Европски оквири српске књижевности III* (1982), Јован Деретић, *Српски роман 1800–1950* (1980), *Историја српске књижевности I–II*

* goran.maksimovic@filfak.ni.ac.rs

(2002), Предраг Палавестра, *Историја модерне српске књижевности* (1986), Душан Иванић, *Српски реализам* (1996), Живомир Младеновић, *Српски реализми* (2007), Милорад Јеврић, *Историја српске књижевности – реализам* (2017), Горан Максимовић, *Градови српског реализма – о њиховим и њиховим историјама реализма и њиховим историјама* (2023).

2. У првој написаној историји српске књижевности Стојана Новаковића, *Историја српске књижевности* (прво издање 1867, друго проширено издање 1871), није поменуто име Стевана Сремца, јер је тада био премлад и још увијек није био ни ступио у српску књижевност. Међутим, у претходно већ поменутој *Историји српске књижевности* (1903¹, 1906²), Јована Грчића, појављује се име Стевана Сремца, у „Трећој периоди” те књиге која је названа „Новија српска књижевност”, у њеном „Трећем одсеку” насловљеном „Од Бранка и Даничића до наших дана”.

Ту је у кратком прегледу и готово сасвим узгредно, уз бројна друга имена (Милутин Јакшић, Марко Цар, Буде Будисављевић Приједорски, Драгутин Ј. Илић, Андра Гавриловић, Бранислав Ђ. Нушић, Светолик П. Ранковић, Светозар Ђоровић, Борисав Станковић, Милан Будисављевић, Радоје М. Домановић, Петар Кочић), у неколико реченица поменуто и дјело Стевана Сремца. Интересантно је овдје напоменути да је Грчић прије тога дао посебна поглавља (са фотографијама) неким књижевницима који су објективно имали слабије дјело од Стевана Сремца. Издвајамо као примјере имена Јанка Веселиновића и Илије Вукићевића.

Грчић је већ у првој реченици нагласио за Стевана Сремца да је то „врло добар хумориста” (Грчић 1906: 261), а затим су без коментара набројана сљедећа дјела: *Ивкова слава* 1895. и 1899. као LV књига Српске књижевне задруге, *Лимунација на селу* 1896, *Каријера њапракшанџа Вукадина у Бранковом колу* 1897. после с натписом Вукадин у засебној књизи 1903, *Пој Бира и пој Сира и Божићна печеница* (1898), *Максим и Ибиш ага* (1900), *Последњи Бадњи дан, Бури и Енџели и Пушчујуће друштво* (1901), *Зона Замфирова и Чича Јордан* (1903), *Три пријовешке* („Идејал”, „Дим у дим”, „Мица и Микица”, 1904), *Лексик-ација* (1904), пет скица у 101. свесци „Мале библијотеке”.

3. Јован Скерлић је неколико краћих текстова о Стевану Сремцу објавио између 1906. и 1908. године: „Поводом смрти Стевана Сремца” (*Огјек*, 1906), „О Стевану Сремцу” (*Српски књижевни гласник*, 1907), „Две нове књиге Стевана Сремца” (*Српски књижевник гласник*, 1908). Значајно обимнији текст о дјелу Стевана Сремца објавио је 1909. године. Ради се о „књижевној студији” штампаној у серији књига под насловом

Писци и књиџе (III), која је уз „Библиографију о Стевану Сремцу” Уроша Џонића, објављену у *Српском књижевном гласнику* исте године, представљала прво цјеловито истраживање Сремчевог дјела. Као наставак тог истраживања, двије и по деценије иза тога биће објављена студија Павла Поповића, „Стеван Сремац, човек и дело”, као предговор у четвртој књизи Сремчевих *приповедака* у издању редовног кола Српске књижевне задруге, 1935. године.

У *Историји нове српске књижевности* (1914), Скерлић је дао сажету синтезу тих претходно објављених текстова, а посебно наведене „књижевне студије” из 1909. године. Поред уводних поглавља „Живот” и „Библиографија”, као и завршног поглавља „Општи поглед”, која су имала типски карактер у свим портретима Скерлићеве *Историје*, у Сремчевом портрету су издвојена и следећа поглавља: „Историјске приче”, „Сатиричар”, „Песник Ниша”, „Реалист”.

У сажетом приказу Сремчевог „живота”, Скерлићу су се поткрале двије грешке. Навео је да је Сремац завршио гимназију у Београду 1875. године, али је у каснијем истраживању Павла Поповића откривено да је то било годину дана раније. Ево како је то објаснио Павле Поповић: „У *Службеном листу* Стевана Сремца, који још од пре рата имам у препису, стоји да је Сремац свршио гимназију 1875; у *Извештају* о Гимназији краља Александра I за 1899–1900. годину стоји да је то било 1874; ово последње је тачније” (Поповић 1935: XI). Друга грешка односи се на нетачну годину Сремчевог одласка из Ниша. Скерлић наводи да је „са малим прекидима, до 1898. био професор гимназије у Нишу, потом у Београду” (Скерлић 1997: 341). Тачан датум Сремчевог премјештаја у Београд ипак је био другачији, а одиграо се 1892. године. „Сремац је, према *Службеном листу*, у Београд премештен 16. септ. 1892. за професора III гимназије” (Пелчић 1997: 467).

Скерлић наглашава чињеницу да је Сремац почео писати касно, јер је тек 1888. године у *Босанској вили* објавио прву историјско-идиличну приповијетку „Краљ Владислав” која ће касније ући у збирку *Из књиџа старославних* (1903–1909), али га то није спријечило да у „времену око 1900. године буде најплоднији и најпопуларнији српски писац” (Скерлић 1997: 341). Као нарочито драгоцену годину за Сремчево стваралаштво издваја 1895. када је у *Српском прегледу* у наставцима објавио *Ивкову славу*, а као важна дјела издваја још и *Попа Ђиру и попа Сјиру* (1898) и *Зону Замфирову* (1903). За Сремчеве историјске приче наглашава да су у „лирском тону, ритмичним и китњастим реченицама” описале старе ју-

наке, на основу „сувих података из грчких хроника и српских летописа и старих биографија” (Скерлић 1997: 342). Тај хибридни покушај „поетске историје и историјске поезије” привукао је публику, али је остао најслабији дио Сремчевог стваралаштва. На Сремца као сатиричног писца, по Скерлићевом мишљењу, велики утицај су имали његов ујак, Јован Ђорђевић, као и професор Велике школе, Љубомир Недић, а заснивао се на политичком конзервативизму и исмијавању „народних људи” из реда социјалиста и радикала. У сегменту текста, који је Скерлић насловио „Песник Ниша”, истакнуто је да је Ниш био мјесто Сремчевог надахнућа, те да је са *Ивковом славом* „стекао глас”, а да му је *Зона Замфирова* „можда и најбољи књижевни посао” (Скерлић 1997: 343).

Скерлић је указао на блискост Сремчевог реализма са дјелом Јакова Игњатовића, јер су обојица били занесени пријатељи патријархалног доба, као и конзервативци у политици, обојица су поетизовали народну прошлост, обојица су писали хумористичке романе и гајили љубав према обичном свијету, били су „реалисти не по уверењима но по инстинкту и по укусу” (Скерлић 1997: 343). Сремац је био реалиста и по „начину писања”. Скерлић га дефинише као пажљивог посматрача живота, који је „у своју бележницу уносио карактеристичне речи, zgodне анегдоте, гестове, изјаве, материјал, једном речју” из кога је конструисао своје приповијетке (Скерлић 1997: 344).

У општем закључку, Скерлић одаје признање Сремцу да је имао „прави хумористички таленат”, да је лијепо знао да исприча анегдоту и да оцрта занимљив тип, да задржи пажњу читаоца и да га насмеје”, а затим по нашем мишљењу сасвим погрешно износи тезу да је све то „било без дубине и ширине, тек ради смеха и забаве”. Независно од таквог оштрог суда, Скерлић је на крају сасвим противурјечан и закључује да је Сремац „био не само наш најбољи хуморист но и један од најбољих и најтипичнијих реалиста” (Скерлић 1997: 345).

4. Након Скерлићеве *Историје српске књижевности*, двојица његових сљедбеника Тихомир Остојић у *Историји српске књижевности* (1923), као и Андра Гавриловић у *Историја српске и хрватске књижевности* (1927), сасвим су занемарили и тек овлашно сагледали Стевана Сремца. Тихомир Остојић му, на примјер, у одјелку „III доба” који је насловио „Модерна књижевност, од 1880.”, а у параграфу 60 насловљеном „Главни писци”, посвећује само једну реченицу: „Као хумористички приповедач нарочито се истакао Стеван Сремац” (Остојић 1923: 305).

Нешто је опширнији Андра Гавриловић. У четвртном параграфу „седмог дела” своје *Историје српске и хрватске књижевности*, посматра Сремца, заједно са Лазаром Комарчићем и Драгутином Ј. Илићем, као писца који је „историјску романтику почео неговати на нарочити начин”, те чије су „*Књије старославне* постале патриотском читанком” (Гавриловић 1927: 404). Упркос томе, Гавриловић је сагласан да је књижевно име стекао *Ивковом славом* (1895), а затим и другим дјелима, попут *Лимунације на селу*, *Зоне Замфирове*, *Кир Гераса*. Указује и на „социјално-политичку тенденцију” Сремчевог дјела, као и на неповјерење према свему ономе што је било ново и туђе. Поетички издваја способност за препознавање карактеристичних детаља из конкретних животних ситуација: „Он залази у детаље живота, у најситније описе ориђиналног покрета, смешних навика и ситуација за чије је цртање имао и воље и дара” (Гавриловић 1927: 405).

5. У књизи Велибора Глигорића *Српски реалисти*, Сремац је добио запажено мјесто и једну од најобимнијих студија међу дванаест урађених портрета писаца епохе реализма у српској књижевности. Сремац је у овој књизи смјештен на седмо мјесто. Послије Јакова Игњатовића, Стјепана Митрова Љубише, Милована Глишића, Лазе К. Лазаревића, Јанка Веселиновића и Светолика Ранковића. Послије Сремчевог портрета налазе су и студије о Симу Матавуљу, Радоју Домановићу, Бори Станковићу, Иви Ћипику и Петру Кочићу.

Уочљиво је да је Глигорић своју студију о Сремцу написао под упливом ранијих и овдје већ поменутих текстова Јована Скерлића и Павла Поповића, али је пронашао и угао самосталног читања или бар допуњавања неких детаља важних за разумијевање Сремчевог дјела у цијелости. У уводним сегментима текста, Глигорић наглашава већ познату тезу да су пресудан утицај на формирање Сремчеве личности и за његов књижевни рад имали његов ујак Јован Ђорђевић и књижевни критичар Љубомир Недић. Важну улогу, поготово за један аспект Сремчевог хумористичко-сатиричког приповиједања, имала је и београдска кафанска бојмија у којој су тада били присутни Милован Глишић, Јанко Веселиновић, Бранислав Нушић, Жарко Илић, Драгомир Брзак, глумац Чича Илија Станојевић, а касније су им се прикључили и сасвим млади Радоје Домановић и Бора Станковић. „Несумњиво да је Стеван Сремац у оваквој средини налазио подесно место за свој хумор и инспирације за хумор, јер је смех у тој средини био нарочито вољен и цењен, али се не

може рећи да је ова боемска средина била једини извор Сремчевог хумора и Сремчевог приповедања” (Глигорић 1954: 264).

Глигорић понавља и већ уочене блискости Сремчевог дјела са Јаковом Игњатовићем, Браниславом Нушићем, а затим и са Бором Станковићем, од страних писаца са Гогољем, наглашавајући жудњу са старим и традиционалним вриједностима и начином живота. „Сремац је амбијент тог старог, оријенталног нашао у Нишу” (Глигорић 1954: 268). У том контексту, нарочита аналитичка пажња усмјерена је на *Ивкову славу* и *Зону Замфирову*. Посебне хумористичке способности Стевана Сремца издвојене су у *Поју Ђири* и *Њоју Сјири*, а сатиричко приповиједање у *Вукадину*. Интересантно је овдје напоменути чињеницу да Глигорић има прилично нејасан однос према жанровској природи Сремчевог дјела. Не само да нема храбрости да *Ивкову славу* и *Лимунацију на селу* посматра као кратке романе, већ наглашава да се ради о „приповеткама”, него ни за *Поја Ђиру* и *Њоја Сјиру* и *Вукадина* не користи жанровску одредницу романа, већ их назива „великом хумористичком прозом”.

Приликом анализе појединих приповједака („Божићна печеница”, „Ибиш ага”, „Чича Јордан”, „Чесна старина!”, „Путујуће друштво” и сл.), посебно мјесто је намијењено *Кир Герасу* уз констатацију да је у њој Сремац „најлитерарније изразио оно особено уживљавање у стара времена” (Глигорић 1954: 290). Наглашена је суштински тачна чињеница да Сремчев хумор „извире из живота”, али је иза тога изведен погрешан закључак да Сремац излаже „карикатуралну илустрацију људи који су му антитипични” (Глигорић 1954: 298).

Укратко можемо на крају овога прегледа Глигорићеве студије о Стевану Сремцу, резимирати да није понудила суштински ништа ново, да је заснована на еклектичкој синтези раније написаних текстова о овоме писцу, али да није успјела да исправи неке раније погрешке које се појављују у тим огледима, а поготово није успјела да пронађе самосталан угао читања и интерпретације дјела овога књижевника.

6. Милорад Најдановић је у књизи *Српски реализам у XIX веку*, која је настала као „уџбеник за више педагошке школе”, уз одређена идеолошка ограничења карактеристична за вријеме у коме је рукопис настајао, направио значајно успјешнију синтезу Сремчевог дјела, него што је то прије њега урадио Глигорић. Најдановић је ослонац превасходно темељио на Скерлићевим и Поповићем тумачењима Сремчевог дјела, али је дао и неколико веома упечатљивих аналитичких запажања која су има-

ла индивидуални приступ и показала полемички став и примјерно разумијевање дјела овога писца. Најдановић је сагледао Сремчево дјело кроз три тематске цјелине: нишку, београдску и војвођанску, а затим је изложио упечатљиве интерпретације *Ивкове славе* и *Зоне Замфирове*, из нишке средине, *Поја Ђуре и њоја Сјуре*, из војвођанске средине, као и *Вукадина* и *Кир Гераса*, из београдске средине. При томе је добро показао да је у *Ивковој слави* „комични заплет грађен на принципу градације” (Најдановић 1962: 219), да је упечатљиво урађена карактеризација главних јунака, „цувеч-кардаша”, Калче, Курјака и Смука, те да је „Калча најизрађенији и најрељефнији тип у делу” (Најдановић 1962: 221).

Приликом анализе *Зоне Замфирове* најприје указује на чињеницу да иако Сремац у поднаслову указује да је то „приповетка” да се заправо ради о „роману”, те да тај неспоразум између писца и чињеничног стања најбоље илуструје литерарни поступак којим је дело грађено” (Најдановић 1962: 222). У типолошком погледу, поред овог анегдотског заплета и хумористички поентираниог расплета, дјело носи и обиљежја друштвено-историјског романа који сагледава живот града Ниша у посљедњим деценијама XIX вијека заснован на судару старог и новог начина живота и преплитања традиционалних и модерних вриједности. Сагледао је и главне протагонисте овога дјела, а за Зону Замфирову је нагласио да иако је по њој дјело насловљено заправо није „главна личност и више је објекат око кога се води борба него субјект који утиче на исход те борбе” (Најдановић 1962: 226).

Успјешан заплет *Зоне Замфирове*, низ упечатљивих карактера јунака, као и увјерљива слика друштвеног живота у Нишу, дају за право Најдановићу када се полемички осврће на Скерлићеву уопштену тврдњу да је Сремац био писац „слабе маште”. Слично полемичко закључивање Најдановић показује и приликом успјешне анализе сатиричког романа *Вукадин*, када је за завршну епизоду у роману у којој под циркуском шатром и на магарцу Буцефалу главни јунак постиже циљ и постаје „указни чиновник”, нагласио да то није „лакрдија” како су тврдили Скерлић и Павле Поповић, већ дубља пишчева порука о феномену „вукадиновштине”, полтронства и беспризорног каријеризма, који су дубоко разорили све слојеве српског друштва. Најдановић је том приликом дао и веома добру дистинкцију између Сремчеве и Домановићеве сатире: „Сремчев је помало аристократски презир господина задојеног великашким витештвом средњовековних списа, Домановићев је више демо-

кратска побуна плебејца задојеног моралом народне песме; први у пандурству види прљање прошлости, други – измеђарство које угрожава садашњицу” (Најдановић 1962: 233).

Најдановић је дао и веома успјешну анализу романа *Пољ Ђира и пољ Сџира*. Нагласио је Сремчеву вјештину у грађењу заплета, успјешно контрастирање различитих животних ситуација, а као нарочито важно издваја то што је главне личности успјешно „оцртао у акцији” (Најдановић 1962: 239). Указао је и на чињеницу да само „језгро анегдоте” о тучи попова „спада у слабије стране овога романа”, а много су за заплет дјела важнији одјаци тог догађаја, у којима је посебно издвојио значајну улогу епизодне јунакиње, оговарачице фрау Габриеле. Додуше, у тим епизодама, Најдановић препознаје и композиционе слабости Сремчевог дјела због великог броја дигресија, слаже се са Скерлићевом оцјеном да је Сремац „као композитор био слаб”, али уз ограду да је увијек неопходно имати у виду „хумористички карактер већине Сремчевих дјела који је условио и њихову посебну композицију” (Најдановић 1962: 245). То само потврђује наш став да је Најдановић наслућивао суштинску вриједност Сремчеве приповиједне поетике, чак и онда кад није имао досљедности у супротстављању Скерлићевом ауторитету.

Најдановић указује и на Сремчеву способност да уочи и опише карактеристичне детаље из свакодневног живота, а затим наглашава да „сем Лазе Лазаревића, ниједан српски реалиста XIX века није поседовао тако развијен смисао за карактеристичан детаљ” (Најдановић 1962: 244). Међутим, наведена тврдња је ипак упитна, поготово ако имамо у виду дјело Симе Матавуља, који је био прави мајстор карактеристичних приповиједних детаља, у најмању руку раван Лазаревићу и Сремцу. Најдановић се осврнуо и на честа упоређивања Сремчевог са Игњатовићевим дјелом, признајући да та два писца имају „доста заједничких црта”, али је заузео став да се и „знатно разликују”. Поготово је та разлика очигледна у приказивању мртве природе и животиња: „Сремац је изврсни сликар мртве природе, ентеријера и животиња. (Такви су, на пример, описи дуварског сата поп-Ђириног и намештаја поп-Спириног, практикантске собе из *Вукадина*, ашчине из *Чича-Јоргана*, кафане из *Чесне сџарине*, затим описи Ивковог петла, Калчиног пса Чапе, поп-Ђириног патка и поп-Спириног мачка итд.)” (Најдановић 1962: 244–245).

На крају студије Најдановић закључује да је „хумор најдоминантнија и најзначајнија црта Сремчевог стваралаштва”, те да је управо то „ра-

злог широке популарности Сремчевог дела – од њихове појаве до наших дана” (Најдановић 1962: 247–248).

7. У посљедње три деценије XX вијека урађено је неколико квалитетних историја и прегледа српске књижевности (Славко Леовац, Драгиша Живковић, Јован Деретић, Предраг Палавестра, Душан Иванић), у којима је присутан и квалитативно нов приступ Сремчевом дјелу.

7.1. Славко Леовац у књизи *Поршреши српских писаца XIX века* кроз развијене студије о дјелу најзначајнијих књижевника даје специфичну врсту имплицитног прегледа српске књижевности наведеног временског раздобља. У свему томе дјело Стевана Сремца је добило веома запажању интерпретацију. Леовац полази од упоређивања Сремчевих „књига староставних”, које је писао углавном у два временска интервала, од 1888. до 1892, а потом од 1897. до 1902. године, са сличним историјско-романтичним романима и приповијеткама Јакова Игњатовића, а затим највише аналитичке пажње посвећује хумористичким и сатиричким романима и приповијеткама из савременог живота. У том смислу, највише пажње је посветио *Лимунацији на селу* и *Вукадину*, из сатиричког корпуса, а *Ивковој слави*, *Зони Замфировој* и *Поју Ђири и ѿоју Сјири*, међу хумористичким дјелима.

Леовац наглашава да повремене забуне свакако уносе поједине жанровске одреднице. Тако се уз роман *Лимунација на селу* појављује одредница „приповетка”, уз роман *Вукадин* одредница „приповест-хроника” (ЛЕОВАЦ 1978: 335), што углавном није било присутно у дотадашњим тумачењима ових Сремчевих дјела. Истовремено, Леовац даје упечатљиве анализе Сремчевих хумористичких дјела, посебно *Ивкове славе*, *Зоне Замфирове* и *Поја Ђире и ѿоја Сјире*, са указивањем на вјешто обликовање заплете и карактере јунака, на изузетну употребу дијалекатског језика, на мајсторство препознавања карактеристичних детаља из свакодневног живота, те нарочито на ведри смијех: „Он је наш значајан уметник, хуморист, који узбудљиво сведочи о баналностима живота и суптилно га, иронично и лирски, преображава у живот дела испуњен, упркос свему, радостима и срдачним смехом” (ЛЕОВАЦ 1978, 343). У том погледу, у европском контексту Сремчево дјело сагледава у поређењу са Гогољевим и Дикенсовим дјелима, док га у српском контексту доводи у раван са остварењима Симе Матавуља и Бранислава Нушића.

7.2. Драгиша Живковић је дјело Стевана Сремца сагледао у карактеристичном европском контексту, а најзначајнији текст који сагледава

епоху реализма као јединствену цјелину, „Период реализма у српској књижевности”, објављен је 1980. године у *Зборнику Маџице српске за књижевности и језик*, да би двије године иза тога био уврштен у трећу књигу *Европских оквира српске књижевности* (1982). Напореда са овим текстом Живковић је написао и посебну студију „Три романа Стевана Сремца”, која је најприје била објављена у *Летопису Маџице српске* (1980), а затим је прештампана у трећој књизи *Европских оквира српске књижевности* (1980). Посвећена је анализи Сремчевих дјела *Пој Ђира и њој Сјири*, *Зона Замфирова* и *Вукадин*.

У расправи која има карактер књижевноисторијског прегледа, а насловљена је као „Период реализма у српској књижевности”, Живковић сагледава дјело Стевана Сремца у епоси реализма из доминантне компаративне перспективе. Одмах на почетку Сремчевог портрета износи констатацију да је то „најбољи хумориста српски” (Живковић 1982: 289), а затим издваја најзначајнија његова дјела, попут романа *Пој Ђира и њој Сјири* и *Зона Замфирова*, „дуже приповетке” *Ивкова слава*, *Кир Герас* и других, у којима долази до изражаја аутентично сликање средине и карактеристична употреба дијалекатског говора и жаргона. У српском књижевном контексту упоређује га са Јаковом Игњатовићем, „у погледу приказивања градске средине”, а са Матавуљем га сврстава „у ред наших најбољих писаца регионалиста” (Живковић 1982: 290). У европском контексту га упоређује са Гогољем, у равни мајсторског обликовања карактеристичних детаља. „Познат је у том погледу пример описа зидног сата, који се налази и код Гогоља (*Коробочкин сат* у *Мртвим душама*) и код Сремца (*поп-Ђирин сат* у *Пој-Ђири* и *њој-Сјири*) у којој код Сремца бројност комичних појединости чак надмаша Гогољев опис” (Живковић 1982: 290–291). Приповиједне амплификације, које су суштинско обиљежје Сремчевог приповиједног компоновања текста, често су у поднасловима најављене кроз аутопоетичке исказе и упутства намијењена читаоцима. Живковић их, позивајући се на А.Г. Матоша, доводи у везу са Лоренсом Стерном и сл.

На крају текста, Живковић наглашава чињеницу да је „Сремчев хумор пун тоpline и саосећања”, те да је захваљујући томе створио амблематичне јунаке, „који привлаче нашу наклоност” (Живковић 1982: 291), попут Калче, тетке-Доке, чорбаци-Замфира, Ниће-боктера, попова и попадија. Насупрот томе, у сатиричким дјелима, кроз карикатурални подсмјех указао је на људске мане и слабости.

7.3. Јован Деретић је у два наврата сагледавао дјело Стевана Сремца. Најприје у историјском прегледу *Српски роман 1800–1950* (1980), а затим и у више издања *Историје српске књижевности* (прво издање 1983, кратко издање 1994. и 2004, поновљено прво издање 1996, као и проширено издање у два тома 2002). Несумњива је чињеница да је Деретић дао најцјеловитије синтезе српске књижевности уопште, а самим тим је сагледао и дјело Стевана Сремца на најпотпунији начин. Сремца као романописца сагледава у седмом поглављу књиге *Српски роман 1800–1950*, које носи наслов „Рани реалисти: од приповетке ка роману (*Веселиновић, Маџавуљ, Сремац и др.*)”. Деретић најприје успоставља добро жанровско одређене Сремчевог дјела и полази од тезе да „приповетка има у овом периоду широко и дифузно значење”, а односи се на сасвим кратке приповиједне форме, преко средњих форми, које се налазе на граници приповијетке и романа, па све до већих приповиједних форми, које „по данашњим мерилима спадају у романе”. У том контексту можемо у овом периоду посматрати појам приповијетке као „синонимом за приповедну прозу” (ДЕРЕТИЋ 1980: 144).

Деретића у аналитичком смислу нарочито интересује како је дошло до тог прерастања „приповетке у роман”, а затим на најбољим примјерима указује на двије групе Сремчевих дјела. Прву или већу групу чине дјела изграђена на анегдотској основи (*Ивкова слава, Пој Ђира и њој Сира, Зона Замфирова*), а другу дјела која доносе индивидуалну историју јунака (*Лимунација на селу, Вукадин, Кир Герас*). У том контексту дао је веома успјешну „формулу” у обликовању дјела заснованих на проширивању анегдотског заплета: „*анегдота + две љубавне историје + разноврсне дигресије*”, док у другој групи дјела, Деретић наглашава да је Сремац успјешно обликовао „ликове централних јунака” (ДЕРЕТИЋ 1980: 163). Деретић одаје признање Скерлићу да је упркос сумњи у исправност таквог композиционог поступка управо у тим приповиједним амплификацијама или дигресијама „видио специфичност овога писца”, док се не слаже са Павлом Поповићем који је у томе искључиво видио главне композиционе мане.

Кад је ријеч о компаративном контексту Сремчевог приповиједања, Деретић је сагласан да постоје блискости са дјелом Јакова Игњатовића из раније традиције српске прозе, а из европског контекста указује на више сродних писаца који су његовали хумор, од Сервантеса и Гогоља, које је Сремац волио, па све до писаца које је цијенио, попут Филдинга, Свифта, Дикенса и Џорџа Елиота.

У аналитичком и вриједносном смислу, Деретић је највише пажње посветио *Поју Ђири и њој Сјири* и *Зони Замфировој*, тако што је за прво наведено дјело написао да је то „најбољи хумористички роман” који је написан у српској књижевности, чија је посебна вриједност управо почивала на карактеристичним дигресијама, док је за друго наведено дјело, *Зону Замфирову*, закључио да „до данас остаје најбољи роман љубави у српској књижевности” (ДЕРЕТИЋ 1980: 167).

Деретић је слична запажања о Сремчевом дјелу поновио и у каснијим издањима *Историје српске књижевности*. На примјер, у оквиру осмог поглавља под насловом „Реализам”, проширеног издања, Сремчево дјело је највећим дијелом сагледано у сегменту „Реализам – доба приповетке”, у коме је значајна пажња посвећена историјско-идиличним приповијеткама, које су касније окупљене под насловом *Из књиџа старосјавних*, а затим је пажњу усмјерио на Сремчева хумористичка и сатиричка дјела у којима је дошло до спонтаног прерастања приповијетке у роман. У том смислу Деретић указује и на поларизацију Сремчевог дјела на „поетско-историјску” и „реалистичко-хумористичку прозу”, по чему је „лично” на Јакова Игњатовића (ДЕРЕТИЋ 2019/II: 196–210).

7.4.Предраг Палавестра је у *Историји модерне српске књижевности – Златно доба (1892–1918)*, у поглављу „Преображај реалистичког наслеђа”, укратко усмјерио пажњу и на дјело Стевана Сремца. Издвојио га је као трећег великог писца епохе реализма који је продужио да ствара и у почетним годинама XX вијека, поред Милована Глишића и Јанка Веселиновића, а затим је нагласио како је „његов ведри дух у годинама око смене stoleћа достигао пуну оштрину и раскошну сложеност сатиричног реализма” (ПАЛАВЕСТРА 1986: 340). Палавестра наглашава да је Сремац писац „популарне” *Ивкове славе* и „радо читаног романа” *Пој Ђира и њој Сјири* (1898), а затим закључује да је „изванредан хуморист”, али очигледно под утицајем оних старих и нетачних ставова Јована Скерлића и Павла Поповића додаје како се „није могао ослободити анегдотског фељтонизма и забављачке пошалице” (ПАЛАВЕСТРА 1986: 340).

Наслањајући се на раније ставове Димитрија Вученова о томе да је Сремац превазишао традицију српске реалистичке приповијетке, али да при томе није изневјерио основне принципе реалистичке поетике да слика обичан и свакодневни живот, Палавестра као посебно значајне издваја сатиричке романе, тако да за *Лимунацију на селу* олако тврди да је „знаменита”, што је нетачно, а свакако претјерано наглашава да је

Вукадин „ремек-дело критичког и сатиричког реализма” (ПАЛАВЕСТРА 1986: 341). Управо по тој препознатљивој осуди паланачког примитивизма и моралне запуштености, Палавестра наглашава да је *Вукадин* „прерастао своје време и пригодне пишчеве сатиричне намере, те постао симбол најнижег слоја у националној култури и тешких оштећења у националном карактеру” (ПАЛАВЕСТРА 1986: 341). Упркос томе што би се могло полемисати са оваквих тврдим Палавестриним ставовима, који превиђају чињеницу да је Вукадин као књижевни јунак обликован прије свега као индивидуални карактер а не као симбол најнижег слоја у националној култури, добро је што је касније ипак закључио да је Сремац „као уметник стајао изнад сваке идеологије”, те да његови приватни и свакако конзервативни политички ставови, као и оштра критика социјалистичких идеја, нису имали негативан утицај на његов књижевни рад. „Сремац је био јака уметничка индивидуалност, изразит и бујан приповедачки таленат, један од најмоћнијих међу српским реалистима” (ПАЛАВЕСТРА 1986: 343).

На крају је сасвим оправдано, Палавестра издвојио дужу приповијетку *Кир Герас* као дјело изразите умјетничке снаге засноване на искључивим естетским начелима и нагласио да је то „једно од ремек-дела српске приповетке” (ПАЛАВЕСТРА 1986: 343–344).

7.5. Душан Иванић у књизи *Српски реализам* сагледава Сремчево дјело из историјско-типолошке и поетичке перспективе као „високи или развијени реализам”, а затим га из жанровске перспективе тумачи у два поглавља: једно посвећено приповијецци, а друго роману. За један дио Сремчевог дјела, Иванић наглашава и да је близак „поетском реализму”, тј. оној реалистичкој поетичкој формацији која не жели да књижевност буде „само копија стварности”, већ њена „идеална допуна” (ИВАНИЋ 1996: 50). То се нарочито читава у равни „лирског хумора” у појединим поглављима романа *Пој Ђира и њој Сјира*, као и *Ивкове славе*.

Кад је ријеч о приповједачкој прози, при чему оставља по страни романе, Иванић наглашава да је то „најкомпактнији хумористички комплекс у српској књижевности” (ИВАНИЋ 1996: 90). У том смислу је указао на успјешне комичне заплете, хронотопичне ситуације, разноврсне говорне жанрове, али и на психолошки особене ликове (попут Калче из *Ивкове славе*), које проналази у бројним дјелима: *Кир Герас*, *Чича Јордан*, *Божихна печеница*, *Ибиш аја*, *Чесна сјашина*, *Појтрешно експедован аманеш*, *Аца прозница*, *Нацкова жендба* и сл.

Иванић је такође посебно анализирао историјско-идиличне припо-вијетке *Из књија сшаросшавних*, „блиске правцу који је назначио још Милован Видаковић”, а касније су се на њега наслонили и Стерија, Ата-нацковић, Игњатовић, Ђура Јакшић, а поред Сремца у одређеној мјери и Драгутин Илић и Бранислав Нушић (ИВАНИЋ 1996: 90).

Кад је ријеч о Сремчевим романескним остварењима, Иванић условно полази од Деретићева два композициона типа (линеарни и па-норамско-мозаички), а затим појединачно анализа романе *Пош Ђура и њош Сшира*, као модел хумористичког заплета, *Вукадина*, као модел сати-ричког заплета, те *Зону Замфирову*, као модел у коме је дошло до „неке врсте компромиса између слободне и линеарне композиције” (ИВАНИЋ 1996: 117).

Иванић је у закључку сагласан са ставом Драгише Живковића да Сремчево дјело представља једну од „најаутентичнијих слика наше стварности друге половине XIX вијека, да је она само наизглед површна и једнолична и да смо у овом писцу добили једног ‘од највећих уметника наше приповедачке књижевности’” (ИВАНИЋ 1996: 118).

8. Иако је књига Живомира Младеновића *Српски реализам* номи-нално објављена 2007. године, рукопис је настао неколико деценија ра-није, тако да је по својим ставовима ближи историјама и прегледима српске књижевности који су писани у петој, шестој и седмој деценији XX вијека. У овоме случају се ради о три текста, која су објављена у три цје-лине ове књиге: „Српски реалисти”, „Проблеми развоја реализма од Иг-њатовића до Домановића”, „Чланци и огледи о српским реалистима”. Најстарији по времену настанка је текст из 1935. године у коме је дат приказ студије Павла Поповића, „Стеван Сремац, личност и дело”, која је како смо то претходно већ нагласили објављена као предговор у че-твртој књизи Сремчевих *Приповедака* у редовном колу Српске књижев-не задруге. Други текст „Стеван Сремац – реалистички сликар паланке и паланчана”, представља студију која је написана у склопу Младеновиће-вог циклуса предавања из 1967. године. Први уврштени текст, студија под насловом „Стеван Сремац”, написана је 1947. године.

У првој Младеновићевој студији препознаје се еклектички однос према Скерлићевим и Поповићем огледима о дјелу Стевана Сремца, тако да суштински представља парафразу и углавном не доноси само-стално разумијевање овога књижевника, а нема ни адекватног или неоп-ходног критичког става или дистанце према изложеним закључцима ове двојице историчара српске књижевности и раних писаца најобимнијих

дотадашњих студија о Стевану Сремцу. Повремено се појављују и неки нетачни подаци, које је некритички преузео од Павла Поповића, као што је онај да је „идеју за *Зону Замфирову* добио Сремац од Бранислава Нушића, који му је испричао како је један сиромашни момак из Скопља, који није могао да се ожени ћерком богатог чорбације, употребио лукавство: приредио тобожњу отмицу, компромитовао девојку и затим је лако добио” (Младеновић 2007: 203). Заправо се радило о томе да је Нушић испричао Сремцу о идентичном догађају, „мизевирлуку”, који се одиграо у Приштини, у кући чорбације Замфира Кијаметовића 1895. године, а „лажна отмица” имала је за циљ да осрамоти његову кћерку Еуфросину, од милоште названу Зона. Детаљно је о томе касније писао Бошко Новаковић, најприје у књизи *Стеван Сремац и Ниш* (1963), а затим и у коментару за издање Сремчевих *Сабраних дела* (1977) (Новаковић 1977: 479).

Присутне су и неке прејакe и свакако неутемељене Младеновићеве констатације, попут оне да је Сремцу, упркос томе што је „волео патријархалну нишку средину, била одвратна србијанска паланка” (Младеновић 2007: 209). Између бројних других замјерки које би се овдје могле навести, указујемо још на једну нетачну констатацију, која се тиче Сремчевог хумора: „Хумор Стевана Сремца није хумор који изазива смех кроз сузе. Он ретко кад кроз исмејавање тежи да поправи. То је хумор који је усмерен на то да изазове смех ради смеха” (Младеновић 2007: 233). Управо је у значењу и доживљају Сремчевог смијеха све супротно од наведенога, а сав је утемељен на укрштању доброћудног и заједљивог, веселог и тужног, као и на комичном „препознавању” наших индивидуалних и колективних мана и слабости, како би извукли поуке из својих недостатака и постали бољи људи (Максимовић 1998/1: 5–10).

У Другој студији „Стеван Сремац – реалистички сликар паланке и паланчана”, поред тога што је на бројним мјестима парафразирао своју претходну студију, Младеновић такође износи неке неутемељене или прејакe констатације, попут оне да су Сремчева политичка схватања „била главни покретач његова стварања” (Младеновић 2007: 441). Ради се о констатацији која је некритички изведена из Скерлићевог става „како политика заузима исувише места у његовом делу” (Скерлић 1964: 282). Таква би се констатација могла примијенити на сатирички роман *Лимунација на селу* или на још неке сатиричке приповијетке, попут „Јусуф-агиних политичких назора” и „Политичког мученика” (Максимовић 1998/2: 111–131), али свакако не на најбоља дјела, попут *Ивкове славе*, *Попа Буре* и *попа Сире*, *Зоне Замфирове*, *Кир Гераса* и сл. Наглашавамо

да у закључку ове студије, Младеновић износи још једну прејаку и нетачну констатацију: „Сремац је, у односу на раније српске реалисте, унео једну крупну новину: занимљиве локалне типове заједно с њиховим карактеристичним језиком и локалном средином у којој су се формирали” (Младеновић 2007: 448). Након овога нам само преостаје да се запитамо гдје се у Младеновићевом читању српског реализма загубило дјело Јакова Игњатовића или Симе Матавуља и како је могао да превиди бар ову двојицу писаца приликом изношења ове тврдње?!

9. Милорад Јеврић је написао једну од најобимнијих историја српске књижевности, а у цијелости је посветио епоси реализма у српској књижевности. Обим није праћен и одговарајућим квалитетом. Сремчево дјело је сагледао из три перспективе. Најприје га је посматрао као писца који се налази на прелазу из романтизма у реализам, а затим као реалистичког приповједача и као реалистичког романописца.

Први приступ је поетички проблематичан зато то „идилично” у Сремчевом дјелу не посматра као елементе стилске формације „поетског реализма”, већ као оно што представља „романтизам у делима српских реалиста” (Јеврић 2017/I: 262). Спорно је и то што Јеврић „идилично” или „романтично” у Сремчевом дјелу доводи у везу са његовим политичким увјерењима, са традиционалним схватањима историје и живота, те са несумњивим патриотизмом. Затим је све то покушао да покаже кроз, по нашем виђењу ствари, сасвим оскудне примјере из збирке приповједака *Из књиџа староставних*. Врхунац тог интерпретативног читавања Јеврић је постигао кроз покушај да и хумористичка дјела, попут *Ивкове славе*, *Зоне Замфирове* и *Поја Ђуре и Јоја Ћиуре*, сагледа из такве перспективе. „А свуда тамо где код Сремца имамо хумора, имамо посла са реализмом, али у њима имамо и извесне романтичне настројености и идеализације”. Након тога је услиједио још већи интерпретативни и значењски галиматијас, проистекао из тврдње да се „можда највећи степен дотичне идеализације достиже управо у приповеткама *Ибиш аја* и *Кир Герас*, баш са темом српско-турских и српско-цинцарских односа, који су, као колективни ликови, дати уз призвук сентименталности или благе комике” (Јеврић 2017/I: 282). Мислимо да је овдје сваки даљи коментар сувишан.

Јеврићево сагледавање Сремца као реалистичког приповједача било је нешто боље, али углавном несамостално, често веома површно и погрешно, а у цијелости засновано на еклектичком препричавању онога што је већ у литератури било написано о овоме аспекту пишевог рада.

При томе се на сличан начин, као и Живомир Младеновић, што смо коментарисали у претходном дијелу наше студије, некритички везао за Скерлићеву тезу и назвао је „тачном” да „политика заузима превише места у његовом делу” (Јеврић 2017/I: 552). На крају овога аналитичког сегмента се још једном потпуно неутемељено везао за неке раније свакако погрешне, али и опрезне тврдње (Скерлића, Поповића), да Сремац као књижевник није „имао маште”. Јеврићу је та погрешна тврдња била недовољна, па је у све то умијешао и Матавуља, тако да га је заједно са Сремцем прогласио за писца „без маште”. Наводимо дио тог исказа: „Као што ни Матавуљ није имао много маште при писању својих дела, тако ни Сремац није располагао овом великом способношћу сваког истинског уметника” (Јеврић 2017/I: 563). Мислимо да је и овдје сваки даљи коментар сувишан.

Сагледавање Сремца као романсијера, Јеврић такође заснива на претходним тумачењима, од Скерлића и Павла Поповића, преко Драгише Живковића, до Деретића, али свему томе додаје и неке погрешне констатације, попут оне да је писац рођен у Сенти, у Бачкој, „о којој готово ништа није забележио” (Јеврић 2017/II: 97). Тиме је практично негирао да је радња романа *Пој Ђира и њој Сјира* настала управо у пишчевом ужем завичају, Сенти и Бачкој, а да је помињање Баната имало улогу типичне реалистичке литерарне мистификације. У одвојеној анализи хумористичких (*Ивкова слава*, *Пој Ђира и њој Сјира*, *Зона Замфирова*) и сатиричких романа (*Лимунација на селу*, *Вукадин*), присутне су и препричане често на сасвим конфузан начин бројне већ познате констатације о јунацима, заплету, природи хумора, дијалекатском језику и сл.

10. Свакако иновативан и другачији поглед на дјело Стевана Сремца, присутан је у најновијем синтетичком читању епохе реализма у српској књижевности у монографији Горана Максимовића, *Градови српског реализма – о ејоси и њисцима српског реализма и њиховим градовима* (Максимовић 2023: 111–130). У њој је Сремчева умјетничка слика града сагледана као метареалност заснована на стварним срединама (Сента, Ниш, Пирот, Београд), у којој се обједињују информације о приватном и јавном животу, о свакодневним и необичним догађајима, гдје падају многе маске о актерима и њиховим тајним или јавним судбинама. Сремчева умјетничка слика града казује о симболичким значењима куће, те о породици као сигурном уточишту, о амбијенту градске улице, градских тргова и градских квартова, у којима се њихови житељи осјећају најспокојније. Сремчева умјетничка слика града казује о градским ка-

фанама и кафанским гостима, који у тим најчешће неугледним и скривеним просторима са градске периферије, проналазе тренутке привидне или истинске среће или макар наде. Сремчева умјетничка слика града казује о нашим регионалним менталитетима, о укрштању урбаног и руралног свијета, о полутанским особинама и маловарошким страстима. Сремчева умјетничка слика града казује о укрштању домаћег и страног свијета, о разноликим етнопсихолошким особинама, култури живљења и супротстављеним менталитетима, о интелектуалцима који су као дошљаци били неприпремљени за живот у новом и различитом поднебљу. Сремчева умјетничка слика града приказује типичне чаршијске људе, подједнако из главне, широке и калдрмисане улице, али и са сиротињске и блатњаве периферије, на њихове разнолике, подједнако озбиљне и комичне маске које су носили кроз живот.

Захваљујући свему томе, у закључку је констатовано да су конкретни градови и простори (а међу њима, нарочито, Сента, Ниш, Пирот и Београд), у којима је писац најдуже живио и радио, својим посебним амбијентом, начином живота, језиком и обичајима, културом и менталитетом становника, снажно доприносили обликовању умјетничке слике свијета, коју проналазимо у Сремчевим дјелима. Међутим, захваљујући свему томе, констатовано је и да је Сремчева приповиједна слика града остварила снажан двосмјерни утицај, да је на изврстан начин повратно допринијела стварању једног новог доживљаја и преобликовања конкретних простора у свијести читалаца свих каснијих генерација, тако да је та умјетничка реалност постала заправо и доминантна савремена представа о тим поднебљима, пређашњим људима и временима.

11. У закључку можемо констатовати следеће. У цјелини је Сремчево дјело добило запажено и заслужено мјесто у историјама и прегледима српске књижевности. Темелје томе је поставио Јован Скерлић у *Историји нове српске књижевности* (1914), а затим су квалитативно нови искорак направили Славко Леовац (1978), Драгиша Живковић (1982), Јован Деретић (1980, 1983/1994/1996/2002) и Душан Иванић (1996) у прегледима и историјама српске књижевности или само епохе реализма које су настајале у посљедњој трећини XX вијека. Живковић је нарочито унаприједио разумијевање компаративног контекста Сремчевог дјела, Деретић га је најпотпуније сагледао у интерпретативној равни, а Иванић у поетичко-жанровској и стилско-формацијској перспективи. Палавестра је поред повремено добрих запажања и примјерне контекстуализа-

ције, изнио и читав низ полемичких ставова о Сремчевом дјелу, који су последица неадекватног истраживања или неуважавања дотадашње рецепције овога писца. Иновативни искорак проналазимо у најновијем Максимовићевом синтетичком читању Стевана Сремца као писца градске литературе, као и у сагледавању града као особене умјетничке слике свијета. Остала тумачења (Јован Грчић, Тихомир Остојић, Андра Гавриловић, Велибор Глигорић, Милорад Најдановић, Живомир Младеновић, Милорад Јеврић), углавном су сувише сажета, а често и несамостална или са повременим недопустивим грешкама, тако да не доприносе адекватном тумачењу и разумијевању Сремчевог дјела.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- ГАВРИЛОВИЋ 1927: Андра Гавриловић. *Историја српске и хрватске књижевности за школску и личну наставу*, Београд: Издавачка књижевна књижарница Геце Кона, 404–405.
- ГЛИГОРИЋ 1954: Велибор Глигорић. „Стеван Сремац”, *Српски реалисти*, Београд: Просвета, 259–303.
- ГРЧИЋ 1906: Јован Грчић. „Стеван Сремац”, *Историја српске књижевности*, другоиздање, Нови Сад: Издање српске књижаре и штампарије Браће М. Поповић, 261.
- ДЕРЕТИЋ 1980: Јован Деретић. „Рани реалисти: од приповетке ка роману (Веселиновић, Матавуљ, Сремац и др.)”, Београд: Нолит, 141–170.
- ДЕРЕТИЋ 2019/II: Јован Деретић. „Стеван Сремац”, *Историја српске књижевности I–II*, други том, Београд: Феникс либрис-Невен, 196–210.
- ЖИВКОВИЋ 1982: Драгиша Живковић. „Период реализма у српској књижевности”, *Европски оквири српске књижевности III*, Београд: Просвета, 246–314.
- ИВАНИЋ 1996: Душан Иванић. *Српски реализам*, Нови Сад: Матица српска, 1996, 90–92.
- ЈЕВРИЋ 2017/I: Милорад Јеврић. „Стеван Сремац”, *Историја српске књижевности – реализам I–II*, књига прва, Косовска Митровица-Бањалучка: Филозофски факултет – Беседа, 281–283.
- ЈЕВРИЋ 2017/II: Милорад Јеврић. „Стеван Сремац”, *Историја српске књижевности – реализам I–II*, књига друга, Косовска Митровица-Бањалучка: Филозофски факултет – Беседа, 96–115.

- ЛЕОВАЦ 1978: Славко Леовац. „Стеван Сремац”, *Поршреши српских писаца XIX века*, Београд: Српска књижевна задруга, стр. 333–344.
- МАКСИМОВИЋ 1998/1: Горан Максимовић. „Загонетка Стевана Сремаца”, *Маџија Сремчевој смијеха*, Ниш: Просвета, 5–10.
- МАКСИМОВИЋ 1998/2: Горан Максимовић. „Сатиричка приповијетка”, *Маџија Сремчевој смијеха*, Ниш: Просвета, 111–130.
- МАКСИМОВИЋ 2023: Горан Максимовић. „Градови Стевана Сремаца”, *Градови српској реализма – о ејоси и њисцима српској реализма и њиховим градовима*, Бањалука: Центар за српске студије, 111–130.
- МЛАДЕНОВИЋ 2007: Живомир Младеновић. „Стеван Сремац – реалистички сликар паланке и паланчана”, *Српски реалисти*, Београд: Чигоја, 431–449.
- НАЈДАНОВИЋ 1962: Милорад Најдановић. „Стеван Сремац”, *Српски реализам у XIX веку*, Београд: Завод за издавање уџбеника, Београд, 213–248.
- НОВАКОВИЋ 1977: Бошко Новаковић, „Напомене”, у књизи: Стеван Сремац, *Ивкова слава, Зона Замфирова, Пријовешке*, прир. Бошко Новаковић, *Сабрана дела*, књига друга, Београд: Просвета, 479.
- ОСТОЈИЋ 1923: Тихомир Остојић. „Реализам у књижевности”, *Историја српске књижевности*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 301–306.
- ПАЛАВЕСТРА 1986: Предраг Палавестра, „Преображај реалистичког наслеђа”, *Историјамодерне српске књижевности – Златно доба (1892–1918)*, Београд: Српска књижевна задруга, коло LXXIX, књига 524, 340–344.
- ПОПОВИЋ 1935: Павле Поповић. „Стеван Сремац, човек и дело”, предговор у књизи: Стеван Сремац, *Пријовешке I–IV*, књига IV, редовно коло, књ. 255, Београд: Српска књижевна задруга, VII–LXI.
- ПЕЛЧИЋ 1997: Јован Пејчић. „Белешке”, у књизи: Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, прир. Јован Пејчић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 456–469.
- СКЕРЛИЋ 1964: Јован Скерлић. „Стеван Сремац – књижевна студија”, *Писци и књије III*, *Сабрана дела Јована Скерлића*, књига трећа, прир. Мидхат Бегић, Београд: Просвета, 274–320.
- СКЕРЛИЋ 1997: Јован Скерлић. „Стеван Сремац”, *Историја нове српске књижевности*, прир. Јован Пејчић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 341–345.

Goran Maksimović
The work of Stevan Sremac in histories
and overviews of Serbian literature

Written on the occasion of the 170th anniversary of the writer's birth

Summary

This study explores the position of Stevan Sremac and his literary work in historical overviews of Serbian literature, referencing critics such as Jovan Grčić, Jovan Skerlić, Tihomir Ostojić, Andra Gavrlović, Velibor Gligorić, Milorad Najdanović, Slavko Leovac, Dragiša Živković, Jovan Deretić, Predrag Palavestra, Dušan Ivanić, Živomir Mladenović, Milorad Jevrić and Goran Maksimović. Sremac's most prominent works are examined, with emphasis on their realistic stylistic and poetic features, genre characteristics, narrator techniques, composition methods, character development, their language and the overall social worldview depicted. Across all the mentioned syntheses, despite differing interpretations of the nature of his work, there is a shared conviction that Stevan Sremac's oeuvre is artistically rich and diverse, and that it achieved high accomplishments within the era of realism in Serbian literature.

Keywords: Serbian literature, literary history, the era of realism, poetics, genres, literary characters.

НЕКОЛИКО РЕЧИ О ЈЕДНОМ ЗАБОРАВЉЕНОМ ПРИРУЧНИКУ ЗА УЧЕЊЕ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА

Предмет овога рада је анализа приручника, озвучених текстова и радне свеске под називом *Serbo-kroatischer Kursus* лондонског Института „Лингафон”, са циљем стварања јасније слике о њиховом квалитету и могућностима примене у савременој настави српског као страног језика. Коришћена је метода теоријске анализе са техником анализе садржаја. Сагледавање све три јединице показало је да имају карактер помоћних наставних средстава. Усмерене су ка развоју *рецептивних* и *продуктивних* вештина. Доминантно место заузима приручник (на немачком језику) под називом *Serbo-kroatischer Handbuch*, који садржи тридесет лекција за упознавање са најфреквентнијом лексиком, неопходном граматиком и лингвокултуролошким знањима за коришћење српског језика у обављању свакодневних животних активности. Функционалност овог приручника се вишеструко увећава захваљујући примени пратећег квалитетног озвученог уџбеника и радне свеске – писмених вежбања. У озвучавању текстова учествовали су најпознатији глумци тадашњих југословенских позоришта. Посебно функционална јединица овог комплета јесте радна свеска *Српскохрватски шечај: писмена вежбања*, која ученицима омогућава утврђивање граматичких и лексичких знања, односно примену језика у различитим ситуационим контекстима. Захваљујући обрађеним садржајима, али и дидактичко-методичком обликовању све наведене уџбеничке јединице могу се без икаквих модификација користити у савременој настави на часовима или за самосталан рад код куће.

Кључне речи: српски као страни језик, приручници, озвучени уџбеник, Миодраг С. Лалевић, писмена вежбања

1 Увод. Сагледавање историјског развитка методике наставе српског као страног језика представља једну од важних активности на плану њеног унапређивања. „Знање о прошлости основ је за научно проучавање и истраживање, за научно сазнавање постојећег” (Максимовић 2012: 151). С обзиром на чињеницу да је „проблематика конструиса-

* aleksandar.novakovic@filfak.ni.ac.rs

ња и експертизе уџбеника једно од научно и практично најрелевантнијих подручја методике”, уџбеници и приручници представљају веома важан извор за сагледавање историје методике учења српског као страног језика. Оно несумњиво има вишедеценијску традицију, током које су методичари наставе и предавачи са мање или више пажње приступали питањима квалитета уџбеничког материјала. Насупрот веома развијеној продукцији уџбеничких комплета, било је врло мало реализованих пратећих евалуација, које би помогле „уопштавању искустава до којих смо дошли” (Ђурић 1984: 8) и формирању оцене стручне јавности (Новаковић 2022: 19). Тек након двају округлих столова посвећених фундаменталним питањима наставе српског као страног језика – 1984, 1986 – дошло је до повећања интересовања методичара наставе у вези са научним промишљањем о квалитету уџбеника, радних свезака, озвучених уџбеника, збирки тестова, граматика, речника и сл. Тек тада је дошло до објављивања више научних радова у којима су изнета запажања у вези са њиховим местом и функцијом у наставној пракси – Бугарски 1984; Димитријевић 1984; Ђерић 1984; Гачић 1986; Дабић 1986; Игњатић 1986; Маројевић 1986; Михаиловић 1986; Ломпар 1995; Брборић 2014; Оташевић 2014; Ђорђевић 2018; Новаковић 2022, 2024.

Ширење и развој продукције јединица уџбеничког комплета у годинама након Другог светског рата било је резултат друштвено-политичких стремљења бивше заједничке државе, која је потписала многобројне споразуме о сарадњи у области привреде, медицине, културе и образовања са већим бројем европских, америчких, азијских и афричких земаља. Било је потребно обезбедити јединице уџбеничког комплета које би одговориле на растуће захтеве већег броја ученика, који су желели да српски језик науче „на западњачки ефикасан начин” (Ђурић 1984: 6). Унутар граница Југославије српски језик се учио на Институту за стране језике, на народним и радничким универзитетима, на Филолошком факултету у Београду и у сасвим малим приватним школама (Дешић 1990: 234). Ван граница наше државе изучавао се на славистичким катедрама универзитета, на војним школама, у центрима и изабраним институти-ма иностраних влада, које су улагале одређена финансијска средства за развој студија славистике.¹ Запослени у наведеним (домаћим и стра-

¹ Оне су то чиниле не „из љубави према словенским језицима”, већ из политичких разлога „да се и у вријеме највећих подјела Истока и Запада пронађе начин да Запад има дојам да контролира Исток” (Николић 2019: 29).

ним) институцијама су, у склопу унапређивања сопствене наставне праксе, посебно радили на припреми наставног материјала који би и ученицима и предавачима умногоме олакшали посао и побољшали ефикасност курсева српског језика за странце. Значајан део објављених наставних материјала пописала је професорка Весна Крајишник (1992) у првој библиографији из области методике наставе српског као страног језика, обухвативши период од 1960. до 1990. године. Нажалост, део материјала није могао (у датом тренутку) бити пописан, што због географске удаљености и недостатка информација што због његовог интерног (па и тајног) карактера.

2. Методолошке поставке истраживања

2.1. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА. Савремена наставна пракса нам сведочи о тежњи наставника српског као страног језика ка употреби дидактичких средстава објављених након 2000. године. Реч је, у првом реду, о уџбеничким комплетима који се налазе „на корак до полифункционалности” и чији су издавачи Институт за стране језике, Филозофски факултет у Новом Саду и Центар за српски језик и културу „Азбукум” (НОВАКОВИЋ 2022: 193). Међутим, иако живимо у ери савремених информационо-комуникационих технологија у којој би све требало да буде доступно „на клик”, сва је прилика да предавачи немају информације о свим постојећим јединицама уџбеничког комплета, због чега се одлучују за коришћење само дела уџбеника, радних свезака и осталих врста приручника (граматика, речника и др.). Наведено поступање је у потпуном нескладу са врло живом и плодотворном продукцијом јединица уџбеничког комплета за учење српског као страног језика, која је свој процват доживела након Другог светског рата. Део уџбеничких комплета из тога периода добио је статус кулtnих и још увек се користи у наставној пракси (ЛОМПАР 1995; БРБОРИЋ 2014; НОВАКОВИЋ 2024), док је део, и поред својих изузетних квалитета, у потпуности скрајнут (и заборављен). Захваљујући Божијој промисли и преданом истраживачком раду, дошли смо у посед приручника лондонског института „Лингафон” под називом *Serbo-kroatischer Kursus* (1976) Миодрага С. Лалевића. С обзиром на чињеницу да до сада није анализиран у научним и стручним радовима, предмет овога рада је анализа наведеног приручника и пратећих наставних материјала, са циљем стварања јасније слике о њиховом квалитету и потенцијалу у савременој настави српског као страног језика.

2.2. ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА. У складу са одређеним предметом и дефинисаним циљем истраживања издвојили смо следеће истраживачке задатке:

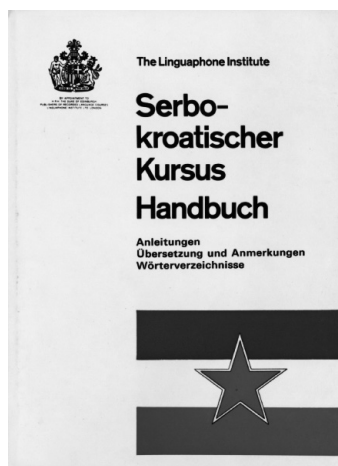
1. Анализирати садржај и дидактичко-методичко обликовање трију јединица наведеног приручника.
2. Утврдити стварне могућности њихове примене у савременој настави српског као страног језика.

2.3. МЕТОДЕ, ТЕХНИКЕ, ИНСТРУМЕНТИ И УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА. У складу са дефинисаним предметом, циљем и постављеним задацима истраживања користили смо методу теоријске анализе са техником анализе садржаја. Грађу за истраживање чинили су приручник, озвучени текстови и радна свеска за реализацију курса српског као страног језика под називом *Serbo-kroatischerKursus* (1976). Истраживање је спроведено крајем децембра 2024. године.

3. ПРИРУЧНИК И ПРАТЕЋИ НАСТАВНИ МАТЕРИЈАЛИ Института „Лингафон”: СТРУКТУРА, САДРЖАЈ И ФУНКЦИОНАЛНОСТ. Институт „Лингафон” представља једну од европских институција за подучавање страних језика са најдужом традицијом. Основао га је Жак Ростон 1901. године у Лондону. Познат је по својим курсевима, на којима су током XX века први пут употребљени аудио-материјали за учење страних језика. За наставу српскохрватског као страног језика аудио-материјали су објављивани у периоду од 1970. до 1990. године (*PublishingHistory*, <http://skr.rs/z0Xr>). Важан сегмент наведене активности представља објављивање комплета од три јединице (приручник, озвучени уџбеник и радна свеска) под називом *Serbo-kroatischerKursus* средином осамдесетих година прошлога века. Наведене материјале су несумњиво користиле генерације студената; доживели су више издања на различитим језицима. Нажалост, из горе наведених разлога, нису биле предмет научних и стручних сагледавања, због чега је младим предавачима српског као страног језика до данас остао непознат.

Приручник за учење српскохрватског као страног језика под називом *Serbo-kroatischerKursus* Института „Лингафон” објављен је први пут на немачком језику 1976. године у Љубљани.

Овај приручник је, судећи према библиографији радова професорке Весне Крајишник (1992), првобитно био објављен на енглеском језику 1974. године – *Serbo-Croat handbook: instructions, translations and notes*,

Фотографија 1. Корице приручника *Serbo-kroatischerHandbuch*

vocabularies.² Приручник прати садржај курса чији је креатор професор Више педагошке школе из Београда Миодраг С. Лалевић,³ а аутор приручника на немачком је Ренате Букумировић-Рикер.⁴ Садржај и структура приручника прилагођени су постулатима аудиолингвалне,⁵ граматичко-преводне методе и, делимично, аудио-визуелно глобално-структурне методе (в. Меденица 2024). Приручник представља серију разговора о свакодневним животним ситуацијама у којима се систематично уводе најфреквентније речи и фразе, као и граматичка правила. Структуру приручника чине предговор, објашњење метода „Лингафон“, објашњење скраћеница, напомене о азбуци, напомене о српскохрватском језику, тридесет лекција, преглед граматике и речник мање познатих

² Друго издање овог приручника објављено је 1977. године.

³ Миодраг С. Лалевић био је српски лингвиста и проучавалац фолклора. Родио се 1899. године у селу Прљаније код Андријевице. Завршио је историју српске књижевности и језика на Филозофском факултету у Скопљу. Радни век је провео као професор српског језика, најпре у Пећи, затим у Земуну и најзад у Београду. „Лалевић је међу колегама важио за вредног, скромног и озбиљног истраживача“ (Петровић 2017: 65–66).

⁴ Судећи по библиотечким базама података, Ренате Букумировић-Рикер је била аутор уџбеника *Речи и фразе за употребу при учењу немачког језика по методи Linguaphone* (1969).

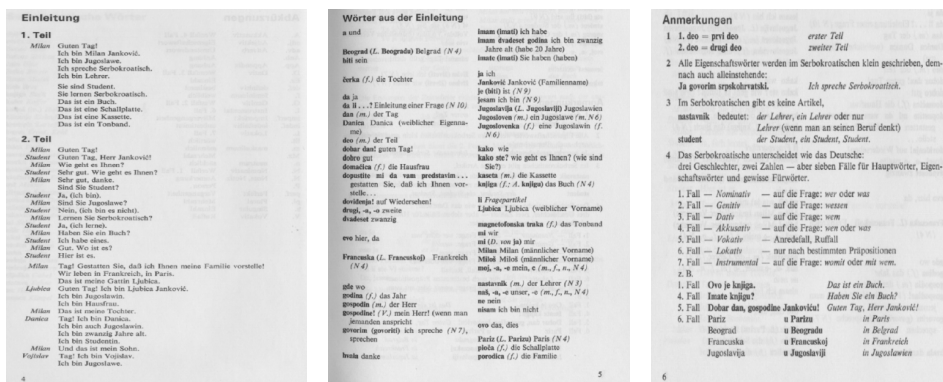
⁵ Аудиолингвални метод подразумева процес овладавања говорним језиком путем вишеструког слушања и изговарања језичких образаца.

речи и израза. Аутор причу о српскохрватском језику отвара стиховима песме „Поздрав роду на ново љето” Петра Петровића Његоша – *Лейо, лийо, љейо и лијейо* [...], указујући на разноврсност особина српскохрватских говора. Неизоставан сегмент приручника ове врсте представља упознавање са историјским чињеницама живота у Југославији, броју држава, али и постојањем ћириличног и латиничког писма. У складу са тадашњом (заједничком) језичком политиком и актуелним тенденцијама, аутор приручника се одлучује за коришћење латинице под изговором да „већина образованих људи зна да чита и пише оба писма”, те да „им је латиница лакша” (стр. IX). Садржај приручника чини тридесет нумерисаних и именованих лекција: *Пушћујемо у Југославију!*, *У хоћелу*, *Даница и Војислав пишу писмо*, *Излет*, *У посети деки и баки*, *У књижари*, *Новац*, *Рођендан*, *Одећа и обућа*, *Београд*, *У позоришту*, *Даница је болесна*, *Неочекиван сусрет*, *Идемо на море*, *На плажи*, *Наша породица*, *На пијаци*, *У биоскопу*, *О школовању*, *Читамо новине*, *Празник*, *Наш језик је бољи и лепи*, *Наш стан је удобан*, *Саобраћај у граду*, *Викенд*, *Љубав*, *Планирање кућног буџета*, *У старости се воли мир*, *Припремамо се за одлазак* и *Наш одлазак*. Анализа њиховог садржаја нам је показала да се обрађују лексика и граматика неопходне за обављање свакодневних животних активности, упознавање са важним културним и социјалним аспектима коришћења српског језика, какве су: долазак у нашу земљу, пролазак пасошке контроле, путовање авионом, сналажење у хотелу, поручивање хране и пића, писање писма и обављање телефонског разговора, припрема за излет, разговор са пријатељима, обављање куповине, коришћење новца, прослава рођендана, припрема гардеробе, шетња по граду, одлазак у позориште, брига о здрављу, упознавање нових људи, одлазак на плажу, описивање породице и њених чланова, посета пијаци и куповина намирница, одлазак у биоскоп, евоцирање успомена на школу, читање дневних новина, прослава празника, описивање стана, учешће у саобраћају, путовање у природу, расподела кућног буџета и одлазак на пут. Осим што омогућавају развој рецептивних (па и продуктивних)⁶ језичких вештина, теме обрађене у лекцијама овог приручника прилагођене су различитим узрастима и интересовањима ученика који га користе. Другим речима, уџбеник се „обраћа” ширем кругу полазника различите старосне доби. Аутор приручника је посебно водио рачуна о његовом дидак-

⁶ Примена приручника који уводи реалне животне ситуације омогућава да полазници стечена знања примењују у свакодневној животној пракси, стичући самопоуздање у комуникацији са српским домицилним становништвом.

тичко-методичком обликовању. Одликује се поступношћу, практичношћу и усмереношћу ка развоју комуникацијских вештина. Читав приручник има јасну и систематичну структуру. Градиво се распоређује кроз логичне целине/одељке, омогућавајући постепено усвајање српског као страног језика. Из лекције у лекцију се повећава комплексност обрађиваних текстова, лексике и граматике. Приручник је погодан за индивидуално учење, али се може користити и на часовима (уз помоћ наставника). Иако се сам приручник фокусира на текстове и дијалоге, граматички садржаји подстичу се кроз усмене и писмене вежбе: понављање фраза из текста, образовање нових реченица или разговор у пару о теми из саме лекције.

Аутор је пажљиво осмислио структуру лекција у уџбенику, настојећи да ученицима омогући да постепено развијају језичке вештине: читање (са разумевањем прочитаног), слушање, говорење и писање. Лекције се састоје од два или три одељка. Први одељак чине два текста – први текст који садржи дијалог или текст у коме се у сажетој форми обрађује нека од тема из свакодневног живота представљањем основних језичких израза и конструкција које су важне за њено разумевање, односно други текст који проширује теме, речи и граматичке структуре из првог текста, често уводећи нове дијалоге, додатне разговоре или ситуације. Други одељак (*Нове речи из лекције*) јесте речник мање познатих речи и израза употребљених у претходним текстовима. Трећи одељак постоји у првих двадесет лекција (*Напомене*) и у њему су представљена наративна објашњења граматике српскохрватског језика, захваљујући којима ученици стичу увид у конјугацију глагола, падежни систем, бројеве и прилоге.

Фотографија 2. Троделна сликуишура лекције у анализираном ириручнику

Граматика се уводи кроз контекстуалне ситуације. Примењује се индуктивни приступ, а ученици граматичке структуре упознају кроз њихову употребу у контексту реалних животних ситуација за којима следе јасна и прецизна објашњења праћена примерима из текстова. Циљ учења граматике је њена примена у образовању комуникативних реченица.⁷ Дакле, од граматичких садржаја обрађују се: презент глагола, локатив (*прва лекција*), конјугација глагола *имати* и *бити*, генитив и начин образовања питања (*друга лекција*), перфекат и аорист у наративним текстовима, датив (*трећа лекција*), императив, датив кретања (*четврта лекција*), номинатив придева (*петта лекција*), род именица, акузатив, глаголи у садашњем времену (*шеста лекција*), бројеви, инструментал (*седма лекција*), генитив придева (*осма лекција*), номинатив и акузатив именица, императив (*девета лекција*), глаголи кретања, локатив (*десета лекција*), питања са *где* и *куда*, перфекат (*једанаеста лекција*), акузатив (*дванаеста лекција*), датив именица, прилози за време и место (*тринаеста лекција*), разлика између датива и локатива (*четрнаеста лекција*), акузатив, глаголи за означавање активности (*петнаеста лекција*), придеви за описивање карактерних и физичких особина (*шеснаеста лекција*), деони генитив (*седамнаеста лекција*), глаголи мишљења, перфекат (*осамнаеста лекција*), имперфекат (*деветнаеста лекција*), прилози за време (*двадесета лекција*). Осим на крају првих двадесет лекција, граматички садржаји се обрађују и у додатку приручника. У њему су систематски и врло детаљно представљене гласовне и правописне појаве, падежни систем, глаголска времена, односно употреба бројева и придева. Реч је о прегледу граматичких садржаја који помаже ученицима да се подсети и боље разумеју граматичке структуре српскохрватског језика. На самом крају приручника налази се садржајан српско-немачки речник, у коме је објашњено значење свих употребљених речи.

Функционалност приручника вишеструко се увећава захваљујући постојању озвученог уџбеника, као друге јединице анализираног комплекта. Реч је о својеврсном језичком инпуту, тј. аудио-записима професионалног читања текстова из приручника, који првенствено помажу ученицима да развију вештину слушања (и читања). „Владање рецептивним вештинама (слушањем и читањем) омогућује им да приме информацију и на њу реагују продуктивним језичким вештинама (писањем и

⁷ У лекцији *На пијаци* ученици савладавају генитив за означавање количине (килограм јабука), који је неопходан ради обављања куповине на пијаци или у продавници.

F Unbestimmte Fürwörter

17 Hier einige unbestimmte Fürwörter: *nako* (jemand); *netko* (etwas); *niko* (niemand); *nika* (nichts); *svako* (jederman).
Unbestimmte Fürwörter sind Zusammensetzungen mit *ko* und *sto* (da) und beugen wie diese.

	<i>nika</i> (nichts)	<i>svako</i> (jederman)
N.	<i>nika</i>	<i>svako</i>
G.	<i>nikoga</i>	<i>svakoga</i>
D.	<i>nikomu, ure</i>	<i>svakome(a), ure</i>

18 Die Beugung von *svi* (*svi, sile*).

	männlich	sächlich	weiblich
Einzahl			
N.	<i>svi</i>	<i>sve</i>	<i>sva</i>
A.	wie N. oder G.	<i>sve</i>	<i>sva</i>
G.	<i>svima</i>	<i>sve</i>	<i>sve</i>
D.	<i>svima</i>	<i>sve(a)</i>	<i>sve(a)</i>
L.	<i>svima(a)</i>	<i>sve(a)</i>	<i>sve(a)</i>
I.	<i>svima(e)</i>	<i>sve(a)</i>	<i>sve(a)</i>
Mehrzahl			
N.	<i>svi</i>	<i>sva</i>	<i>sve</i>
A.	<i>sve</i>	<i>sva</i>	<i>sve</i>
G.		<i>svih, sve(a)</i>	
D.		<i>svima(a)</i>	
L.		<i>svima(a)</i>	
I.		<i>svima(a)</i>	

Фотографија 3. Извод из прегледа драматичких садржаја на крају анализиране приручника

говорењем)” (Редли 2023: 4). Квалитет ове јединице представља постојање мушких и женских професионалних спикера, тј. веома квалитетних интерпретација глумаца београдских позоришта – Мирка Ђерића, Милене Чејван, Огњанке Огњановић и Миливоја Поповића-Мавида.⁸

Фотографија 4. Глумци Мирко Ђерић, Огњанка Огњановић и Миливој Поповић-Мавид⁹

Датотеке које смо анализирали налазе се у mp3 формату; реч је о виду прилагођавања првобитних записа снимљених на аудио-касетама.

⁸ Професор Милорад Дешић (2003: 199) указује да читање и интерпретирање текстова ове врсте треба да реализују најбољи спикери и глумци.

⁹ Нисмо успели да пронађемо фотографију глумице Милене Чејван.

Користећи називе аудио-материјала као показатеље, можемо закључити да су постојале четири касете – три су биле намењене коришћењу уз приручник, док је четврта била предвиђена за рад на часу или код куће. На свакој од њих се налази озвучени део садржаја приручника: *прва касета* А-страна – азбука, речи, увод, садржаји лекција (1–5), *прва касета* Б-страна – садржаји лекција (6–10); *друга касета* А-страна – садржаји лекција (11–15), *друга касета* Б-страна – садржаји лекција (16–20); *трећа касета* А-страна – садржаји лекција (21–25), *трећа касета* Б-страна – садржаји лекција (26–30). На четвртој касети се налазе дијалози за преслушавање на самим часовима, и то: *четврта касета* А-страна – дијалози (1–11) и *четврта касета* Б-страна (12–24). Звучни записи се одликују изузетним квалитетом – јасни су, професионално обрађени и довољно гласни. Озвучени текстови из почетног дела приручника усни-мљени су споријим темпом, који се повећава са учениковим напредовањем у савладавању курса:

„Ако сте почетник, може вам се чинити да говорници говоре прилично брзо, јер ваше ухо није научено на звуке страног језика. [...] Првих неколико записа изговара се веома споро и промишљено, како би почетник могао да ухвати сваку реч. Што се ваше ухо више навикава на страни језик тако вам стране речи постају јасније и разговетније” (УПУТСТВО ЗА СТУДЕНТЕ 1961: 7).

Препорука аутора курса/приручника јесте да ученици користе аудио-записе за сваку појединачну лекцију, тако што ће више пута понављати преслушане садржаје¹⁰: 1. преслушавање звучног записа без фокусирања на разумевање, 2. преслушавање звучног записа уз истовремено праћење текста у књизи, 3. поновно преслушавање истог звучног записа, 4. читање превода текста ради разумевања општег значења, 5. коришћење превода речи како би се утврдило прецизно значење, 6. поновно преслушавање аудио-снимка уз разумевање текста, 7. читање текста у себи и наглас више пута, 8. примена истог поступка за обраду другог дела лекције, 9. коришћење белешки (до 20. лекције у уџбенику) за боље разумевање граматичких и културолошких садржаја. Захваљујући пажљивој припреми, обради свакодневних животних тема и веома квалитетној интерпретацији, озвучени текстови се могу користити и у данашњој наставној пракси. Предавачи ове аудио-материјале могу користи-

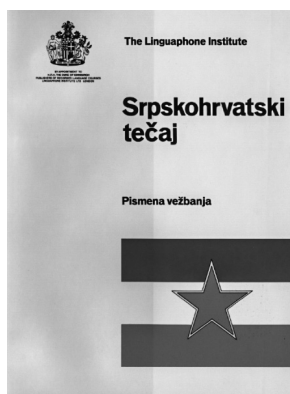
¹⁰ Реч је о дрилу, контролисаним и предвидљивим механичким вежбама „које ученицима омогућују увежбавање циљне језичке јединице” (Редли 2023: 34).

ти на самим часовима или препоручити ученицима за самосталан рад код куће, уз савет да обавезно повежу звучну и визуелну слику (која се налази у горе анализираном приручнику).

Name	Size
..	
CASS 1 SIDE A Azbuka Reci Uvod, Tecai 1-5.mp3	37.143.543
CASS 1 SIDE B Tecai 6-10.mp3	32.400.229
CASS 2 SIDE A Casovi 11-15.mp3	28.606.204
CASS 2 SIDE B 16-20.mp3	30.129.666
CASS 3 SIDE A Casovi 21-25.mp3	29.013.715
CASS 4 SIDE A Uvod Casovi 01-11.mp3	30.375.217
CASS 4 SIDE B Casovi 12-24.mp3	28.742.041

Фотографија 5. Звучни записи уз анализирани приручник

Трећа јединица која је била предмет наше анализе јесте пратећа радна свеска – *Српскохрватски шечај: писмена вежбања*. Објављена је први пут 1979. године,¹¹ а аутор вежбања јесте Душан Пувачић, лектор на Департману за централне и југоисточне европске студије Универзитета у Ланкастеру.¹²

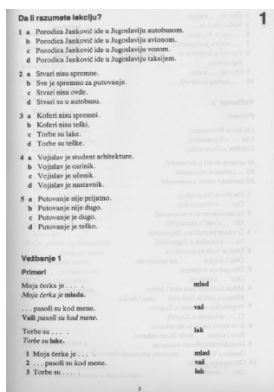

Фотографија 6. Корице радне свеске *Српскохрватски шечај: писмена вежбања*

¹¹ Предмет анализе у овом раду било је друго издање из 1982. године.

¹² Помоћу му је пружила Селија Хоксворт (енг. Celia Hawkesworth) са Универзитета у Лондону.

Од прве до последње странице је писана српским језиком, и то латиничким писмом. Реч је о помоћном материјалу за учење српскохрватског језика усмереном ка развоју рецептивних и продуктивних вештина, односно утврђивању граматичког и лексичког знања и примену језика у различитим ситуационим контекстима. Задаци у самом приручнику су осмишљени тако да ученицима омогућавају увежбавање начина конструисања реченица, понављање граматичких садржаја (пре свих, падежа и времена), али и стицање знања неопходних за реализацију преводних активности. С обзиром на чињеницу да долази у комплекту са претходно анализираним приручником, сама радна свеска садржи тридесет лекција. Свака лекција у радној свесци почиње одељком *Да ли разумеш лекцију?*, који садржи низ питања за проверу разумевања текста из основног уџбеника/приручника. Њима се ученик усмерава на поновно преслушавање обрађеног градива и проверу стеченог знања. Анализа вежбања нам је показала да се у приручнику појављује неколико типова задатака, радних налога и питања, систематично осмишљених ради поступног развоја рецептивних и продуктивних језичких вештина: вежбе допуне текстова/реченица, преводне вежбе, вежбе питање–одговор, вежбе повезивања делова речи и реченица, вежбе конструисања реченица од понуђених речи, речничке вежбе, вежбе разумевања текста и сл. У неким од њих ученици развијају способност да се сналазе у различитим ситуацијама у којима су директни учесници комуникативног чина. Приручник се може користити за самосталан рад, јер садржи одељак *Одговори*, у коме се налазе решења свих радних налога, задатака и вежбања. Значај ове радне свеске огледа се у њеној практичности – може се кори-

Фотографија 7. Пример дела лекције из анализираних радних свески

стити и у савременој наставној пракси, јер обрађује теме из свакодневног живота појединца. Прилагођена је почетницима у учењу језика, а, сходно чињеници да је написана на српском језику, није потребно знање другог страног језика да би се несметано користила у наставној пракси.

4. ЗАКЉУЧАК. Период након Другог светског рата се у научној литератури из области методике наставе српског као страног језика сматра једним од најплодотворнијих по питању објављивања уџбеничког материјала. Пораст интересовања за учењем српског као страног језика неминовно је иницирао да се институције и појединци посебно ангажују на пољу креирања, припреме и публиковања различитих врста уџбеника и приручника, који би странцима омогућили да на брз и једноставан начин савладају српски језик. Но, постојао је очигледни несклад између развијене продукције уџбеничких комплета и објављивања евалуација које би указале на њихове квалитете и функционалност. Због тога се већи број уџбеничких јединица, и након вишегодишње примене, изгубио из наставне праксе. Непостојање научних (и стручних) радова који би посведочили о њиховим стварним квалитетима довело је до тога да младе генерације предавача уопште немају представу о томе какви су материјали заиста коришћени у наставној пракси. Један од таквих наставних материјала за учење српског као страног језика јесте комплет од три јединице под називом *Serbo-kroatischer Kursus* лондонског Института „Лингафон“, објављен средином осамдесетих година XX века. Чине га главни приручник, озвучени текстови и писмена вежбања. Анализа садржаја, структуре и квалитета показала нам је да је реч о помоћним јединицама за учење српскохрватског као страног језика, које су (несумњиво) коришћене више година у наставној пракси за развијање рецептивних и продуктивних језичких вештина, али и упознавање са граматиком и културолошким особеностима живљења на српском говорном тлу. Дидактичко-методичко обликовање уџбеника сведочи да је утемељен у постулатима аудиолингвалне, граматичко-преводне и аудио-визуелно глобално-структурне методе. Његово коришћење претпостављало је повезивање звучне и визуелне слике српскохрватског језика. Обрађују се теме из свакодневног живота, због чега се уџбеник, без икаквих посебних модификација, може несметано користити у савременој наставној пракси или за рад на часу или за самостално учење код куће. Таквом ставу у прилог иде и чињеница да централни део приручника чине ква-

литетни озвучени текстови, које су снимили професионални глумци познати по изузетној дикцији и акцентуацији. Иако је приручник настао у другим временима као одговор на тадашње језичке и културолошке потребе, његов садржај и функционалност остају релевантни и данас. Другим речима, можемо га топло препоручити младим предавачима и истраживачима српског као страног језика из најмање два разлога: с једне стране, може представљати врло користан наставни материјал за остваривање циљева наставе, односно, с друге стране, врло значајан извор за проучавање историјског развојка методике наставе српског као страног језика и инспирација за предузимање сличних подухвата на пољу припреме и објављивања функционалног наставног материјала.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БРБОРИЋ 2014: Вељко Брборић. Књига која траје: уџбеник Српски за странце Боже Ћорића. *Српски језик*, 19, 595–604.
- ЂОРЂЕВИЋ 2017: Кристина Ђорђевић. Лекторат српског језика у Братислави. *Књижевна историја*, 163, 215–223.
- ЛОМПАР 1995: Весна Ломпар. Божо Ћорић: Српски за странце. *Књижевност и језик*, 43(3/4), 179–181.
- МЕДЕНИЦА 2024: Лука Меденица. *Методи у настави и учењу страних језика у контексту руског језика као страног*. Београд: Славистичко друштво Србије.
- НОВАКОВИЋ 2022: Александар Новаковић. *Уџбенички комплети у настави српског као страног језика*. Ниш: Филозофски факултет.
- НОВАКОВИЋ 2024а: Александар Новаковић. *Фрагменти о методици наставе српског као страног језика након Другог светског рата*. Ниш: Филозофски факултет.
- ОТАШЕВИЋ 2014: Ђорђе Оташевић. Приручници за наставу српског језика као страног. *Лингвистичке актуелности*, 25, 21–30.
- ПЕТРОВИЋ 2017: Соња Петровић. Збирка народних песама из Васојевића Миодрага С. Лалевића. *Савремена српска фолклористика*. Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, 65–81.
- РЕДЛИ 2023: Јелена Редли. *Да ли је Ваш час неми филм?*. Нови Сад: Филозофски факултет.

- BUGARSKI 1984: Ranko Bugarski. Pregršt pitanja o srpskohrvatskom kao stranom jeziku. *Okrugli sto „Srpskohrvatski jezik kao strani”*. Beograd: Institut za strane jezike, 17–22.
- DABIĆ 1986: Bogdan Dabić. Neka pitanja iz nastave srpskohrvatskog jezika u slovenskim zemljama. *Naučni skup „Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog”*. Beograd: Institut za strane jezike, 127–131.
- DEŠIĆ 1990: Milorad Dešić. Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog: dosadašnja iskustva i naredni zadaci. U *Učenje jezika, komunikativni pristup i obrazovanje nastavnika*. Novi Sad: Institut za strane jezike i književnosti, 233–237.
- DEŠIĆ 2003: Milorad Dešić. Ozvučeni udžbenik srpskog jezika kao stranog. *Udžbenik u nastavi stranih jezika*. Nikšić: Univerzitet Crne Gore, 199–205.
- DIMITRIJEVIĆ 1984: Naum Dimitrijević. Uslovi modernizacije srpskohrvatskog jezika kao stranog. *Okrugli sto „Srpskohrvatski jezik kao strani”*. Beograd: Institut za strane jezike, 34–40.
- ĐERIĆ 1984: Radoslav Đerić. O nastavi srpskohrvatskog jezika kao stranog u JNA. *Okrugli sto „Srpskohrvatski jezik kao strani”*. Beograd: Institut za strane jezike, 68–69.
- ĐURIĆ 1984: Ostoja Đurić. Uvodna reč. *Okrugli sto „Srpskohrvatski jezik kao strani”*. Beograd: Institut za strane jezike, 5–8.
- GAČIĆ 1986: Zoran Gačić. Kako poboljšati motivaciju naših polaznika. *Naučni skup „Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog”*. Beograd: Institut za strane jezike, 141–145.
- IGNJATIĆ 1986: Zdravko Ignjatić. Specijalizovani tečajevi srpskohrvatskog jezika za strane studente. *Naučni skup „Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog”*. Beograd: Institut za strane jezike, 113–116.
- KRAJIŠNIK 1992: Vesna Krajišnik. Bibliografija jugoslovenskih radova o srpskohrvatskom jeziku kao stranom (1960–1990). *Živi jezici*, XXXIV–XXXV/1–4, 184–203.
- MAKSIMOVIĆ 2012: Aleksandra Maksimović. Značaj istorijskih istraživanja u pedagogiji. *Pedagogija*, LXVII (1), 150–156.
- MAROJEVIĆ 1986: Radmilo Marojević. Teorijsko–metodološka pitanja nastave srpskohrvatskog jezika kao stranog. *Naučni skup „Nastava srpskohrvatskog jezika kao stranog”*. Beograd: Institut za strane jezike, 34–37.

- MIHAILOVIĆ 1986: Ljubomir Mihailović. O učenju i nastavi srpskohrvatskog jezika kao stranog. *Okrugli sto „Srpskohrvatski jezik kao strani”*. Beograd: Institut za strane jezike, 13–16.
- NIKOLIĆ 2013: Davor Nikolić. Slavistika bez vizije. *Vijenac: novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost*, 512.
- UPUTSTVO ZA STUDENTE 1961: Linguaphone Institute. (1961). *Students instructions to the linguaphone course*. London: The Institute.

ИЗВОРИ

- LALEVIĆ 1976: Miodrag Lalević. *Serbo-kroaticherHandbuch*. Ljubljana: Linguaphone Institute.
- PUVAČIĆ 1982: Dušan Puvačić. *Srpskohrvatskitečaj: pismena vežbanja* (drugo izdanje). London: Linguaphone Institute.

Aleksandar M. Novaković

A few words about a forgotten textbook for learning
serbian as a foreign language

Summary

The subject of this paper is the analysis of the textbook, audio materials and workbook titled *Serbo-kroaticherKursus* by the London *Linguaphone* Institute, with the aim of gaining a clearer understanding of their quality and potential application in modern teaching of Serbian as a foreign language. The study employs theoretical and content analysis methods. Examination of all three components has shown that they possess the characteristics of supplementary teaching resources. They are designed to develop both receptive and productive language skills. A central component is the textbook (written in German) titled *Serbo-kroaticher-Handbuch*, which comprises thirty lessons focused on high-frequency vocabulary, essential grammar and linguo-cultural knowledge necessary for everyday communication in Serbian. The functionality of this textbook is significantly enhanced by the accompanying high-quality audio materials and workbook – written exercises. The audio recordings feature performances by the most prominent actors from Yugoslav theaters of the time. A particularly functional part of this set is the workbook *Serbo-Croatian Course: Written Exercises*, which allows learners to consolidate their

grammatical and lexical knowledge and practice language use in various situational contexts. Thanks to the content covered and the didactical-methodological design, all the aforementioned components can be effectively used in contemporary language teaching without any modifications – either in the classroom or as a self-study material.

Keywords: Serbian as a foreign language, textbooks, audio material, Miodrag S. Lalević, written exercises.

СВЕТОСАВСКЕ ПРОСЛАВЕ У ЧАСОПИСИМА У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВИЈЕКА

У раду се анализира тематизовање прослава Савиндана у јавним гласилима и часописима на просторима српских земаља у другој половини XIX и почетком XX вијека. У том погледу нарочито се издвајају часописи *Босанска вила* и *Дабро-босански источник*, али и часописи *Босна*, *Српска зора*, *Машица* и други. Ови часописи одиграли су значајну улогу како у очувању националне и културне самобитности и препорода Срба у свим земљама у којима су живјели тако и у утврђивању култа и славе Светог Саве као најзаслужнијег српског мужа.

Кључне ријечи: Светосавске прославе, српски часописи у другој половини XIX и почетком XX вијека, *Босанска вила*, *Дабро-босански источник*, светосавске бесједе

Одлуком Совјета Књажества Србског (јануара 1840. године) Свети Сава је озваничен као школска слава, а дан његове смрти Савиндан (14. јануар по старом, 27. јануар по новом календару), одређен је као дан славе. У народној и црквеној традицији обиљежавање Светог Саве трајало је у практичном смислу од његове смрти, а нарочито након преноса моштију у Милешеву. Светом Сави су посвећиване литургије, пјеване пјесме, причане разне легенде и препричавана житија. Свака српска кућа, у којој се проповиједало православље, имала је свијест о Светом Сави и његовом историјском лику али и свецу чији је лик обликован умјетношћу народних стваралаца. Обиљежавање Савиндана, озваничено државним прописом, почело је добијати одређену форму с разноврсним програмом. У њима је испољена огромна љубав и стваралачка енергија ученика, просветних радника, занатлија, угледних људи, различитих умјетника, ентузијаста. До изражаја су дошла разна удружења културног и националног предзнака, организована с намјером да сачувају и представе богато традиционално народно стваралаштво, организују и хомогенизују народ, посебно у поробљеним српским државама

* momcilocvjetinovic@gmail.com

као што је Босна и Херцеговина. Честе оружане устанке проузроковало је уништавање обесправљеног српског националног бића: разним репресивним поступцима или давањем повластица оним који су званично прелазили на ислам. Слободарски национални дух се незауостављиво ширио из слободних српских држава, Србија и Црна Гора, и подручја на којима су Срби били национално и културно добро организовани, Војводина и донекле Далмација. Учвршћивала се свијест о уједињењу српских држава и српског народа. Суочена са немирима у скоро цијелом царству, турска власт дозвољава почетком XIX вијека рад културно-образовних установа. Чак се у званичној штампарiji користи ћирилица. Ови почетнички и надзирани уступци давали су наду да ће се права проширивати и истовремено су охрабривали на нове и жешће устанке. Сан о слободи и рушењу турског ропства зауставио је Берлински конгрес.

Иако је дала нешто шире опште слободе нова аустроугарска окупациона власт, захваљујући развијеном чиновничком апарату, примјењује дугорочне мјере које у одређеним сегментима остављају теже последице од турског Канун-и-раја. Започету подјелу Срба на православне, католике и муслимане, влада Калаја је продубила. Формирањем нових националних заједница, смишљањем новог назива за српски језик, изазвала је нове подјеле на социјалној и националној основи¹. Као најбројнији народ са изграђеним националним осјећајем, који је везан за Српску православну цркву, Срби су представљени и доживљени као реметилачки фактор. Сусједне српске земље, Србија и Црна Гора, имале су огroman утицај на већинско српско становништво у БиХ, а идеја о уједињењу, иако практично осујећена окупацијом и анексијом, добијала је нову снагу у младој и школованој српској интелектуалној елити, предвођеној просвјетним радницима. Калајева влада осмислила је посебан удар на светосавску Српску православну цркву, као институцију с чврстом и дугом традицијом, на коју се народ са сигурношћу могао ослонити. У покушају да се прекину везе са црквеном организацијом у Србији, шири се измишљена теорија по којој у Босне може дјеловати само самостална црква босанска. Ово је очигледан покушај негирања јединствене светосавске православне цркве. Да би одбранили идентитет Српске православне цркве, *Босанска вила* је током 1892. године у 30, а *Дабро-босански изшточник* у неколико бројева у 1891. години, објавили су научне аргументе помоћу којих су доказали непосредну везу и јединство православ-

¹ Видјети опширније у: Саџак, Младенко, „Периодизација српске књижевности у БиХ”, *Крајина, Часопис за књижевност и културу*, Бања Лука, 2010, стр. 48–50.

не цркве српског народа у Босни и у осталим српским државама. Политичким погодбама са Васељенском патријаршијом, Влада је издејствовала право да именује и разрјешава митрополите. Ту нагодбу први је осјетио омиљени митрополит Сава Косановић, књижевник и дугогодишњи сарадник *Босанске виле*. У низу поступака, облика и начина уништавања српског националног бића, смишљена је и нова нација под називом „босанска” која је подразумијевала синтезу већ расточеног српског национа, али овог пута у нови недефинисани и неспојиви топоним. Исти пут одређен је за српски језик који добија званични назив – „босански језик”, а ћирилица одредницу – „босанчица”. И поред тешког положаја српског народа, као тзв. „реметилачког фактора” у тадашњој Босни и Херцеговини, долази до, у односу на прошла времена, процвата културног и духовног живота (оснивају се просвјетна, културно-умјетничка друштва, штампају се новине, часописи, календари и годишњаци, подижу се српске школе и библиотеке, граде се цркве и домови, организују се вјерске и културно-забавне манифестације и покрећу разне добротворне и хуманитарне акције. Најзначајније просвјетне и културно-забавне манифестације су светосавске и видовданске прославе.

Тешко је утврдити годину од које је почело обиљежавање Савиндана у Босни и Херцеговини. У другом броју *Босанске виле*, за јануар 1889. године, објављен је податак да једна сарајевска школа као заштитника слави Светог Саву „још од прије тридесет година (или) од како је отворена” (Босанска вила: 1889: 31). Светосавска прослава забиљежена је и у *Сарајевском цвјетнику*, у издању с почетка 1869. године. Према расположивим подацима, школе су славиле или обиљежавале Светог Саву као вјерску славу или просвјетитеља, заштитника школа и ђака још у турском периоду, одмах након званичног проглашења за школску славу у Србији.

Полазећи од значаја Светог Саве и програмске оријентације часописа која није експлицитно објављена, један од тројице *Вилиних* покретача, Стево Калуђерчић дао је имплицитан одговор на будућу уређивачку концепцију листа у тексту „Значај и постанак светосавске бесједе у нас Срба”. Апелујући на јединство народа, у тешком, судбоносном времену, Калуђерчић позива на светосавске бесједе јер ће се на њима „српски дух” све више и више будити. Указујући на славну прошлост, која треба да буде мотив и форма будућности, он их повезује светосавском везом. „Још од старина – од памтиввијека – од како се зна за Србина, – било је увијек „збора” – било је „договора”, било је „сијела”. Калуђерчић појмове „збор”, „договор” и „сијело” истиче наводницима. То је, заправо,

истицање важности значења ових појмова кроз саборност наше цркве посредством утемељивача Саве. Збор и сијело су својеврсни синоними, иако сијело представља мању групу људи или мањи збор, скуп. „Договор” и јесте оно што је потребно нашем народу и тада једнако као и сада. Договор на Савиндан представља снажну моралну и национално-вјерску обавезу и мора да буде важан и озбиљан, од интереса за народ – националан. Уз то, светосавски програм након „службе божије”, настављан је другим садржајима, па би се тако „народ не само духовно, него и тјелесно кријепио” што би код Срба било „оно што су у Грка биле олимпијске игре” (КАЛУЂЕРЧИЋ 1985: 26). Поента овог апела, „да су зборови и од већег значаја били по Србе, свједочи онај збор у селу Такову, који је уродио плодом, да Срби данас имају своју краљевину” (КАЛУЂЕРЧИЋ 1985: 26), представља значајан дио будуће концепције листа и право је чудо како је остала нецензурирана од будног ока политичко–полицијског режима Монархије. Збор, сијело и договор подсјећају, па их и доводимо у везу, на Његошев „Горски вијенац”. Обје Скупштине, прва, „у очи Тројчине дне на Ловћену”, и друга, „Скупштина о Маломе госпођину дне на Цетињу, под видом да мире неке главе”, су зборови на којима се бесједи и пјесмом пјева о народним приликама, или како то Вук каже о „народној ползи”. Свјестан економског и духовног кошмара који је вијековима стимулисан разним мјерама окупаторских режима и опасности потпуног растакања нација, Калуђерчић поручује: „Дижимо духовне споменике, које не може вријеме потрти, који ће се сваке године све више и више усавршавати – све више и више учвршћивати – све више и више распрострањивати!” (КАЛУЂЕРЧИЋ 1985: 27). Калуђерчић у тексту истиче да најбитнији духовни споменик треба установити кроз светосавске бесједе и градити на националном симболу, Светом Сави, „најзаслужнијем мужу”, јер је он „очувао српско име и нас утврдио у православљу” (КАЛУЂЕРЧИЋ 1985: 27), а подигао је и српске школе. Очување националне самобитности кроз видовданске и светосавске прославе у народу се прихватило као „покрет за просвјетни, национални и културни препород; од њих започињу борбе за школску и црквену аутономију” (САЦАК 2009: 53). Ова борба добила је снагу у народу предвођеном многим национално-духовним и академским удружењима, организованим по угледу и подстицају из Србије, Војводине, Беча па и Загреба.

Биљежећи прецизно и педантно сва дешавања, *Босанска вила* постаје не само формални хроничар већ брижљиви, педантни и ревносни аналитичар свога времена. То важи и за црквено-школске облике светосав-

ских свечаности у чијем средишту су светосавске бесједе са богатим програмом. Праћење ових манифестација *Вила* започиње најавом, већ у другом броју, од 1. јануара 1886. године. Обавјештења о одржавању бесједа не своде се искључиво на информативни карактер, већ се бираним стилем скреће пажња на значај манифестација. Оне су извођене, након свечаних црквених литургија, у тијесним школским просторијама или простору намијењеном за културно-забавне манифестације. Почети програма су били углавном унифицирани, а састојали су се од поздравног говора, *Химне Светом Сави* и надахнуте бесједе о лику, дјелу и значају свеца. Патетичне говоре с националним нагласком и патриотским порукама држали су просвјетни радници, свештеници, угледни грађани, привредници, трговци и примјерни ученици. Покретац, уредник и власник *Босанске виле*, Никола Т. Кашиковић, учитељ по професији, здушно се залагао за организовање и ширење светосавских бесједа. Као добар познавалац прошлости српског народа, садашњег тешког положаја и неизвјесне будућности у окупацији, Кашиковић је у говору на светосавској прослави у Сарајеву подсјетио на славну прошлост, „петовјековне патње и робовање наше, нашу неслогу и раздор – коме још ни данас није клица угинула” (*Босанска вила*: 1889: 31). Говори су се кретали у оквиру Калужерчићевог манифеста изнесеног у надахнутом тексту о значају светосавских бесједа. У програму се запажа разноврсност садржаја како домаћих, тако и страних учесника. Обиљежавање Савиндана није протицало без дјеце школског узраста. Ученици су, у оквиру својих црквено-школских организација, уз помоћ свештеника и учитеља, често организовали и приређивали комплетан програм посвећен првом српском просвјетитељу. У надахнутим и зрелим освртима, на славу Немањића и ропство под Турцима, ученици упућују поруке о неопходности српске слоге. „У руку лучу и расвијетлимо мрак, да видимо једном, шта мути у нашим жилама крв Немањића Саве!” (Источник 1904: 40) узвикнуо је Гојко Радић, ученик VIII разреда Велике гимназије у Сарајеву. Његов колега, Јован Кнежевић, ученик IV разреда Богословског училишта у Рељеву, „држао је пригодан говор о животу и раду св. Саве” (Источник 1899: 284). Програм светосавске бесједе у Босанском Новом, осим поздравног говора мјесног пароха и народног гуслара, извели су ученици од I–IV тазреда. Такође, говор о Светом Сави уприличио је ученик Симо Кондић (*Боснаска вила* 1888: 78). Ученици су приређивали шаролик програм, од *Химне Светом Сави*, рецитација пјесама домаћих пјесника (Змај, Радичевић, Илић, Шантић, Јакшић, Сундечић, Кашиковић, Ми-

лутиновић), различитих патриотских народних пјесама које су извођене појединачно, у два гласа или хорски, па до позоришних, обично шаљивих дјела. Ученици су светосавским прославама, организацијом и непосредним учешћем, давали образовни и просвјетни карактер. То је амортизовало политичко-национални набој чиме су, највјероватније, избјегаване забране или неке друге репресивне мјере континуираних окупација. Васпитавањем ученика у светосавском духу, црквено-школске организације, академска и пјевачка удружења и приређивачки одбори светосавских свечаности, јачали су духовни, вјерски и национални идентитет. Тако се издваја неколико основних обиљежја на основну којих је могуће пратити утицај светосавских свечаности на јачање националног јединства у српском народу.

а) Међу учесницима, посебно у већим градовима, има и оних који нису православци. Њима се публика захваљивала посебним овацијама. „Свакоме ће, држимо бити драго кад види е брат Љубовић, као мухамеданац судјелује на српској слави па још са гуслама и нашом народном пјесмом”² (Босанска вила: 1889: 31). Муслимани су, без обзира на њихово вјерско опредјељење, чести учесници, гости и приложници свечаности. Није то само израз добросусједских односа, већ и поштовања култа Светог Саве.

б) Католици су такође учествовали, претежно као гости и приложници на светосавским бесједама. У извјештају о светосавској прослави у Варцар-Вакуфу (Мркоњић Град) из 1888. године, пише да је на забави било „доста браће римокатолика са фамилијама, а и лијеп број наше браће мухамеданаца” (Босанска вила: 1888: 78). Међутим, култ Светог Саве који симболизује српство, није одговарао новом национално-вјерском профилисању. То је разлог ометања светосавске бесједе у Јасеновцу. ”(Босанска вила: 1894: 79). Пошто се тамошњим Хрватима није „свидјела” бесједа „запалили су некакву сјенину” у близини цркве у којој се одвијао програм. У настојању да се прекине прослава уз звуке ватрогасне трубе, у порту је утрчао „војвода Шварц”. Међутим, публика, „знају-

² На многим приредбама учествују „браћа” муслимани или „мухамеданци” за које се обично каже да су Срби јер су се тако изјашњавали. Нпр. у другом јануарском броју за 1889. годину на 32. страни пише: „Бијаше нам врло драго кад међу гостима спазисмо одличнога Мухамеданца и књижевник српскога Мехмед бега Капетановића”. По значајном броју муслимана, добровољних светосавских приложника, интересантан је прослава у Бугојну из 1895. г. коју је Вила забиљежила у 8. броју на 127. страници.

ћи марифетлук хрватски, пошто су и прошле године тако исто чинили”, избаци „војводу” из порте без прекидања програма. При обиљежавању тристогодишњице рођења Ивана Гундулића, у организацији Српског академског друштва „Зора” из Беча, на Савиндан, 1888. године, у програму су учествовала „братска словјенска академска друштва”, осим хрватског „Звонимира”. (Босанска вила: 1888: 63). У овом смислу треба сагледати и неспоразуме између *Босанске виле* и *Glasa Hercegovca*. Објављену слику Светог Саве на насловној страни и попутни текст, *Босанска вила* је оцијенила као „распиривање мржње међу једнокрвном браћом” и прокламовање „вјерске несношљивости” јер *Hercegovac* шири „хрватску идеју у војводини светог Саве”. (Босанска вила 1890: 220).

в) Међународни карактер светосавских прослава види се већ у првој биљешци. У програму у Сарајеву учествује својом свирком „б.пјешачка пуковнија краља румунскога, Карла I”, а у Фочи „оркестар 4 батаљона 76 регименте” (Босанска вила 1886: 227). Страни учесници углавном су наступали по већим градовима: Беч, Пешта, Грац, Минхен, Темишвар, Чикаго, Њујорк, Москва. Извођена умјетничка дјела нису строго везана за домаће умјетнике. Из програма издвајамо Шилерово „Јемство”. У репортажи са видовданске приредбе коју је организовало пјевачко друштво „Слога” у Сарајеву, аутор са иницијалима Б – ћ, записао је да је изведена историјска представа „Немања”, што је ријетка појава у Сарајеву, у коме се углавном приказују „француски и други преводи” разних „комедија”³ (Босанска вила 1894: 189). Од страних музичких дјела издвајамо Моцартова, Вердијева, Понкијелијева, Зајцова, Штулцова, Хајднова, а од домаћих Јенкова, Пачуова и Мокрањчева (Босанска вила 1888: 63–63; 374).

Посебно поштовање према српском народу и Светом Сави, одавале су поједине стране дипломате, војни и представници власти. Биљежимо: Јован Барон Апел, подмаршал, поглавар Земаљске владе (Босанска вила 1888: 160), г. Давид са супругом и кћерком, административни директор г. Сауервалд и др. Присуство представника власти или давање прилога може се посматрати и као њихов хуманитарни и протоколран гест. Традиционално пријатељство и разумијевање између српског и руског народа, па и оно из времена Светог Саве и касније турске окупације, настављено је и у вријеме *Босанске виле*. Све до 1907. године запажа се

³ Вила је много пажње поклањала преводилачкој књижевности о чему је детаљно писао Дејан Ђуричковић у дјелу *Босанска вила 1885–1914, (књижевноисторијска студија)*, Сарајево, 1975, стр. 416–440.

снажно присуство руских писаца у *Вили*. То се може тумачити утицајем руских реалиста на српску књижевност током XIX и почетком XX вијека. На светосавским свечаностима које су приређиване у Босни и Херцеговини, према нашим истраживањима, руски конзули су боравили два пута. Први пут, посјету руског конзула Кудрјавеца светосавској прослави забиљежио је „Сарајевски цвјетник”. У знак подршке конзул је обећао годишњу донацију од 1000 гроша.⁴ *Босанска вила* биљежи наредну посјету руског конзула Бакунина на светосавским бесједама у Сарајеву⁵. Светосавске свечаности су биле прилика, како у српским земљама тако и у иностранству, Европи и Америци, да наш народ покаже свој национални и културни осјећај, своју богату историју, књижевна и музичка остварења, фолклор и етнографију.

г) Бјежећи пред немилосрдним окупационим властима, прво Турцима, а потом Аустро-Угрима, спашавајући главу и у потрази за егзистенцијом и слободом, велики број родољуба је напуштао своје домове одлазећи у европске земље и Америку. У туђини, нису се одрекли свог национа, културе и традиције. У нешто бољим материјалним условима организовали су културно-умјетничка друштва, градили цркве и школе. Њима је национални симбол, Свети Саво, као и у отаџбини био снажан интеграциони и кохезиони елеменат. Уз славе, јединствено традиционално обиљежје Срба, лакше се подносио нови менталитет и нови субјективни и објективни свијет. Светосавске прославе, по узору на навике из домовине, витализовале су дух, релаксирале прилагођавање и донекле прикривале огромне чежњиве раздаљине. Обиљежавање дана Светог Саве од Пеште, Беча, Граца, Минхена, Темишвара, Солуна, Москве, па до Чикага, Њујорка и Бјут Монтане у Америци, давало је нове националне импULSE. То је „загријавало срце неке необичне милине, неког необичног усхићења и радости” (*Босанска вила* 1899: 94–95). Свакако да су Срби имали шта да покажу Американцима „о светом Сави, његовом славном животу; о Душану и његовој славној сили; о Милошу и његовом славном јунаштву на Косову пољу; о крвавој петстољетној борби муко-трпног народа српског (...)” (*Босанска вила* 1899: 94–95).

д. Светосавске бесједе имале су и хуманитарни карактер. Оне су на симболичан начин представљале стварни лик Светог Саве, његов лик из

⁴ Видјети: Б. Трајковић, „Никола Т. Кашиковић”, Београд, 2006, стр. 510.

⁵ Податке о присуству конзула Бакунина на светосавским прославама доносе чланци из „Свети Саво...”, *Босанска вила*, –4/1889, 2 (16. I), 31–32. и „Прослава св. Саве...”, –5/1890, 2 (31. I), 31.

житија, легенди и предања. Присјетимо се његове помоћи сиромашним, немоћним и болесним, подјеле хране испосницима, ктиторске дјелатности и чудотворних поступака из предања. Култ развијен на историјским чињеницама и легендарним предањима био је ауторитативан мотив. Уз то, што је и најважније, само је тај мотив, уз косовски, могао мобилисати српски народ у друштвено-политичким условима окупација. Тај светосавски дух као резултат црквено-народне традиције покреће националну ревитализацију. Изградња институција, цркава, школа, дјечијих забавишта, обиљежавање јубилеја, сјећања на историјске догађаје, подизање споменика значајним личностима, помагање сиромашних и талентованих ученика преко школских фондова и удружења, вршено је у значајној мјери прикупљеним добровољним прилозима на омасовљеним светосавским бесједама. *Вила* је, уз традиционалну српску солидарност, дала огроман допринос популарисању и организовању ових хуманитарних прилога. Добровољне прилоге нису давали само становници мјеста у којима су се одржавале бесједе, већ и донатори из других, често удаљених мјеста. У извјештају Одбора светосавске бесједе из Власенице наведено је неколико имена приложника из овог мјеста, док је огромна већина из Трста, Загреба, Фоче, Брчког, Сарајева, Кладња, Зворника, Зенице и других мјеста (Видјети: Босанска вила 1894: 127).

ђ) Добро прихваћене светосавске свечаности коришћене су, како у Србији, Босни и Херцеговини, тако и у другим државама у којима су живјели Срби, и за, како смо већ истакли, обиљежавање разних јубилеја, годишњица истакнутих личности и подизања споменика. *Вила* је то уредно биљежила. У Бечу, Српско академско друштво „Зора” славећи Савиндан, уприличило је и обиљежило стогодишњицу рођења Вука Карацића, а у спомен Филипа Вишњића прикупљен је приход за изградњу споменика аутору „11 најљепших пјесама” Вукове збирке (Босанска вила 1887: 32–33). Године 1895. Српско академско друштво „Зора” је „држало бесједу у славу Војислава Ј. Илића”, а у Грацу је „Србадија” држала бесједу у спомен Љуба Ненадовића (Босанска вила 1895: 31). На Савиндан је српска омладина, у оквиру светосавске бесједе, обиљежила тристогодишњицу рођења српског пјесника Ивана Гундулића, четрдесет година пјесничког рада Ј. Ј. Змаја, такође у организацији „Зоре” (Босанска вила 1888: 16; 44–45; 62–64; 1890: 16).

е) С обзиром на политичке, материјалне, комуникацијске и културно-образовне услове у којима је живио српски народ, садржај програма светосавских свечаности и посебно бесједа, о чему смо већ дјелимично

говорили, био је разноврстан. Програми су почињали литургијама посвећеним Светом Сави. *Химну Светом Сави* пјевали су ученици, а говоре о Светом Сави држали су и свештеници. У неким случајевима, према *Вилиним* извјештајима, цјелокупан програм се одвијао у портама цркава. Обично су светосавске бесједе одржаване у школама, домовима културе или у импровизованом тијесном простору у вечерњим сатима. Сам говор о Светом Сави садржавао је: биографске податке, његов значај за Српску православну цркву, значај за српску државу, значај за српски народ у цјелини. Они су, такође, били пуни моралистичко-васпитних порука, религиозних осјећања, просвјетитељске функције, искушења кроз која је прошао народ у временима окупација, актуелних политичких тема, националних планова и ослободилачких жеља. У умјетничком дијелу програма, рецитоване су пјесме познатих и углавном, за сада, анонимних локалних пјесника. Бирани су текстови с мотивима о Светом Сави или национално-религиозног садржаја. Народне епске пјесме, као симболи отпора кроз славну хиперболисану прошлост, коју су обиљежили храбри, праведни и слободоумни јунаци, биле су незаобилазни мотиви супротстављања садашњости. Уз то, баладични и романсирани завршеци, остављали су јак утисак на посјетиоце бесједа. Најчешће су народни гуслари, на опште задовољство и буран дочек, пјевали различите варијанте пјесама о Светом Сави, *Диобу Јакишића*, *Предрај и Ненад*, *Зиданье Скадра*, *Милош у Лаћинима*, *Зиданье Раванице*, *Почетак буне на дахије*, пјесме о Марку Краљевићу и Старини Новаку. Често су извођена драмска дјела Јована Стерије Поповића, *Скендербег*, *Тврдица*, *Лажа и паралажа*, *Милош Обилић*, *Зла жена*, *Максим Црнојевић*, *Косте Трифковић*, *Изабраница*, *Честитам*, *Љубавно писмо* и *На Бадњи дан*, историјска драма *Немања*, Ј. Суботића. Народне игре претварале су бесједе у опште весеље до раних јутарњих сати. Током програма у већим мјестима организоване су томболе. Поред црквеношколских општина, светосавске свечаности организовала су пјевачка друштва („Слога“, „Стражилово“, „Србадија“) и удружења („Матица српска“, Српско академско друштво „Зора“, „Друштво свети Сава“) као и Одбори за обиљежавање Савиндана и српске читаонице.

ж) Најављујући светосавске свечаности, објављивањем комплетних програма, а потом у наредним бројевима⁶ и детаљних извјештаја са бе-

⁶ У 1894. години *Искази добровољних прилога са светосавских бесједа* су штампани током цијеле године. То говори у прилог томе колики је значај Вила придавала овим манифестацијама.

сједа и посебних исказа добровољних приложника са новчаним износи-ма, постизан је позитиван ефекат у ширењу прослава и снажењу хуманитарног дијела бесједа.

И поред тога што су понекада програми били раздвојени, у црквама уз службу посвећену свецу, обраћали су се свештеници и митрополити говорима о значају националног свеца, а у школама су држане бесједе са, како смо већ истакли, богатим и разноврсним културно–забавним програмом. Веза између црквено религиозног и школско–просвјетног карактера прослава је била чврста, без границе, јер је проистекла из основних животних дјелатности Светога Саве. Обично је послје службе организована литија до школе у којој је настављан програм. О његовању јединства цркве и школе говорило се и на бесједама. Тако је млади учитељ Тривун Зећ на бесједи у Илијашу, поред школских тема: „О важности школе и њеног образовања; Како и којим начином може кућа олакшати рад школски, одношај између куће и школе; Препорука народу да редовно шаљу ђецу у школу”, говорио и о национално важној теми „Школа као прва другарица цркве”. (Босанска вила 1889: 79–80). И сам политички и економски положај народа производио је јединство духовног, религиозног, културног и образовног система и процеса.

Бесједе су показале национално јединство, али и назнаке будућих подјела у поступку претварања конфесија у нације, које је започела Отоманска империја, а снажно подржао аустроугарски режим.

з) Осим *Виле* и други часописи и информативна гласила, неки и временски знатно раније, преносили су и на тај начин подржавали ове значајне манифестације. У том смислу, уређивачка политика овог листа имала је добре примјере. Искористивши започети посао, *Вила* је, захваљујући национално изграђеним оснивачима, уредницима и члановима редакције, својим текстовима о обиљежавању Савиндана, дала допринос ширењу манифестација и њиховом националном прихватању. Она није, као други часописи и новине, осим *Добро–босанског источника*, преносила светосавске прославе искључиво информативно. То нису биле само вијести о догађајима из просвјете, политике, религије, културе, унутар–националних односа, забаве, школства и слично. Ријеч је и о добро осмишљеним информативним репортажама у чијем садржају се налазе исфилтриране културно–националне поруке. Њихова промоција је на овај начин акценгована. Друга битна разлика *Виле*, у односу на друге часописе, произлазила је из улоге њених покретача и уредника. Присје-

тимо се текста Калуђерчића, „Значај и постанак светосавске бесједе у нас Срба”, у коме он одређује један важан дио будуће уређивачке политике. Као оснивач, уредник и власник, Никола Кашиковић је оставио најдубљи траг у животу *Виле*. Он се посебно ангажовао на организовању светосавских свечаности на којима је учествовао, обично држећи бесједе, али и као редован гост, не само сарајевских већ и академија широм БиХ. Извјештај са прославе у Сарајеву, на којој је бесједу држао Кашиковић, доноси говор „пун пјесничког заноса”, какав се највјероватније до тада никад није „код нас чуо”. Он је истакао славу Душанову и петовјековне патње, „нашу неслогу и раздор коме још ни данас није клица угинула”. Међутим, иза Светог Саве стала је српска школа у којој ће се сачувати светосавски завјет.” (*Босанска вила* 1889: 31) Кашиковић под светосавским завјетом није подразумијевао само све вриједности које смо наслиједили као резултат Савина труда и рада, већ cjелокупну српску прошлост, историју и културу. Свој допринос светосавским свечаностима, које су донијеле, уз друге манифестације, национални и културни процват, Никола Кашиковић је исказао уступањем неограниченог простора у *Босанској вили*, њиховој промоцији и извјештајима са њих. На крају и сам је написао много извјештаја, које, обично, није потписивао. И Стеван Калуђерчић је, поред већ помињаног текста о постанку и значају бесједа, био чест говорник на овим прославама.

Према извјештају из 1889. године, „лијепим говором (...) жигосао је лажно родољубље” (*Босанска вила* 1889: 31) које се појавило у народу. Овдје је, највјероватније, под „лажним родољубљем”, подразумијевао оне који су се декларативно залагали за националне интересе, а у суштини су били уз режим или њихово залагање за националне интересе није било на потребном нивоу. Ако се анализира његов говор на школској слави из 1890. године који је изазвао полемике и неспоразуме са *Источником*,⁷ сазнаћемо неколико важних негативних појава које су наносиле штету српским интересима. Након осврта на значај Светог Саве, „првог српског учитеља и владике”, који је „српску школу основао” и њој „сав свој живот посветио”, Калуђерчић критикује неслогу због које пропадају постојеће школе. Он је указао на потребу оснивања више српске дјево-

⁷ *Дабро-босански источник* је објавио у јануарском броју за 1890. г. извод говора Стеве Калуђерчића из којег је избацио неке дијелове. Незадовољан овим поступком који је дао „други тип говору”, Калуђерчић се у *Вили* од 15. фебруара одрекао говора, „јер је изопачен”.

јачке школе, јер дјевојке одлазе у школе у којима не уче српску историју и језик. Калуђерчић је искористио обиљежавања Савиндана да би указао, пред великим бројем присутних, на потребу формирања националних школских установа како би се његовао и сачувао светосавски национални идентитет. Уз бесједе и поздравне говоре он је уљепшавао светосавски програм и својим „умиљатим пјевањем” (Босанска вила 1889: 31).

Дабро-босански источник (1887–1910), лист за црквено–просвјетне потребе српско-православног свештенства у Босни и Херцеговини, преносио је извјештаје са светосавских бесједа. За разлику од *Вилиних*, извјештаји су били нередовни и сведени годишње на неколико већих мјеста. Обично су штампане бесједе свештених лица, ученика Српско–православног богословског завода у Рељеву, предсједника Српско-православних црквеношколских општина и ученика црквеношколских организација. Дјелимично другачији приступ светосавским свечаностима проистиче из карактера и намјене овог гласила. Из њихове националне оријентације, *Вила*, културно-просвјетна, *Источник*, црквено-национални, види се да су имали додирних тачака у уређивачкој политици. Национално је већ у доброј мјери подразумијевало поистовјеђивање црквено-религиозног и школско-просвјетног карактера. *Босанска вила* је пратила све форме манифестација, а *Источник* само оне које су имале религиозни карактер или су биле под окриљем црквене и црквено-школске организације. Извјесну селекцију у *Источнику* је приказао Петар С. Иванчевић, јеромонах гомионички и српски учитељ, дугогодишњи сарадник *Вилин*. Он се у тексту „Послије св. Саве” (Босанско-херцеговачки источник 1894: 25), залаже за искључиво национални програм светосавских бесједа. То значи да ни у културно-забавном дијелу не треба „трпати туђе игре” јер је Свети Саво „чисто српски народни светац”. Међутим, као што смо видјели, програми су били разноврсни. То се посебно односи на веће градове и на прославе изван српских земаља које су организовала српска удружења и савези. Нови животни токови, нове комуникацијске везе, нови погледи и струјања у умјетностима нису дозволили да се уважи Иванчевићева препорука.

Петогодишње излагање у Бечу *Српске зоре* (1876–1881), илустрованог листа за забаву и поуку, показало је снагу и смисао организовања Срба у центру Монархије. Оно што су могли и што им је дозвољено стриктно је ограничено на културу. Ипак, и у таквом ограничењу нађен је начин испољавања националног бића. *Зора* је редовно извјештавала о

разним начинима обиљежавања Светог Саве, непуних десет година прије *Босанске виле*. Поред бесједа, о Савиндану су организоване и друге свечаности, годишњице и јубилеји познатих српских личности у организацији Академског друштва „Зора”. На светосавској бесједи организованој поводом двадесетпетогодишњице од смрти Бранка Радичевића (*Српска зора* 1879: 16) у Бечу, приређен је богат културно-забавни програм у организацији „Зоре” и многих других „словенских” и њемачких друштава. *Српска зора* је преносила претежно кратке извјештаје, углавном информативног карактера. Тако је на Светог Саву обиљежена тридесетогодишњица књижевног рада „вредног књижевника српског” Ђуре Даничића и петнаестогодишњица рада АД „Зора”; стогодишњица од рођења Лукијана Мушицког у Бечу у организацији „Зоре” и у Грацу у организацији „Србадије”; четрдесетогодишњица пјесничког рада Ј. Ј. Змаја, стогодишњица од рођења Симе Милутиновића Сарајлије, у Грацу у организацији друштва „Стражилово”; стогодишњица првог српског романописца Милована Видаковића.⁸ *Зора* је извјештавала и о обиљежавању Савиндана у Новом Саду и Београду. Извјештаји се односе на светосавску бесједу омладине новосадске гимназије и хуманитарну забаву омладине београдске гимназије у корист породице покојног Ђуре Јакшића.⁹ Светосавске активности *Мајице српске*, *Зора* је редовно преносила. Углавном је ријеч о годишњицама и споменима: Ђури Јакшићу, Стевану Љубиши, Илији Коларцу и Лукијану Мушичком и информативног су карактера.

Часопис *Босна*, гласник потлаченог српства, који је штампан у Шапцу, обиљежавања Савиндана преноси искључиво информативно. Забиљежили смо неколико примјера који се односе на обиљежавања стогодишњице од рођења пјесника Симе Милутиновића Сарајлије и Лукијана Мушицког, у Бечу на Савиндан, у организацији Српског академског друштва „Зора” и у Грацу у организацији друштва „Србадије”.¹⁰

Новосадска *Мајица* (1865–1870), лист за књижевност и забаву давао је изводе светосавских бесједа. У фебруарском броју 1867. г. на насловној страни, штампана је бесједа професора Николе Вукићевића,

⁸ Видјети: *Српска зора*, – 2 / 1877. 12 (XII), 287; 3 (III), 72; – 5 / 1880. 1 (I), 1.

⁹ Видјети: „Свечаности”, *Српска зора*, – 1 / 1876, 1 (I), 25; – 4 / 1879, 2 (II), 38 – 39.

¹⁰ *Босна*, гласник потлаченог српског народа, Шабац, – 3 / 1891. 2 (II), 4; – 2 / 1877, 3 (III), 72.

уприличена поводом педесетогодишњице „учитељштва” српског. Говор је обојен патриотизмом, мотивисан дјелом Светог Саве и јунацима косовским. Према извјештајима светосавске програме са бесједама, организовали су просвјетни радници, ученици и омладина. Са ових неколико примјера часописа, који су штампани прије појаве *Босанске виле*, покушали смо, укратко, да упоредимо начине и сврху обиљежавања Светог Саве у другој половини XIX вијека на српским окупираним територијама и у неким европским центрима. Он је био национални ослонац и нада у тешким временима. Наметнуту борбу за вјерску и националну аутономију прихватили су свештеници, учитељи, трговци и занатлије, у оквиру разних удружења (црквено-школских, српско-православних, пјевачких, читалачких, учитељских, женских, академских, итд.). Уз обиљежавање Светог Саве представљана је богата национална традиција из које су упућиване поруке о слози, погубним раздорима, окупацији и на крају живој вјери у слободу и уједињење свих српских држава. Пут ка националној и вјерској слободи подразумева присјећање на узоре и догађаје из блиске и даље националне прошлости: на утемељиваче државне и црквене аутономије (Немањићи и Свети Саво), на истакнуте догађаје (Косовска битка) и личности из религије, културе и науке (Сава Косановић, Милован Видаковић, Лукијан Мушички, Бранко Радичевић, Вук Караџић, Петар П. Његош, Ђура Јакшић, Јован Ј. Змај, Симо Милутиновић Сарајлија), на војсковође (Лазар, Обилић, Карађорђе), на годишњице удружења учитеља, занатлија, културно-умјетничких друштава и савеза. Светосавске свечаности су постале централне прилике за јачање националне свијести присјећањем на важне догађаје и личности из националне и културне традиције, чије представљање треба да уједини и пружи отпор денационализацији, исфорсираној од стране окрутних завојевача. Појаву часописа и листова за књижевност, науку, поуку и забаву, јер су политичка гласила и политичке теме били забрањени, ваљало је искористити за увијене форме политичке борбе. Испоставило се да су, и поред честих интервенција цензора, мучних полицијских и судских тортура над уредницима и власницима, одшкринута врата довољна за реализацију идеја о националном препороду. Економска, образовна и културна заосталост, повећале су до неслућених размјера ауторитет писане ријечи. Часописи су били читани, њихови текстови препричавани, стварали су се нови и оживљавали стари хероји и јунаци. Може се само претпоставити колико су интересовања у БиХ изазивали извјештај о

обиљежавању Светог Саве у Србији, посебно онај из Београда, у коме се наводи да је прослави, у Великој школи, присуствовао „Краљ Милан са Престолонаследником”. Срби су, у општој обесправљености и сатанизацији, добили могућност да пишу о себи и својим интересима. Тиха пјесма и прича из легенди и предања, одређена од турског Канун-и-раја, претворила се у громогласно пјевање и причање. Сав тај фолклорни материјал, опредмећен у писаној форми, брзо се ширио и учио. Покрет је, пошто се више није могао зауставити и утишати, стигао и до најмањих и најдаљих насеља. Свети Саво је био снажан мотив за национално и културно уздизање. Све разлике и несугласице, које су унутар српског националног бића настале као резултат социјалног и образовног фактора остављане су по страни пред светосавским позивом.

Из напријед изложеног јасно се види да је *Босанска вила* предњачила у снажењу националних идеја. О културноисторијском контексту у периоду излагања *Босанске виле* (1885–1914), њеној друштвеној и националној улози као и о значају часописа за књижевност, науку и уопште културу до сада су писали многи истакнути књижевни критичари, теоретичари и историчари. Набројаћемо само неке: Владимир Ђоровић (*О двадесетогодишњици Босанске виле и Политичке прилике у БиХ*), Војислав Богичевић (*Улога књижевних часописа у БиХ у доба Калајевог режима (1882–1902)*), Тодор Крушевац (*Оснивање и прве године Босанске виле и Босанско-херцеговачки листови у XIX вијеку*), Дејан Ђуричковић (*Босанска вила, књижевноисторијска студија*), Борјанка Трајковић (*Никола Т. Кашиковић, животи и дело*), Љубица Ковач-Томић (*Књижевни часописи у БиХ у вријеме аустроугарске окупације*), Љубомир Стојановић (*Босанска вила*), Лука Шекара (*Помози ми рећи*), Младенко Саџак (*Преглед српске књижевности у БиХ у 19. вијеку*), Бранко Летић (*Српска и хрватска књижевна традиција у ширском периоду*) и други.

ЛИТЕРАТУРА

Извори

БОСАНСКА ВИЛА

1886, 2/1886, 2 (1. I), „Књижевне и културне биљешке”, стр. 31.

1887, 2/1887, 2 (16. I), „На дан св. Саве...”, стр. 32–33.

1888, 3/1888, 1 (1. I), „Српско академско друштво Зора...”, стр. 16.

- 1888, 3/1888, 3 (1. II), „Српско академско друштво Зора...”, стр. 44–45.
1888, 3/1888, 4 (16. II), „Гундулићева прослава у Бечу”, стр. 63.
1888, 3/1888, 5 (1. III), „Књижевне и културне биљешке”, стр. 78.
1888, 3/1888, 5 (1. III), „Светосавска прослава у Варцар–Вакуфу”, стр. 78.
1888, 3/1888, 10 (16. V), „Списак добровољних прилога о св. савској прослави у Бихаћу”, стр. 160.
1889, 4/1889, 2 (16. I), „Књижевне и културне биљешке”, стр. 31.
1889, 4/1889, 2 (16. I), „Свети Саво...”, стр. 31–32.
1889, 4/1889, 5 (1. III), „Са Илијаша”, стр. 79–80.
1890, 5/1890, 1 (15. I), „Српско академско друштво Зора...”, стр. 16.
1890, 5/1890, 2 (31. I), „Прослава св. Саве...”, стр. 31.
1890, 5/1890, 13–14 (15–30. VI), „Један оригиналан допис ‘Glasa Hercegovca’”, стр. 220.
1894, 9/1894, 5 (15. III), „Српска забава у Јасеновцу”, стр. 79.
1894, 9/1894, 8 (30. IV), „Исказ добровољних прилога у Власеницама...”, стр. 127.
1894, 9/1894, 12 (30. VI), „Забава”, стр. 189.
1894, „Биљешке”, стр. 272.
1895, 10/1895, 2 (30. I), „Књижевне и културне биљешке”, стр. 31.
1899, 14/1899, 7 (17. IV), „Светосавска прослава у Бјуте Монтани”, стр. 94–95.

Источник

- 1899, 13/1899, 18 (30. IX), „Извјештај српско-православнога богословског училишта у Рељеву”, стр. 284.
1904, 16/1904, 3 (15. II), „У славу св. Саве”, стр. 40.

СРПСКА ЗОРА

- 1876, 1/1876, 1 (1. I), „Свечаности”, стр. 25.
1877, 2/1877, 12 (XII), стр. 287; 3 (III), стр. 72; 5/1880, 1 (I), стр. 1.
1877, 2/1877, 3 (III), стр. 72.
1879, 4/1879, 1 (I), „Светковина”, стр. 16.
1879, 4/1879, 2 (II), „Свечаности”, стр. 38–39.

БОСНА, ГЛАСНИК ПОТЛАЧЕНОГ СРПСКОГ НАРОДА

1891, 3/1891, 2 (11. I), стр. 4.

БОСАНСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКИ ИСТОЧНИК

1894, 8/1894, 1 (I), стр. 25.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Ђуричковић 1975: Д. Ђуричковић. *Босанска вила 1885–1914 (књижевносторисјска студија)*. Сарајево: Свјетлост.
- ТРАЈКОВИЋ 2006: Б. Трајковић. *Никола Т. Кашиковић*. Београд: Народна библиотека Србије.
- САЏАК 2010: М. Саџак. Периодизација српске књижевности у БиХ. *Крајина: часопис за књижевност и културу*. Бања Лука, стр. 48–50.

Momočilo Cvjetinović

St. Sava celebrations in periodicals in the second half
of the 19th and early 20th century

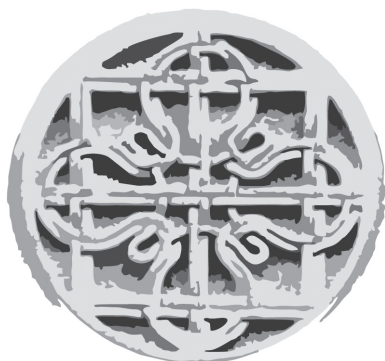
Summary

The paper analyzes how the celebrations of Saint Sava's day were thematized in public newspapers and periodicals in the Serbian countries during the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century. Particular attention is given to the journals *Bosanska vila* and *Dubro-bosanski istočnik*, as well as to *Bosna*, *Srpska zora*, *Matica*, etc. These periodicals played a significant role not only in preserving the Serbian national and cultural identity and fostering the revival of Serbs in all the countries they inhabited, but also in affirming the cult of Saint Sava as the most important figure in Serbian history.

Keywords: Saint Sava celebrations, Serbian periodicals in the second half of the 19th century and early 20th century, *Bosanska vila*, *Dubro-bosanski istočnik*, Saint Sava sermons.

ЧАС СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КЊИЖЕВНОСТИ

АНАЛИЗА ЛИТЕРАРНОГ ПРОБЛЕМА У МОПАСАНОВОЈ НОВЕЛИ *МЕСЕЧИНА*

У овом раду дат је примјер наставног приступа при тумачењу новеле на часу српског језика и књижевности. Истраживањем у облику онлајн анкете, која је спроведена међу наставницима српског језика и књижевности Републике Српске и Србије, утврђено је да је положај новеле у систему књижевних врста нестабилан, али и да наставници нису сигурни на који начин адекватно приступити овој књижевној врсти. Рад је настао с циљем бољег разумијевања новеле као жанра и њене позиције у наставном програму, а овим радом нудимо приступ који ће унаприједити наставно тумачење новеле. Анализом литерарног проблема у новели *Месечина* чији је аутор Ги де Мопасан, пружамо један могући приступ у оквирима проблемске наставе.

Кључне ријечи: новела, Мопасан, жанр, методика, наставни приступ, истраживање, проблемска настава

Развој новеле. Различите прозне врсте функционишу на начин да се ослањају једна на другу, прожимају се и мијешају, те је често немогуће појединачну врсту издвојити и изоловано дефинисати. У новије вријеме, издвајају се различите прозне врсте међу којима се истичу преплитања новеле и приповијетке.¹ У европској књижевности, термин *прича* конституисао се у 19. вијеку када је приповијетка или новела стала уз роман као један од главних жанрова који симболизују модерну књижевност. Иако раније није постојала као озваничен жанр, била је наратив односно „језички чин којим се сукцесија догађаја од људског интереса интегрише у јединство самог чина” (Лешић 2008: 343). Формулисање приче као посебног жанра доприноси диференцијацији новеле и приповијетке. Новела представља краћу прозну врсту која приповиједа о важном и необичном догађају или неколико њих, са једним

* draganasrijemac@hotmail.com

¹ Надоласком часописа крајем 18. и почетком 19. вијека, кратке прозне врсте почињу еру своје експанзије. Као што истиче Леонард Ашли: „Модерна приповијетка је морала сачекати популаризацију штампе и оснивање часописа да би тријумфовала” (Лешић 2008: 344).

ликом или плејадом ликова чија је карактеризација заснована на употреби језичких средстава и повезивању њихових поступака са њиховим психичким особинама (РОРОВИЋ 2007: 475). Термин **новела** у српској књижевности није прецизно дефинисан. Новела (итал. *novella*, франц. *novelle/nouvele*, рус. *новелла*, енг. *short story*, њем. *Novelle*) представља кратко епско дјело у прози настало према правилима композиције драмских дјела (RKRv 2015: 689). Значење самог термина мијењало се, а за разумијевање тих промјена, неопходно је представити хронолошке трансформације које је новела доживјела. У енглеској књижевности, највеће промјене су се десиле у погледу обима значења. Термин *новела* користио се још у 16. вијеку и означавао је дјело које је кратко наративно остварење. Прву дефиницију дао је Вилијам Конгрев у предговору свог дјела 1962. године:

„У романсама наилазимо на вечиту љубав, несаломиву храброст, невјероватне подвиге и необичне стицаје околности који подстичу наше дивљење, а јунаци су краљеви и краљице; међутим, новеле су ближе животу, истина – нису лишене интрига и случајева, али су веродостојније и зато пријатније” (према RKRv 2015: 681).

До доласка реализма, када је видан помак у контексту развоја прозних врста, новела је имала негативну конотацију. Сваки текст који је дефинисан као новела сматрао се неозбиљним, измишљеним. Новела је касније показала да је погодна за остваривање реалистичких умјетничких начела. Реалистична новела је непрецизно називана *слика* у контексту српске књижевности, без додатних објашњења, а таква врста може се пронаћи и у чешкој и руској књижевности. (ROTAH 1963: 200). Новелом су се називале и новости у 17. вијеку, као и љубавне приче са реалистичним догађајима и ликовима. Већ на својим почецима, новела се разликовала од других књижевних врста, али је од њих невјешто изолована. До ренесансе, када се новела конституише као самостална врста, постојао је термин *новел* којим су обухваћене различите форме у књижевности попут новости, измишљене приче или новеле као романа. У енглеској књижевности се први пут појављује потреба да се новела у различитим значењима конкретније објасни, па је уз термин новела као приповијетка кориштен термин *tale*, а уз новелу као роман, користили су се различити изрази попут *romance*, *biography*, *narrative*. Током 18. вијека, видљивије је помијерање значења новеле када она постаје дјело фабу-

ларног карактера са реалистичним ликовима без примјесе чудесног и оностраног (RKRv 2015: 682). Приповиједање у новели је економично, без ретардација, садржи догађај чија је представа временски и просторно ограничена. У коријену новеле налази се фикционални наратив, у којем су догађаји интегрисани у формалну цјелину једног текста према потребама жанра којем припада. Чак и када су догађаји измишљени, они дјелују као да би могли бити из читаоачеве непосредне стварности.

Композиција (лат. *compositio*) има важно мјесто у тумачењу књижевног текста. Она представља начин на који су дијелови дјела повезани у цјелину (SOLAR 1979: 41). При анализи неопходно је уважити основни смисао дјела, јер формални распоред елемената није увијек пресудан – мисаона композиција често води тумачење. Аутор може свјесно прекидати тематске цјелине ради ефекта и постизања веће сложености (SOLAR 1979: 42). Новела је дјелимично настала по узору на драмску композицију, што доказује и њена честа драматизација, као што је случај код Шекспира (RKRv 2015: 681). Њена концизна фабула и увјерљивост у приповиједању проистичу из усмене традиције. Структуралне одлике новеле укључују: конфликтну фабулу с разрјешењем; ограничено вријеме радње које захтијева интензивне ликове и догађаје; наративне елементе који покрећу радњу и описне елементе који се редукују. Наратор води радњу, било посредно или непосредно. Кључни елементи који указују на новелу су једносмјерна радња с јасним фокусом, употреба фабуларно атрактивних техника попут инверзије и измјене временског тока, присуство перипетије која води у катастрофу, кулминација као најнапетији тренутак, те честе суспензије које мијењају перспективу и воде ка разрјешењу радње. Сврха новеле је изазивање узбуђења код читалаца. Предочени драмски поступци омогућавају да згуснута структура новеле доведе читаоца до неочекиване поенте (према Хејсу таква поента дефинисана је као *жариште структуре*) (RKRv 2015: 689). Свој врхунац у погледу усавршавања композиције и структуралних одлика новела постиже у доба реализма и позитивизма. На путу трансформација, настале су различите варијанте новела при чему су унутар ње укрштене различите концепције попут бихевиоризма, експресионизма, психологизма и других струја. Посредством *књижевне теорије* увиђамо да сваки текст у своме поријеклу успоставља односе са другим текстовима. У зависности од тога које начело је утицало на развој новеле, постоје различите варијанте: новеле са доминантном драмском напетостју (По, Мороа, Хејс),

новеле са измијењеном хронологијом времена (По, Честертон), новеле са разноврсном структуром и доминантном приказивачком формом (Гогољ, Паустовски, Фокнер), новеле са разноврсним наративним ставовима (Цвајг, Честертон, Џојс), новеле са нагомиланим поентама (Дига, Цвајг), новеле аутотематског типа које се преображавају у приповијетку (RKRv 2015: 693).

Новела у српском и новела у свјетском контексту имају различиту перцепцију. У свјетској књижевности, новела доживљава жанровску зрелост у ренесансној Италији, прије свега захваљујући Бокачу. Његове новеле су сатиричне, усмјерене против лицемјерја, а карактеришу их психолошка дубина, реалистични оквир и мотиви из свакодневног живота. Уз Бокача истичу се италијански новелисти Сакети, Бандело, Грацини, Страпарола и Фиренцуола. У Француској се развијају варијанте новеле – *nouvelle galante* и *nouvelle historique*, које имају љубавну тематику и елементе моралне/историјске анализе. Прве новеле пише Магложата из Наваре, а потом Никола де Троа. Каснији значајни француски новелисти су Мериме, Стендал, Мопасан, Доде и други. У Шпанији, новела настаје паралелно с италијанском новелом. Представници су Тимонеда, Мануел, Чинтија, а централна фигура је Сервантес. Каснији развој доноси слабу драмску структуру и нагомилавање детаља. У Америци пресудан је утицај Едгара Алана Поа – оснивача америчке новеле. Његове новеле, попут *Пад куће Ашер* и *Убиства у улици Морџ*, постављају темеље фантастичне и криминалистичке прозе. У другим европским књижевностима новела се развија по узору на наведене центре. Новелисти у Русији су Пушкин, Гогољ, Чехов, Толстој, Тургенјев; у Њемачкој Клајст, Виланд, Готфрид Келер; у Данској Јакобсен и Банг. На путу преображаја европске новеле, могу се уочити пресудни тренуци, а то су: појава и обликовање врсте у периоду ренесансе у Италији, појава романтичне новеле у Њемачкој, појава реалистичке новеле у реализму у Пољској, Француској и Русији, те на концу, најснажнији развој новеле у англосаксонским земљама у 20. вијеку (RKRv 2015: 694). На основу предочених карактеристика, у српској књижевности посматрана је као прозна врста настала по драмским начелима, те лакше прераста у драму него у приповијетку. Многи критичари избјегавају дефинисање српске новеле. У народној књижевности, Вук Стефановић Караџић је умјесто термина новела користио термин *мушке приповијетке* у којима „нема чудеса него оно што се приповиједа рекао би човјек да је заиста могло бити”

(СРПСКЕ НАРОДНЕ ПРИПОВИЈЕТКЕ, 1853). У овом случају, под термином новела обухваћене су народне приповијетке реалистичног садржаја, што доприноси Соларовој констатацији да је новела своја утемељења нашла у усменој традицији (1979: 164). Књижевни теоретичари и критичари ријетко дефинишу ко су српски новелисти: Д. Живковић наводи Лазаревића, Матавуља, Ускоковића и друге (2001: 124), а Солар, приступајући врло опрезно, наводи јужнословенске реалисте новелисте (Козарац, Глишић, Матош, Лазаревић, Шимуновић) и савремене писце новелисте (Крлежа, Маринковић, Калѐб, Андрић, Ђопић, Десница) (1979: 166). У српској књижевности неријетко се губи разлика између новеле, приповијетке и приче, јер граница између врста није строго дефинисана.²

Основно дистинктивно обиљежје између новеле и других прозних врста дуго је био обим. Најближе су јој романса 18. вијека и приповијетка. Према лорду Честерфилду, новела је врста скраћене романсе (RKRv 2015: 682). Мањи обим у односу на роман не подразумијева мањи умјетнички значај, будући да су краће прозне врсте језгровитије и сугестивније од романа. Новела приказује неки важан догађај чија је тематика од значаја и тако указује на кључна животна питања. Специфични догађаји се приказују са израженом драмском напетости, што је једна од основних одлика новела, а такав је случај у новелама Лазе Лазаревића *Школска икона*, *Први џуџ с оцем на јушрење*, у Цанкаревој *Шољици кафе* (Живковић 2001:124). Заједничка особина новеле и приповијетке је присуство приповједача, а у новели се може разабрати ко је приповједач који се обраћа читаоцу (SOLAR 1979: 44). Према неким ауторима, наведена дјела су приповијетке, а узевши у обзир њихове стилске и композиционе особине, слободно можемо рећи и да је ријеч о новелама. Поједини аутори повезују новелу и са бајком, иако се оне суштински разликују. Док се бајка одвија у фантастичном и неограниченом свијету, препуном чуда

² Однос ових врста ћемо покушати објаснити метафором о три инсекта: уколико представимо пчелу са свим њеним особинама (физички изглед, начин функционисања) и стршљена са свим његовим особинама, можемо увидјети разлику између стршљена и пчеле. Пчела симболизује приповијетку, а стршљен роман. Под претпоставком да најмање знања посједујемо о бумбару, укључићемо га у ово представљање. Бумбар посједује неке од особина и једне и друге врсте (и пчеле и стршљена), али смо најмање упућени у његов начин функционисања (такође опрашује цвијетове као пчела, а физички подсећа на стршљена). На основу стечених знања о остала два инсекта, покушаћемо закључити какав је бумбар. У овој метафори бумбар је сама новела.

која се прихватају безусловно, новела избјегава фантастично и тежи реалистичности и психолошкој дубини. Радња новеле се развија узрочно-последично, ликови су динамични и међусобно повезани, а заплети проистичу из стварног живота. Јунак у новели рјешава проблеме домишљатошћу и искуством, док су бајковити ликови често стереотипни и дјелују под утицајем натприродних, јачих сила. Романтичарски аутори попут Тика, Хофмана и Брентана повезали су чудесно и психологију новеле те је додатно онеобичили. Солар је уочио опозициони однос између новеле и бајке, гдје новела представља необичан догађај из стварности. Кроз развој илузије реалности, новела подстиче читаоца на преиспитивање наративних правила, што води ка метафизичкој. Догађаји у новели произлазе један из другог и настају са циљем да зачуде читаоца, док је бајка прихваћена безусловно, иако је удио чудесног у њој много већи (LEŠIĆ 2008: 352).

Новеле се могу повезивати у циклусе и тиме стварати кохерентне прозне цјелине сличне романима (нпр. *Мртве душе*, *Дон Кихот*). Ова динамична веза довела је до дилема у одређивању појма новеле, нарочито када се термин користио у насловима романа. У 20. вијеку појављује се теорија да уоквирене новеле, повезане уводном и завршном причом, могу прелазити у роман (*Декамерон*, *Хиљаду и једна ноћ*). С тим у вези, постоје два начина повезивања: **унутрашње** (ликом, темом, амбијентом, породичним везама) и **спољашње** (једним оквирним приповједачем). Поједине теорије (нпр. Соларова и генетичка теорија) тврде да новеле могу бити језгро око којег се гради роман. Примјер за то је прича о Амору и Психи из Апулејевих *Метаморфоза*. Друга теорија етимолошки повезује новелу с *fabliom* — кратким анегдотским причама трубадура. Није ријетка појава прелазних форма између новеле и других прозних врста. Постоје прелазни облици попут *новелетше* (фр. *novelette*) и *новеле ђикареске* (фр. *novela picaresca*), шпанског поријекла, с циничним наратором и моралном поуком. Уз њих се јавља и *новелистичка прича* која је блиска романси. Иако се новела и роман могу повезивати, важно је нагласити да су развијани и независно. Не настаје сваки роман од новеле, нити све новеле служе као грађа за роман. Однос између њих је паралелан и међузависан. Без обзира на варијанте (комична, трагична, херојска, сентиментална, поучна), новела у ужем смислу задржава своје основне особине као што су језгровитост, сугестивност, морална порука,

фабуларност и психологизација ликова. Ово су карактеристике које дефинишу новелу у ужем смислу данас.

ИСТРАЖИВАЊЕ. Полазећи од хипотезе да новела у настави српског језика и књижевности ствара недоумице код наставника, спроведена је анкета на којој је утемељен рад и која је полазна тачка за стварање нових приступа.³ Будући да се ученичка пажња све више смањује, новела постаје својеврстан „адут” у наставном процесу, с обзиром да својом формом и краткоћом успијева закупити ученичку пажњу и одржати њихове читалачке навике.⁴ Како новела заузима нестабилан и нејасно дефинисан положај у систему жанрова, то резултира нејасноћама међу наставницима при тумачењу разлика између новеле и других прозних жанрова, најчешће приповијетке. Једина строго утемељена чињеница је да је новела прозна врста.⁵ Ова недоумица потиче из чињенице да ни књижевни теоретичари и критичари нису прецизно дефинисали српску новелу, иако су за то имали предуслове. Циљ истраживања је да се кроз анкету потврди ова хипотеза и укаже на важност бољег разумијевања и вредновања новеле као жанра у наставној пракси.

Анкета је намијењена наставницима српског језика и књижевности из Републике Српске и Србије.⁶ Састоји се од седам питања којима су наставници исказали личне ставове када је ријеч о настави књижевности и обради новеле. Укупно је испитано 52 (педесет два) наставника, од

³ Истраживања читалачких занимања за прозу трају дуго. Прва методичка истраживања појављују се у 19. вијеку. Прве покушаје реализовали су припадници харковског учитељског кружока на челу са Х. Д. Алчевском. Истраживање је било подлога за стварање наставних програма (ROSANDIĆ 2005: 423).

⁴ Књижевни одгој заробљен је стереотипима који онемогућавају правилну комуникацију у наставном процесу. У таквој комуникацији ученици не прихватају текстове који нису усклађени са њиховим критеријумима или интересовањима. Анимозитет према књижевном дјелу смањује се увођењем нестереотипне наставе која његује стваралачко и критичко мишљење (ROSANDIĆ 2005: 423–425).

⁵ Приповједна проза у нову дидактичку парадигму проучавања књижевности укључује циљ, садржај који се усклађује са циљем, дидактичку обликованост садржаја, избор методичке стратегије, вредновање одгојно-образовних метода, утврђивање одгојно-образовних стандарда (ROSANDIĆ 2005:422).

⁶ Инспирација за анкетирање наставника потекла је од радова који проучавају методолошке компетенције наставника, а један од радова тог типа је *Методолошко образовање наставника као један од показатеља рефлексивне праксе* Наташе Д. Бирић (2017: 435).

којих 98,1 % обрађује новелу у наставној пракси.⁷ Преко 90 % наставника (92,3 %), сматра да је новела кратка прозна врста. Сматрају да су новела и приповијетка различите књижевне врсте (80,8 %), а доминантно новели приступају као и приповијецци (63,5 %). Знатан број испитаника новели приступа по осјећају (28,8 %). Новела је изазов у настави за 26,9 % испитаника. При анализи новеле базирају се на атмосферу (1,9 %), догађаје (1,9 %), симболе и алегорије (1,9 %), ликове и карактеризацију ликова (5,8 %), психологизацију ликова (9,6 %), а већина на све наведено (78,8 %).²⁴ На питање кога сматрају српским новелистима, наставници су најчешће наводили Кочића, Матавуља, Глишића, Лазаревића, Андрића.²⁵ Дати одговори указују на још увијек несамосталан статус новеле у односу на приповијетку. Многи наставници уочавају разлику између новеле и приповијетке, али им приступају на исти начин. Овај рад је базиран на приказивању новеле као самосталног жанра са једне, те сугерисањем различитих приступа који би унаприједили наставу српског језика и књижевности са друге стране. У току средњег образовања, у наставном плану и програму налазе се новеле: из народне књижевности, Глишићеве, Лазаревићеве, Мопасанове, Кочићеве, Матавуљеве, Домановићеве и друге.⁸

Циљ савремене наставе је постићи развој различитих компетенција код ученика које ће олакшати нормално функционисање у друштву, а то су социјалне, когнитивне, емоционалне и радно активне компетенције (МИЛОЈЕВИЋ 2016: 380). Предложени приступ Мопасановој новели је интерпретативно-аналитички, што значи да се у средиште проучавања ставља дјело, а основни циљ приступа је да наставник организује рад тако да ученици што више самостално дјелују. Текст се примарно чита да би

⁷ Анкета је спроведена анонимно у периоду од 1. до 16. августа 2024. године, у отвореној гугл онлајн форми (Гугл упитник). Наставници су анкету попуњавали добровољно. Одговор на свако питање био је обавезан. Од укупно седам питања, на шест су имали понуђене одговоре, док су на једно питање одговарали текстуално.

⁸ У основној школи успостављен је систем који обухвата категорије приповједне прозе: фабула, ликови, композиција, тема, приповиједање, дескрипција и сл. Средњошколски програм укључује приповједну прозу у књижевнотеоријски и књижевноисторијски оквир. Приповједна проза посједује репрезентативна имена у контексту националне и свјетске књижевности, а та имена уведена су у наставни програм. Школска интерпретација прозе унапријеђена је и обухвата доживљајно-спознајне импресије ученика. У таквој настави ученик је на позицији естетског субјекта (ROSANDIĆ 2005: 422–434).

био разумљен, а током истраживачких читања анализира. Као што Б. Поповић истиче у свом дјелу *О васпитању укуса*: „Ученик мора својим ногама прећи цео пут, и саме мостове које му наставник сагради када је јарак исувише широк за његов, учеников, корак” (Поповић 2001: 48).

Приступ новели. Ги де Мопасан је познат по својим новелама, а неке од најпознатијих су *Скићница*, *Два пријатеља*, *Месечина* и друге. Пружање начина да ученици активно учествују у проблемској настави и да руше догме и разбијају увјерења, посебно су занимљиви принципи у средњој школи. Новела *Месечина* прати однос опата Марињана према женама. Осим тога, новела у потпуности одговара композиционој схеми европске новеле, тако да се може користити и при првом сусрету са новелом као књижевном врстом.

Значајне особине које је важно увидјети при тумачењу новеле: радња у новели је увијек једносмјерна, а сви садржаји подређени су једном главном који организује радњу; у новели чести су и фабуларно атрактивни елементи попут инверзије, мотивације, измијењене представе тока времена; садржи катастрофу, најинтензивнији елемент новеле, којој претходи перипетија и доводи до преокрета радње, другачијег развоја догађаја; врхунска тачка у новели је она која је најближа катастрофи и која уједно појачава напетост (кулминациона тачка); честе су спензије тј. одстрањивања појединих дијелова зарад промјене перспективе при разрјешењу радње; динамични врх унутар новеле назива се поентом и мотивисан је катастрофом из које се изводи закључак. Редукцијом статичних елемената, односно елемената који су коментарског типа постиже се ојачавање фабуларних веза, радња је збијенија (Rkrv 2015: 689). Основна сврха при писању новеле је постизање максималног изненађења или узбуђења код читалаца. То је динамички врх дјела или жариште структуре.

Основни феномен којим се ученици могу заинтересовати за анализу овог књижевног текста је *мизогинија*.⁹ Треба дозволити ученицима да покушају сами разумјети шта се налази у коријену термина, те у којим

⁹ Мизогинија је одбојност или нетрпељивост према женама, углавном заснована на стереотипима или предрасудама и уско је повезана са обрасцима друштвених улога намијењених мушкарцима и женама. Својствена је патријархалним друштвима у којима је доминација мушкарца нешто што се подразумијева и сматра нормалним (Lučka i drugi 2018: 13).

^Мизогинија представља једну од амбивалентности међуљудских односа. У хришћанству, мизогинија је оснажена новим кориштењем старих мотива:

контекстима су чули за њега. Важно је појаснити им појам, те помоћи при ширењу постојећег спектра знања. Корисно је навести имена ликова са којима су се сусретали при ранијим тумачењима књижевних текстова, а који би се могли окарактерисати мизогиним. У контексту српске књижевности, могу се подсјетити положаја жене у приповиједи *Прва бразда* Милована Глишића, гдје доминирају мушки ликови док је жена скрајнута, као и у приповиједи *Први џуџ с оцем на јушрење*, Лазе Лазаревића гдје је мајка потпуно потчињена оцу. Уколико се ученици присјете тренутака у којима се показала мизогиност, препричавајући их могу увидјети шта је у таквим поступцима погрешно. Посматрајући положај жене кроз историју и данас, омогућен је компаративан приступ једном феномену као што је мизогинија.

Након читања новеле ученици треба да се осврну на лик опата Марињана. Какав је његов однос према Богу? Какав је његов однос према женама? Како се његов став према женама развијао и мијењао, а како су очекивали да се развија? Праћењем једног лика, догађаја у којима он учествује, пратимо развојни ток новеле. Опат се плаши љубави, зазире од жена из незнања – мрзи их из незнања. Он учи о женама на основу светих књига, а не на основу искуства. Слиједи увјерења која су једно-страна, што у њему ствара осјећај незадовољства. Посматрајући етапе мизогиније код опата, испратићемо и начин грађења новеле. Феноменолошки приступ омогућава корелацију са другим дисциплинама попут религије, филозофије и сл.

Етапе мизогиније код опата Марињана:

(1) Мрзити жену *несвесно, наџонски*. Жена је *слабо, ојасно биће* које узбуђује на тајанствен начин. Из перспективе опата, жене су основна слабост човјекова која га чине униженим бићем, мрзио је њихову *умиљашу душу*. Жене су основни узрочник зла, својом промјењивошћу ремете човјека и умиљавају му се те га чине рањивим: „Жена доиста личи сва на замку са својим пруженим рукама и отвореним уснама према човеку” (Мопасан 1959: 475). Исказана је мржња према жени као бићу. Он је убијеђен да познаје жене и начин на који оне функционишу.

(2) Жена је створена само „да заводи човека и да га наводи на искушење”. У овом случају, жена је директан водич до гријеха. Изузетак чине

путеност, нискост, завођење, дословно смрад: све то црквени оци детаљно уносе у своје осуде жена (Ћаџиновић 2011: 105).

„калуђерице, које су биле безопасне због свог завета, али је и с њима сурово поступао, зато што је знао да на дну њихове спутане душе, да на дну њихова скрушена срца, постоји још она вечна љубав коју и оне упућују њему, иако је он свештеник” (Мопасан 1959: 475).

Иако су чиниле изузетак од отровних женских душа, правио је дистанцу и када су у питању калуђерице, јер и оне су женског рода без обзира на животни пут који су изабрале. У њиховом опхођењу у молитви видио је љубав, а чак и такву љубав тумачио је као лошу. Овако изричит однос опата према љубави може се анализирати са ученицима – како они тумаче овакву појаву: женска молитва је рђава јер у себи чува женску брижност. Исказана је мржња према жени као духовном бићу, открива путени дио калуђерске душе.

(3) У идућој етапи, опат развија анимозитет према женама, тј. калуђерицама које се с љубављу односе према окружењу, према Христу: ...

„у њихову заносу у којем је било нешто од њихова пола; у њиховим љубавним полетима ка Христу, на које се он љутио стога што је то била женска, плотска љубав; он је осећао ту проклету нежну љубав чак и у њиховој послушности, у благости њихова гласа кад му што кажу, у њиховим обореним очима и у њихову плакању с резигнацијом кад их строго укори” (Мопасан 1959: 475).

Жене нису достојне да се односе према Христу са љубавним полетима, да буду брижне и послушне, што је у њиховој природи. Дакле, опат сматра да је љубав плотска и проклета уколико долази од жене.

Ученици могу проблематизовати оваква схватања. Зашто постоји разлика између мушке и женске молитве? Како се посматрају жене у затвореним манастирским круговима? Кроз редове описа опатове фрустрације, уједно можемо видјети и његове скривене ставове о женском понашању, попут *блајосији њихова љаса, заноса, њежне љубави*. На крају овог описа, наглашава да су жене послушна бића, али при сваком изласку из манастира стреса мантију, као да жели да стресе са себе трагове женског присуства, а потом хода брзим кораком као да бјежи. Зашто стреса мантију, зашто брзо хода као да бјежи? Шта нам то говори о опатовом унутрашњем осјећају?

(4) Након што ученици сазнају да је опат развио осјећај мржње према женама, наратор уводи сестричину о којој се опат старао: „Она је била лепа, ветропираста и подсмешљива. У њеном загрљају осећао је

неку слатку радост што му је на дну душе будила осећање очинства, које спава у свакоме човеку” (МоПАСАН 1959: 476). Осјећао је да је одговоран за дјевојку, савјетовао ју је, грдио, придиковао, говорио јој о Богу, а она га је слабо слушала, више је била опчињена природом. Наратор ствара привид у којем читалац може помислити да је опатов став према женама промијењен, али наредна перипетија ће указати на супротно.

(5) Опату се почињу јављати двије супротне емоције, узбуђеност и љутња, а обје је проузроковала његова сестричина. Дјевојчина потреба да љуби све појаве у природи, опата чини рањивим и задаје му бригу.

(6) Сазнавши да је дјевојка заљубљена и да се виђа са једним младићем, у опату се поново буди мржња: „Његову свештеничку гневу на непобедиву љубав придружи се и огорчење духовног оца, стараоца душебрижника, кога је преварило, покрало и изиграло једно дете” (МоПАСАН 1959: 477). Опат дјевојчину заљубљеност сматра издајом. Она је посустала и предала се свом женском, путеном духу, без обзира на опатове напоре да она истраје у врлини. Након привременог сузбијања гњева, он се опет распламсава и обузима опата. Жене су за њега ипак манипулативна, путена и неукротива бића.

(7) Дјевојчина заљубљеност у њему је проузроковала и агресиван наступ у којем опат узима штап и искаљује свој бијес на столици. Овакав приказ антиципира да би се опат слично могао понијети и према дјевојци када је пронађе у љубавном заносу са младићем.

Кључан тренутак у новели је *ѿериѿѿија изазвана мјесечином*. Када је опат кренуо у потрагу за дјевојком, на изласку га обасја „величанствена месечина”. Постао је „узбуђен лепотом бледе ноћи”. Напокон је схватио да ноћ није само за спавање, већ за најдивније и најприсније тренутке. Ноћ буди мистику, даје могућност да се све оно што се не види наслути. Ноћ није само тајанствена, него је и сугестивна. Она нам открива наше унутрашње немире и жудње јер се тада искључујемо из опште реалности. Уочио је љепоту сјена његових воћки ноћу, осјетио опијајући ваздух, посматрао је равницу која је била обојена ноћном свјетлошћу. Мјесечина у опату изазива мир.

(8) Ноћ за опата постаје чаролија, а од приказа младића и дјевојке срце му је лупало. Такав приказ одједном постаје *библијски*, симболизује *исцјуење Госцодове воље*. Атмосфера коју опат затиче, тј. новооткривена љепота ноћи доприноси опатовом схватању односа између младића и дјевојке. Дуг и простран воћњак којим се креће симболизују неоткривена пространства, мјесечина приказу даје нову димензију, чула постају

осјетљивија на догађаје у природи. Проласком кроз мјесечину његов бијес се смањује, почиње да прихвата свијет као лијеп. Орао који својим крилима прави сјену симболизује слободу, а надвијене крошње покров, саучесништво природе у тајанствености. Слобода се односи на опатове спознаје, а крошња на напредак у размишљању. Посљедња опатова реакција указује на то да се први пут сусрео са *храмом љубави* те да ју је на неки начин одобравао, иако је био престрављен њоме: „И побеже престрављен, готово постиђен, као да је био упао у неки храм у који није имао право да уђе” (Мопасан 1959: 479). Ово је тренутак у којем опат може сагледати љубав, тренутак у којем је разбио баријеру између својих претходних знања и новооткривеног. Свјестан да не припада таквом свијету, склонио се, али прихватио да таква љубав постоји.

Кроз претходно наведених неколико етапа, увиђамо опатову унутрашњу борбу за разумијевање љубави и жене. Од тога да је жена неузорно биће до тога да је жена створена да буде уз мушкарца, довела га је једна ноћ окупана мјесечином. На овај начин можемо увидјети значај описа атмосфере у новелама. Описи атмосфере никад нису самостални чиниоци без сврхе, већ су увијек дубоко функционализирани.

Закључак. Новела је представљена као кратка и затворена прозна врста која се конституисала као самостална тек у 20. вијеку и своја утемељења нашла у усменом приповиједању, и то у једном његовом аспекту, а то је увјерљивост у приповиједању. Упркос трајности новеле као жанра, закључено је да књижевни теоретичари и критичари нису успјели прецизно дефинисати жанр, а то директно утиче на конфузију у наставној пракси. Значајан је један од покушаја дефинисања који је извео Миливој Солар, као и Гетеова констатација да новела представља новост, нешто о чему се још није чуло. Новелу карактерише једноставна фабула, језгровитост садржаја са реалистичним ликовима без примјесе фантастике, сугестивност, морална поука и онеобиченост.

Проблемски приступи и методе који су приказани могу помоћи наставницима да разјасне недоумице и иновативније приступају новели. Мопасанова *Месечина* у средиште доводи анализу литерарног проблема. Она је примјер који у потпуности одговара композиционој схеми новеле, те се може користити и при првом сусрету са новелом као књижевном врстом. Основни феномени који су предочени за анализу су проблем мизогиније у књижевном тексту и положај монаштва у времену новеле као и у савременом тренутку. Рад је написан са идејом да га на-

ставници, као кључни фактор успјешног наставног процеса, користе за усавршавање своје наставне праксе и побољшање резултата у настави књижевности.

Извори

- КАРАЦИЋ 1979: *Српске народне приповијешке (скупио их и на свијет извао Вук Стефановић Караџић)* (приредио М. Пантић). Београд: Просвета.
- МОПАСАН 1959: Ги де Мопасан, *Новеле (I)* (приредили Д. Максимовић и Ј. Максимовић). Београд: Издавачко предузеће „Рад”.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ЖИВКОВИЋ 2001: Драгиша Живковић, *Теорија књижевности са теоријом писмености*. Београд: Издавачка кућа „Драганић”.
- МИЛОЈЕВИЋ 2016: Милош Милојевић, „Компетенције васпитача за подстицање развоја емпатије код дјеце” у *Учење и настава*, година 2, број 2 (приредио М. Кундачина). Београд: ИК Клет, 379–390.
- НИКОЛИЋ 1992: Милија Николић, *Методика српског језика и књижевности (друго издање)*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- НИКОЛИЋ 2012: Милија Николић, *Методика српског језика и књижевности (шесто издање)*. Београд: Завод за уџбенике.
- ПОПОВИЋ 2001: Богдан Поповић, „О васпитању укуса” у *Књижевна теорија и естетика (Сабрана дела, књига 4)*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 21–48.
- ЋИРИЋ 2017: Наташа Ћирић, „Методолошко образовање наставника као један од показатеља рефлексивне праксе” у *Учење и настава*, година 3, број 3 (приредио М. Кундачина). Београд: ИК Клет, 435–446.
- ЧАЈКАНОВИЋ 1927: Веселин Чајкановић, *Српске народне приповијешке*, Београд: ИП СКЗ.

- ČAČINOVIĆ 2011: Nadežda Čačinović, „Mizoginija u filozofskoj tradiciji” u *Ljudska prava žena* (priredile Ivana Radačić i Jelka Vince Pallua). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 101–110.

- LEŠIĆ 2008: Zdenko Lešić, *Teorija književnosti*. Beograd: Službeni glasnik.
- LUČKA I DRUGI 2018: Dejan Lučka, Dragan Todorović, Nataša Lemajić, *Mizoginija u BiH (Analiza određenih slučajeva mizoginije i seksizma i reakcija na njih u periodu od 2013. do 2018. godine)*. Banja Luka: Banjalučki centar za ljudska prava.
- POPOVIĆ 2007: Tanja Popović, *Rečnik književnih termina*. Beograd: Logos art.
- RKR V 2015: *Rečnik književnih rodova i vrsta* (priredio Z. Paunović). Beograd: Službeni glasnik.
- ROSANDIĆ 2005: Dragutin Rosandić, *Metodika književnog odgoja (Temeljni metodičkknjiževne enciklopedije)*. Zagreb: Školska knjiga.
- ROTAR 1963: Janez Rotar, „Slika kao oblik realističke novele u slovenskoj književnosti” u *Radovi razdio lingvističko-filološki* (3), godina 5, sveska 5. Zagreb/Zadar: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 177–201.
- SOLAR 1979: Milivoj Solar, *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.

Dragana Srijemac

Analysis of a literary problems in Maupassant's novella *Moonlight*

Summary

The paper presents an example of a teaching approach to interpreting a novella in a Serbian language and literature classroom. An online survey conducted among the teachers of Serbian language and literature in the Republic of Srpska and Serbia revealed that the position of the novella within the system of literary forms is unstable and that teachers themselves are often uncertain how to adequately approach this literary genre. The paper stems from the goal of gaining a better understanding of the novella as a genre and its role in the teaching process, and it offers an approach aimed at enhancing the interpretation of novellas in the classroom. By analyzing the literary problem in the novella *Moonlight* by Guy de Maupassant, we propose one possible approach within the framework of problem-based teaching.

Keywords: novella, Maupassant, genre, methodology, teaching approach, research, problem-based teaching.

Марија Стијепић Пејић*
Универзитет у Источном Сарајеву
Медицински факултет у Фочи

Оригинални научни рад
УДК 378.147:811.163.41'243
DOI 10.7251/PNSJK2413107S
COBISS.RS-ID 143271425

Вера Ћевриз Нишић**
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале

АНАЛИЗА ГРЕШАКА У ПРИДЈЕВСКИМ КАТЕГОРИЈАМА РОДА И БРОЈА НА ПРИМЈЕРУ ГРУПЕ ИНДИЈСКИХ СТУДЕНАТА

Учење страног језика представља сложен процес који захтијева прилагођавање новом фонолошком, морфолошком, синтаксичком и семантичком систему. Студенти из Индије који похађају наставу српског језика на Медицинском факултету у Фочи суочавају се са специфичним лингвистичким изазовима услед значајних разлика између матерњег језика и српског. Један од кључних аспеката српске граматике јесте систем рода (мушки, женски и средњи), који захтијева правилно слагање придјева са именицама у сваком од ових родова. За студенте медицине из Индије који су углавном изложени језицима са другачијим језичким системима (нпр. хинди, енглески), овај аспект може бити посебно компликован. Циљ овог рада је идентификовање и класификација најчешћих грешака индијских студената на почетном нивоу учења, на корпусу који чине завршни тестови кориштени ради провјере знања након одслушане прве године. Кроз анализу грешака, рад ће указати на специфичне области у којима се очекује додатна пажња у наставном процесу, као и на могуће узроке ових грешака.

Кључне ријечи: српски језик као страни, почетни ниво учења, род и број придјева, ортографске грешке, морфолошке грешке

1 Увод. Учење страних језика представља кључни аспект академског и професионалног развоја, посебно у контексту високоспецијализованих области попут медицине. Иако се настава на Медицинском факултету у Фочи одвија на енглеском језику, за студенте медицине који долазе из Индије како би наставили или започели своје образовање, савладавање српског језика не само да олакшава свакодневну ко-

* marijastijepicpejic@gmail.com

** vera.cevriz.nisic@ffuis.edu.ba

муникацију већ игра пресудну улогу у успјешном интегрисању у домаћу академску и клиничку средину. Стандардни српски језик, као један од три службена језичка израза у данашњој Босни и Херцеговини, неопходан је за разумијевање наставних материјала, комуникацију са пацијентима и сарадњу са локалним медицинским особљем. Стога процес учења српског језика за стране студенте није само језичка обука већ и важан корак ка њиховој професионалној припреми и културној адаптацији.

Студенти програма Медицина на енглеском језику у Фочи наставу српског језика слушају двије године, четири семестра, а од њих се очекује да након положених испита из предмета *Serbian language 1* и *Serbian language 2* несметано комуницирају са пацијентима и професорима током свог даљег школовања на Медицинском факултету. Медицину на енглеском језику похађају студенти из свих крајева свијета, с тим што је бројчано доминантна група студената из Индије, који чине око 80% уписаних страних студената. У наставној пракси, почевши од академске 2020/2021. године, од када се изводи програм на енглеском језику на Медицинском факултету у Фочи, уочено је да се индијски студенти суочавају са највише потешкоћа приликом савладавања основних структура српског језика, што је посљедица значајних граматичких, фонетских и културних разлика између српског и њихових матерњих језика, као и недовољном претходном излагању европским језицима и културама. Управо зато „настава за ученике чији матерњи језик припада другој језичкој породици (азијској, семитској, афричкој) захтева организованији приступ проучавања свих језичких структура” (Новаковић 2022: 60).

У овом раду посебан значај дат је изучавању усвајања српског језика на почетном нивоу, тачније у првој години учења, када се од студената очекује да савладају основне вјештине комуникације, укључујући способност читања и писања. Поред базичних стручних медицинских израза, важно је да студенти развију основне језичке компетенције, што подразумева да науче и савладају категорију рода, јер грешке у овој граматичкој категорији могу утицати на тачност и јасноћу израза. Тачност и разумљивост од посебне су важности у медицинској терминологији и свакодневной комуникацији са пацијентима и колегама.

Језичке грешке настају услед неуспјешне примјене научених језичких образаца. Под језичком грешком подразумева се свако уочено одступање од стандарднојезичке норме (Бабић 2018: 584). Сама анализа грешака „представља значајан дио методике наставе страних језика, бу-

дући да се тим путем утврђују узроци и последице, али и начини спречавања или кориговања” (Кубурић Маџура, Говедар 2024: 34). О грешкама које се појављују на различитим језичким нивоима приликом учења српског језика као страног, написан је велики број текстова, а кратак преглед релевантних радова дат је у чланку *Анализа грешака при учењу српског језика као страног на примјеру групе њемачких студената* (Кубурић Маџура, Говедар 2024). За нашу анализу важна су и најновија истраживања аутора Биљане Бабић (2021, 2022), Александра Новаковића (2022, 2023) и Нине Судимац (SUDIMAC 2020).

2. МЕТОДЕ И УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА. Током наставе српског језика коју страни студенти похађају у прва два семестра, велика пажња се посвећује придјевима, нарочито онима који су повезани са медицинском терминологијом. Придјеви су у српском језику, као што је познато, промјенљиве ријечи (уз мањи број изузетака, нпр. *беж, браон, фер*) „са општим значењем особине, и граматичким категоријама рода, броја, падежа, аниматности, степена поређења и одређеног или неодређеног вида” (Пипер, Клапн 2013: 121). Род придјева је „парадигматска категорија јер у придевској промени постоје различити облици за род”, а род именица је „класификациона (селективна) категорија јер се именице не мењају по роду” (Пипер, Клапн 2013: 121). Морфолошка структура придјевског облика састоји се од основе и наставка, нпр. *лијей-ø, лијей-а, лијейо-о*. Страним студентима објашњавају се поменуте специфичности српских придјева, укључујући правила за творбу облика у свим родовима и облицима једнине и множине, као и гласовне промјене, које настају код промјенама неких придјева. Примјењује се индуктивно учење, које се, за разлику од дедуктивног¹, заснива и почиње са примјерима из којих касније студенти извлаче правила (Стојановић 2007: 65). Важно је нагласити да су сви студенти из Индије који похађају Медицински факултет у Фочи, почетници у учењу српског језика. Како би студенти уочили и научили како функционише слагање придјева са именицама, дају им се бројни примјери, а акценат је стављен на опажање последњег вокала у облицима женског и средњег рода једнине и множине, те у облику мно-

¹ Дедуктивно учење се „везује за традиционални приступ и заснива се на учењу правила и приказом тих правила и информација о језику. Данас ово учење има негативну конотацију јер умртвљује рад у учионици и не доводи до успешне језичке праксе” (Стојановић 2007: 65).

жине мушког рода. Прије обраде придјева, очекује се да су студенти претходно савладали категорију рода код именица и научили како да на основу завршетка могу препознати којем роду и броју припадају дате именице (у овој фази учења, студенти су само упућени на јављање изузетака, као што су именице *кочи*, *крв*, *ноћи* сл.). Навешћемо неке од уобичајених примјера за поменућу категорију:

- а) Жут пас _____ мачка _____ село;
- б) _____ пси жуте мачке _____ села;
- в) _____ човјек добра жена _____ дијете;
- г) _____ људи _____ жене добра дјеца.

Када је ријеч о истраживачком узорку и методама, истраживање које овдје проводимо заснива се на резултатима теста знања који су студенти радили током јунског испитног рока као дио завршног испита из предмета *Serbain language*¹ на Медицинском факултету у Фочи². Јунски испитни термин био је уједно и први термин када су студенти могли да приступе полагању, па је одзив био очекивано велики, јер је 90% пријављених студената приступило полагању. С обзиром на то да је код страних студената из Италије, Грчке и осталих европских земаља примијењено значајно мање ортографских и граматичких грешака, фокус нашег истраживања у овом раду јесте на анализи граматичких грешака код индијских студената, а који уједно представљају и највећу групу страних студената на програму Медицина на енглеском језику. Пракса нам показује да се посљедњих година, како наводи Новаковић (2023: 539), „тестови користе у функцији корпусног материјала у анализи грешака које странци чине на одређеном нивоу учења страног језика”. У овом истраживању користили смо се дескриптивном методом и методом контрастирања. Наша анализа обухватила је обраду резултата у задацима у којима је од студената тражено да седам придјевских облика, датих у облику мушког рода једнине, употребе у мушком роду множине, у женском роду једнине и множине, као и у средњем роду једнине и множине. Завршном тесту знања приступило је 88 студената из Индије, што уједно чини и укупан број анализираних тестова који чине нашу грађу.

² Испит је одржан 19. јуна 2024. године.

Мушки род, једнина	Женски род, једнина	Средњи род, једнина	Мушки род, множина	Женски род, множина	Средњи род, множина
<i>добар</i>					
<i>лијеи</i>					
<i>здрав</i>					
<i>шужан</i>					
<i>висок</i>					
<i>Лош</i>					
<i>Болесџан</i>					

Анализа одговора студената на тесту показала нам је да су од понуђених седам облика придјева неки савладани и са лакоћом, док су други представљали изазов. Издвојене придјевске лексеме овдје смо класификовати према фреквенцији јављања грешака, а што нам омогућава да идентификујемо придјевске облике који су били најзахтјевнији за студенте, а потом и оне које су релативно лако савладали.

3. ПРИДЈЕВ БОЛЕСТАН. Придјев *болесџан* у српском језику специфичан је јер се његовим облицима женског и средњег рода једнине и множине, као и мушком облику множине јављају двије алтернације гласова:самогласничка алтернација, тј. непостојано *а* и губљење сугласника. Непостојано *а* јавља се само у номинативу једнине мушког рода, у неодређеном виду. До губљења сугласника код овог придјева долази у облицима средњег и женског рода јер се *џ* нашло у сугласничкој групи *сџн*, тешкој за изговор.Многе трочлане сугласничке групе своде се на двочлане, па се ово правило своди на групе *сџн*, *сџл*, *сџк*, *сџм*, *здџ*, *шџн*, које губе *џ*, односно *г* (в. Правопис СЈ 2010: 152; ПИПЕР, КЛАЈН 2013: 39).

Од осамдесет осам студената који су тестирани, тридесет седам њих (43%) правилно је у потпуности написало све тражене облике. Три студента нису ни покушала да ураде остале облике овог придјева, док их је осам (0,9%) дјелимично написало облике, већином изостављајући облике за множину. Најчешћа огрешења у употреби облика једнине и множине придјева *болесџан* тичу се непровођења гласовних промјена, тј. доминантни су одговори у којима су изостале алтернације губљење сугласника и непостојано *а*. Типске грешке представљају примјери као што су:

- 1) *болесџан – болесџана – болесџано*,
- 2) *болесџани – болесџане – болесџана*.

Сљедећу скупину учесталих грешака представљају примјери гдје су студенти изоставили *а* у основи, али су задржали сугласник *џ* у промјени рода и броја. Нпр.:

- 3) *болесџан – болесџна – болесџно*,
- 4) *болесџни – болесџне – болесџна*.

Мање грешака студенти су начинили при дистрибуцији наставака на крају придјевске основе. Тако смо забиљежили случајеве употребе наставка *-е* уместо *-о* у средњем роду једнине: *болесне*, *болесџне/болесџане*, а који се појављује у 9 примјера. Погрешке истог типа уочене су и код расподјеле наставака за женски и средњи род у једнини и у множини, па се јављају одступања у форми *болесџно/болесно* за женски род једнине, као и *болесна* за средњи род једнине. У облицима множине за женски и средњи род такође се уочава мијешање наставака, па се тако у пет случајева јавља варијанта *болесна/болесџна* за женски род, а у три случаја *болесџне* у средњем роду множине.

4. Придјев *лош*. Придјеви у средњем роду могу се, као што је познато, завршавати на *-о* или *-е* у зависности од претходног сугласника. Због дисимилације самогласника, тј. због расподјеле наставка *-е* после палаталног сугласника [š] облик средњег рода једнине придјева *лош* гласи *лоше*. За студенте који су радили тест, највише је проблема задавао управо облик средњег рода једнине. Тако је погрешан облик *лошо/лосо* забиљежен у двадесет три случаја (27%). Управо овај примјер показује и ортографско одступање, тј. мијешање палаталног сугласника [š] и фрикатива [s]. Поменути алтернација забиљежена је и при употреби облика за женски и мушки род придјева *лош*: *лоса/лосе*. Ријеч је о грешкама карактеристичним за почетни ниво учења српског језика као страног.

У неколико примјера јавља се и замјена граматичких наставака за облике средњег и женског рода, као што је то био случај и са облицима придјева *болесџан*. У осам тестова (0,9%) у цијелости је изостао одговор на постављени задатак, а у укупно тринаест тестова (14,90%) дјелимично су дати одговори, најчешће са изостављањем придјевског облика за средњи род.

5. Придјев тужан. Придјев *тужан* изведени је придјев са значењем људске особине (в. Клајн 2003: 262). Као и код придјева *болестан*, у номинативу једнине мушког рода овог придјева јавља се непостојано *а*, док га у осталим облицима нема. Управо због те фонолошке разлике коју имају облици придјева *тужан*, у посматраном корпусу забиљежена су честа огрешења код његове употребе. Тако су евидентирана двадесет два случаја (25%) погрешне употребе, у којима су студенти задржали непостојано *а* у свим облицима једнине и множине наведеног придјева.

У неколико случајева примијећена је недоследност да се уз правилне форме за женски род јављају погрешни облици средњег рода, или обрнуто. Студенти су такође гријешили и код дистрибуције наставака на крају придјевске основе, али не у толикој мјери као код употребе придјева *лош*. У неколико радова забиљежен је наставак *-е* у средњем роду једнине, умјесто наставак *-о*. Одступања у морфолошкој структури придјева *тужан* забиљежена су и у облику женског рода једнине, гдје су као крајњи самогласници употријебљени *-е* и *-о*, а у једном случају уочен је и самогласник *-и*: *тужани*³. И у множинским облицима овог придјева понегдје се јављају погрешке које одговарају облицима сва три рода.

6. Придјев добар. Придјев *добар* у српском језику припада групи секундарних простих придјева (Драгићевић 2001: 50). Испред нултог наставак у мушком роду, сугласничка група разбија се уметањем непостојаног самогласника *а*, па му облици гласе: *добар*, *добра*, *добро*, односно *добри*, *добре*, *добра*. Од осамдесет осам студената који су приступили тестирању, њих четрдесет девет (56%) дало је у потпуности тачан одговор за све тражене облике. Грешке се јављају код облика за средњи род једнине и множине, па у више наврата биљежимо неправилну форму *добре* за једнину, а *добри* и *добре* за множину. Нешто рјеђе него код придјева *болестан* и *тужан*, срећемо примјере са непостојаним *а* у једнини женског и средњег рода, као и у множини мушког рода, па наилазимо на неправилне облике: *добара*, *добаро*, *добари*.

7. Придјеви лилеп, здрав и висок. И описни придјеви *лијеи*, *висок* и *здрав*, који значе особину која „не проистиче из односа носиоца те особине према другим објектима и појавама” (Пипер, Клајн 2013: 122), имају категорије рода, броја, падежа и анимативности. Анализа тестова по-

³ И код придјева *тужан* забиљежена је ортографска грешка код неколико студената, па се умјесто сугласника [ž] појављује сугласник [š].

казала је да су се студенти суочили са најмање проблема у задацима са овом групом придјева. То потврђује и висок степен тачних одговора, према којима је од укупно осамдесет осам, шездесет студената (69%) у потпуности правилно написало све облике придјева *лијей*, шездесет два студента (71%) правилно су навела све облике придјева *здрав*, а шездесет шест (75%) дало је тачне одговоре код придјева *висок*.

Анализа тестова у којима су уочене мањковости у давању тражених одговора показала је да оне одговарају углавном множинским облицима сва три рода. С обзиром на то да су се такве грешке јављале спорадично, у овом случају не можемо издвојити и образац који би био њихов типски репрезентант. Тако се у пет (0,6%), односно у шест случајева (0,7%) јављају грешке у средњем роду једнине код сва три придјева, гдје биљежимо наставак -е умјесто -о. Сложеност српског ортографског система утицала је и на продуковање грешака при писању придјева. Тако су полазници начинили грешке и у писању ијекавских замјена прасловенског гласа јат, па у неколико случајева биљежимо неправилну форму *лјей* и екавску варијанту *лей*.

8. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ. У овом раду анализиране су језичке грешке индијских студената прве године Медицинског факултета у Фочи, а које су уочене приликом употребе придјева у српском језику, са фокусом на разликовање придјевских облика за род и број. Анализа је показала да су највећи изазови повезани са гласовним алтернацијама, губитком непостојаног самогласника *a* и сугласника *ш*, те ортографским грешкама, као што је супституција сугласника [š]и [s]. Највећи број грешака начињен је у облицима придјева при чијој се употреби јављају фонолошке промјене, као што је придјев *болештан*, те грешке при образовању средњег рода придјева *лош* и *шужан*. За разлику од њих, придјеви попут *лијей*, *здрав* и *висок* узроковали су мање потешкоћа, што указује на бољу усвојеност правила без комплексних гласовних алтернација.

Проведена анализа показала је да су се студенти суочили с потешкоћама у препознавању правилних облика за граматичке категорије рода и броја, што указује на потребу за дубљим разумијевањем фонолошких и морфолошких правила. Међутим, не можемо занемарити да су се придјеви као што су *лијей*, *здрав* и *висок*, показали лакшим за савладавање, што може бити резултат њихове једноставније морфолошке структуре и мањих фонетских промјена. Ове разлике у тешкоћама могу се ис-

користити као смјернице за будући рад у настави, гдје би требало обратити посебну пажњу на придјевске форме код којих су полазници чинили више грешака, као и на правилну примјену гласовних промјена.

Проведено истраживање имало је за циљ и да нагласи важност континуираног и методичног приступа учењу српског језика, који би укључивао додатне вјежбе усмјерене на практичну примјену. Иако је већина студената уочила основне разлике у граматичким структурама српских придјева, евидентно је да постоји значајна потреба за додатним усавршавањем у њиховој правилној употреби и разликовању придјевских облика за род и број. Друкчије речено, значајне разлике између српског и језика са Индијског полуострва, захтијевају прилагођен приступ настави. Индуктивна метода учења, иако корисна, може бити допуњена интензивнијим вјежбама за специфичне граматичке феномене, понављањем образаца, те визуелним алаткама за лакше праћење промјена рода и броја. Такође, неопходно је развијати свијест о важности прецизности у медицинској комуникацији, гдје грешке у роду могу довести до неспоразума. С обзиром на специфичности медицинског образовања и комуникацију на српском језику у клиничком окружењу, правилно савадавање рода и броја придјева није само лингвистички изазов већ и кључан за тачност и јасноћу комуникације у свакодневном животу и стручном раду.

За будућа истраживања препоручује се испитивање ефикасности различитих наставних стратегија, дугорочни утицај језичких грешака на професионалну праксу, те упоредна анализа језичке компетенције студената из различитих језичких средина. Ови налази, надамо се, могу допринијети унапређењу методологије подучавања српског језика као страног, посебно у контексту високих академских и културних захтјева с којима се студенти сусрећу.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БАБИЋ 2018: Биљана Бабић. Унутарјезичке грешке у употреби облика акузатива у српском језику као страном. *Српски језик – сџудије српске и словенске*, XXII, 583– 600.
- БАБИЋ 2021: Биљана Бабић. *Унутарјезичке грешке у настави српског као страног*. Нови Сад: Филозофски факултет.

- БАБИЋ 2022: Биљана Бабић. Предвидљиве грешке у српском језику као страном. *Филолоџ*, вол. 13, бр. 25, 163–188.
- ДРАГИЋЕВИЋ 2001: Рајна Драгићевић. *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- КЛАЈН 2003. Иван Клајн. *Творба речи у савременом српском језику. Друџи гео. Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Матица српска, Институт за српски језик САНУ.
- КУБУРИЋ МАЦУРА, ГОВЕДАР 2024: Мијана Кубурић Мацура, Нина Говедар. Анализа грешака при учењу српског језика као страног на примјеру групе њемачких студената. *Филолоџ*, вол. 15, бр. 29, 33–50.
- НОВАКОВИЋ 2022: Александар Новаковић. *Увод у методологију наставе српског као страног језика*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу.
- НОВАКОВИЋ 2023: Александар Новаковић. Анализа грешака ученика из Либије у настави српског као страног језика на Народном универзитету у Крушевцу. *Philologia Mediana*, XV, 537–555.
- ПИПЕР, КЛАЈН 2013: Предраг Пипер, Иван Клајн. *Нормативна граматика српског језика*. Матица српска: Нови Сад.
- ПРАВОПИС СЈ 2010: *Правопис српског језика. Измењено и допуњено издање*. Приредили: М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурица. Нови Сад: Матица српска.
- СТОЈАНОВИЋ 2007: Смиљка Стојановић. „Откривена” и „скривена” граматика. *Српски као страни језик у теорији и пракси*, Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, 65–72.

- SUDIMAC 2020: Nina Sudimac. An analysis of phonetic-phonological and orthographic errors when learning Serbian as a Foreign Language. *Facta Universitatis (Series Linguistics and Literature)*, 18/1, 109–118.

Marija Stijepić Pejić
Vera Ćevriz Nišić

Error analysis in adjectival categories of gender and number:
a case study of a group of indian students

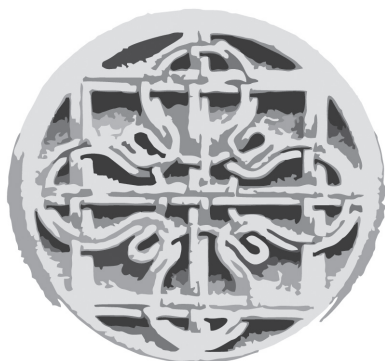
Summary

Learning a foreign language is a complex process that requires adapting to the new phonological, morphological, syntactic and semantic system. Students from India who attend Serbian language classes at the Faculty of Medicine in Foča face specific linguistic challenges due to significant differences between their native language and Serbian. One of the key aspects of Serbian grammar is the system of gender (masculine, feminine and neuter), which requires correct agreement between adjectives and nouns in each of these genders. For medical students from India who are typically exposed to different linguistic systems such as Hindi or English, this aspect can be particularly complicated. The aim of this paper is to identify and classify the most common errors made by Indian students at the beginner level, based on a corpus composed of final tests used to assess knowledge after the completion of the first year of study. Through error analysis, the paper will highlight specific areas that require additional attention in the teaching process, as well as possible causes of these errors.

Keywords: Serbian as a foreign language, beginner level, adjective gender and number, orthographic errors, morphological errors.

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

НЕТРЕМИЦЕ СА КЊИГОМ НАД КЊИГАМА

Зебући од много мишљења, веома опрезно читам философску и теолошку литературу. У таквим приликама обично ми брзо понестане оног благотворног књижевног ваздуха којег стварају звук, слика и ритам. Али, са Библијом то већ није случај; можда и мање разумијем, али дишем пуним плућима. И ништа и не покушавам да тумачим, читам како је написано и прихватам дословце. „У почетку створи Бог небо и земљу. А земља бјеше без обличја и пуста, и бјеше тама над безданом; и дух Божји дизаше се над водама.” Ово не може бити само слика, јер такву је немогуће и замислити; ово је једна моћна унутрашња представа којом се наше биће одазива величајној ријечи. (Пјесници могу да се одазову стиховима рођеним из првих редака *Књије Постињања*, какви су и они сјајни Дучићеви: *Сјаји дан међ црним борима / Мркне ноћ измеђ белих кринова / Дух Божји шрейши над свим морима / Сваки час свемир нице изнова.*) А притом знамо да „у почетку бјеше Ријеч, и Ријеч бјеше у Бога, и Бог бјеше Ријеч”. Знамо и да је *Λογος* теолошки тачнија замјена за њу, али она је, бар за мене, читалачки незамјењива и веома лако њено значење одвајам од значења ријечи „ријеч” у претежној, свакодневној употреби. Тако је и са Словом – „Искони бје Слово” – које се од нашег малог свакодневног „слова” дијели лако, како се дијели словесно од бесловесног и како, уосталом, и Бог Ријечју дијели свјетло од таме: „И рече Бог: нека буде свјетлост. И би свјетлост”. *Рече и би.* У томе је све, тако почињу недогледни простор и несазнатљиво, недомисливо вријеме: „И би вече и би јутро, дан први”. И трубе јерихонске биле би преслабе да музички означе тај Чин над чиновима. (Не знам да ли се икад покушавало нешто слично, али замишљајм каква би то музика била кад би забрујале макар двије почетне реченице *Прве књије Мојсијеве* на свим језицима овог свијета, а кажу да их, само живих, има близу седам

* ranko.popovic@flf.unibl.org

хиљада?! У тој вавилонској симфонији дивно би, знам, звучали ћирило-методијевски тонови српскословенског и они српски Даничићевог превода, уз хебрејски, старогрчки, амхарски, коптски, арменски, латински, арамејски...)

Није ми толико жао што се нећу начитати *Књије над књијама*, нити ћу је за живота дочитати, колико ми је криво што сам је касно открио. У дјетињству ми није била нигдје на домаку, осим накратко љети кад би долазили у посјету ујацима свештеницима Радомиру и Велимиру, да застанем и бојажљиво завири у њу, журећи на лоптање. У школи су је чешће помињали наставници биологије, физике и општетехничког образовања, као најцрњи примјер ненаучног мишљења, неголи они који су нас учили литератури и матерњем језику. Хајде и то, али завршити студије књижевности, а не поменути *Светло писмо Сјароја и Новога за вјеша*, који су темељ европске цивилизације, е, то је већ чудо над чудима, за које је био способан само комунистички образовни инжењеринг! (Примјери за вјежбе из старословенског језика узимани су, разумије се, из новозавјетних текстова, али напомене о томе нису давале, чак и то је било зазорно.) Мој дубљи духовни преображај пада у вријеме постипломских студија у Београду, кад сам досадна предавања на Филолошком замијенио оним знатно садржајнијим на Богословском факултету и коначно почео да се занимам и за теолошку литературу, углавном захваљујући рођаку Момчилу Глоговцу и још неким познаницима, тадашњим младим богословима. Да ми не бијаше таквих књига, гдје бих иначе прочитао да „људи живе на површини свога бића, гдје је, по правилу, Бог одсутан”, како пише Павел Николајевич Евдокимов у студији чудачки тачног наслова *Луда љубав Божја*; или да „пакао није проблем Бога, него проблем човека и његове слободе”, што су ријечи јеромонаха а потоњег митрополита Амфилохија (Радовића) из расправе *Мистицика бојо-човечанској реализма*. Како бих без православног философа Жарка Видовића, јединог ког смо тад имали, сазнао да „интелектуализам чини мистику лажном”, а баш ту реченицу сам осјећао као некакву утјеху за претходно духовно батргање, али и као знак на путу могућег преумљења. Управо тада и *Библија* ми се отворила као велики расадник таквих и сличних мисли, али и родно мјесто европске књижевности, са свим оним што је у њој истински вриједно.

Кад дођете на идеју да обрисе појединих значајних литерарних дјела покушате сагледати у библијском духовно-наративном склопу, онда ће вам се отворити неслућени хоризонти, баш како се то десило канад-

ском теоретичару Нортропу Фрају (1912–1991), који је у дубокој зрелости 1982. године објавио врло утицајну књигу *The Great Code: The Bible and Literature*, код нас преведену под насловом *Велики код(екс)*. (Исто тако, и не слутите шта се све може развити из библијских, често параболних приповијести све док то не видите код великих мајстора, као на примјер како је историју Јосифа Јаковљевог прочитао Томас Ман у тетралогiji *Јосиф и његова браћа*.) Траг Фрајевих архетипских тумачења и мени је био подстицајан, јасно ми предочавајући, рецимо, да је наша косовска *Кнежева вечера* само префигурисала ону новозавјетну, последњу и тајну Христову вечеру са ученицима. Толика сличност не може бити случајна и очигледно бива да је оно Лазарево *Сјушра ћеш ме издаш на Косову* изникло из Исусове ријечи *Један од вас издаће ме*; остали контекстуални детаљи и нису, или не морају бити толико важни. Има много красних примјера како умјешан интерпретатор позивањем на Библију рјешава загонетку текста; један од њих је тумачење Новице Петковића изведено на тексту народне лирске пјесме *Анђа кайиција*, коју је Вук записао „у хитњи оловком на полеђини возне карте за поштанска кола која су 3. јула 1820, у седам часова изјутра, полазила из Беча за Земун”, не зна се од кога. Пјесма је кратка, има свега шест симетричних осмераца, и гласи овако: *Високо се соко вије, / Још су виша трагу враћа; / Анђа им је кайиција: / Сунцем љаву љовезала, / Месецом се ојасала, / А звездама накишила*. Коментарисали су је многи, између осталих и зналци попут Војислава Ђурића, Владана Недића и Хатице Крњевић, слутили да је изнутра озрачена неким сакралним смислом, вјероватно из многобожачког словенског наслеђа, али у њену тајну нису могли да проникну. А онда је Петковић упро прстом у прво зачало дванаесте главе *Откривења* Јована Богослова, које каже: *И знак велики љоказа се на небу: жена обучена у сунце, и месец љод ноћама њеним, и на љави јој венац од дванаест звезд*. Математички тачно пресликавање, као код Михаила Петровића Аласа! Поводом те откривењске алегорезе тумач се позвао на поуздан извор, Андреја Кесаријског, који каже: „жена обучена у сунце је црква обучена у реч или логос божји, логос који исијава као сунце; месец под ногама њеним значи да се она налази изнад свега променљивог, јер је овоземаљски живот променљив као месец; дванаест звезда на њеној глави значи дванаест Израјлевих племена, после којих ће доћи дванаест апостола (што је и знак саборног јединства)”. Како су те алегоријске апокалиптичке слике долазиле до наших народних пјевача, то је посеб-

на прича, али код њих су у сваком случају постајале пјесничке, блиске симболичким, веома упечатљиве и тајновите.

Пошто *Библију* нисам системски ни читао нити проучавао, мој однос према том штиву је крајње неоптерећен и готово дјечије невин. Знам, наравно, и за критичка читања *Књије над књијама*, посебно она популарнија – какве су књиге Зенона Косидовског *Библијске лејенде* и *Приче јеванђелиста* – али она ме не обавезују претјерано. Добро је и корисно знати да су хебрејски списи *Старога завјешта* у трећем вијеку прије наше ере преведени на грчки за александријске Јевреје који су заборавили свој стари матерњи језик, а да ли су тај велики посао за седамдесет два дана завршила седамдесет два јерусалимска учењака, по чему је тај превод именован као *Сейшутаинша*, мени и није толико важно, мада волим да вјерујем да је тако, да је то правим људима могуће. Косидовски нас информише да је у случају *Петокњижја* ријеч о највјероватније четири различита извора из различитих епоха, све од деветог па до четвртог вијека прије наше ере, од којих је настала крајња компилација „тако грубим нитима шивена да није тешко распознати њене саставне делове”. Ево само једног примјера којим то поткрепљује: „Ко пажљиво прочита прво и друго поглавље књиге *Посишање*, одмах ће запазити да се трећим стихом другог поглавља завршава једна прича о стварању човека, и почиње сасвим друга, која се од прве разликује у веома важним појединостима. У првој причи Бог ствара шестог дана истовремено мушкарца и жену. А у другој, прави мушкарца `од праха земаљскога`, уводи га у рајски врт, даје му у друштво животиње, а тек на крају прави од његовог ребра жену. Очевидно је да су посреди два сасвим различита извора, без покушаја усклађивања фабуле.” У реду, али ни у једном случају није изневјерена истина да је човјек Божја творевина. Ни откриће сумерског епа о Гилгамешу није негирало чињеницу потопа,¹ мада је додало битна објашњења библијској повијести о Ноју и његовој барци. Дражи су ми

¹ Када је енглески археолог Чарлс Леонард Вули у Месопотамији откопао сумерску пријестоницу Ур, нашавши царске гробнице и ризнице на четрнаест метара дубине, није се задовољио тим налазом, кренуо је још дубље и дошао до три метра дебелог слоја стврднутог ријечног муља, који је испод себе крио остатке цивилизације старије од сумерске. Да би се наталожио толики муљ, израчунато је, вода је на том мјесту морала стајати веома дуго а њен ниво био је најмање осам метара. „За ондашње становништво простор који је задесила катастрофа представљао је цели свет, а поплава је значила свеобухватни потоп којим богови кажњавају грешно човечанство. Приче о страшном потопу кружиле су вековима, од Сумера до Акада и

супротни примјери, они гдје научне чињенице потврђују библијске приче, као у случају неких Мојсијевих чуда. Пламтећи грм, рецимо, заиста постоји и осим „Мојсијев грм” назива се још и „диптам”, а та ријетка биљка која испарава етеричним уљем лако запаљивим на јаком сунцу и данас се може наћи на Синајском полуострву. Чувена мана Божја којом је нахраћен народ Израиљев представља, кажу биолози, једну врсту тамарикса која у прољеће лучи сладуњаву течност на мјесту убода инсеката, а онда се та течност згусне у бијеле куглице сличне граду, омиљену послатицу синајских бедуина још од давнина. Тако је и са водом из брда Хорив, потеклом на удар Мојсијевог штапа, бројним египатским покорама или невољама с отровним змијама на израиљској маршрути између Кадиса и Акабског залива гдје их је, тачно на тој библијској локацији, у једној долини угледао како врве у огромном мноштву, почетком деветнаестог вијека, швајцарски путописац Јакоб Лудвиг Буркхарт и записао то. (Кажу да је Марк Твен рекао да га не узнемирују она библијска мјеста која не разумије, него она која разумије а не живи по њима; прихватам ту његову ријеч у цјелости.)

Да ли су псалми Давидови заиста Давидови, или бар већина њих? (А прије тога да ли је Давид уопште Давид или неки Елханан из Витлејема, који је убио Голијата и потом се окитио титулом *давидум*, што ће рећи вођа или заштитник?) Ако ту постоје сумње, онда их сигурно нема у оном што је важније, у погледу вриједности *Псалтира* који је „религиозна лирика неодољиве лепоте, с великим богатством расположења, која изражава читаву гаму осећања: од потиштености, смирења и резигнације, до наде, поуздања, радосног усхићења захвалности, дивљења и похвале лепоти живота. Због своје достојанствене једноставности, сажетог и строгог стила и потресног религиозног жара, те поеме су постале трајни извор инспирације песника,² сликара и музичара.” Ове ријечи Косидов-

Вавилонца. Из Месопотамије пренели су их у Ханан Јевреји, на свој начин изменили и своју верзију унели у свете књиге Старога Завета.”

² Међу најљепше и најпотресније молитве исписане српским језиком спада *Молишва засјалом Госјоду* патријарха Арсенија III Чарнојевића (1705), која се директно ослања на 44. псалам (23-24), док *косовска* молитва владике Атанасија (Јевтића) *Не предај нас, Госјоде, до краја, не раскини заветџа Твоја* из 1999. парафразом дозива 137. псалам (5-6):

И дан и ноћ бежећи са својим осирошелим народом, од мјеста до мјеста – као лађа на ључини великој океана бекству се дајемо, чекајући када ће заћи сунце и преклонити се дан и проћи тамна ноћ и зимска беда која лежи над нама. Јер нема онога који нас

ског може потврдити сваки редак свих стотину педесет псалама, а ја овдје чиним избор који би могао бити и сасвим другачији, па би опет дошло на исто: „Љубићу те Господе, крјепости моја; Господе, граде мој, заклоне мој, који се оборити не може, избавитељу мој, Боже мој, камена горо, на којој се не бојим зла, штите мој, роже спасења мојега, уточиште моје”. Жарка молитвена интонација почетка осамнаестог псалма израз је захвалности Давидове Господу „кад га избави из руку свијех непријатеља његовијех и из руке Саулове”. Почетак оног тридесетдеветог у знаку је малодушне туге, узроковане пролазношћу свега људског: „Рекох: чуваћу се на путовима својим да не згријешим језиком својим; зауздаваћу уста своја, док је безбожник преда мноу. Бијох нијем и гласа не пустих; мучах и о добру. Али се туга моја подиже, запали се срце моје у мени, у мислима мојим разгорје се огањ; проговорих језиком својим: Кажи ми, Господе, крај мој, и докле ће трајати дани моји? да знам како сам ништа. Ево с педаља дао си ми дане, и вијек је мој као ништа пред тобом. Баш је ништа сваки човјек жив.” Велељепост псаламска најбоље се осјети у пунини појања, као у оном заносном сто тридесет шестом: „Славите Господа, јер је добар; јер је довијек милост његова; ...”. Или у стотину трећем, са свих двадесет двије катизме, кад га на српкословенском неземаљским гласом поје Дивна Љубојевић: „Благосиљај, душо моја, Господа, и све што је у мени свето име његово. Благосиљај, душо моја, Господа, и не заборављај ниједног добра што ти је учинио”.

Једна од најкраћих али мени најдражих књига *Сћароѿа завјеша*, она коју и најчешће читам, јесте *Књиѿа Пројовједникова*. Је ли Соломонова или није, одудара ли од општег тона *Библије*, има ли у њој трагова учења древних пресократоваца, посебно Хераклита, то ми није нарочито важно. Важно је да њене ријечи одзвањају у човјеку једном једне дубоко тужне, али не онеспокојавајуће већ крепке, опомињуће истине: „Што је било то ће бити, што се чинило то ће се чинити, и нема ништа ново под

савјешује, ни оноѿ који нас од невоље ослобађа, и невоља наша удвосћручава се. И рекох са сузама: Докле ћеш, Госјоде, заборављашѿи нас до краја, докле ће се наоружавашѿи на достјојање Твоје? Устјани, Госјоде! Заштјо сјаваш, заштјо лице тјвоје, Боже наш, одвраћаш од нас? И ошѿи: Васкрсни, Госјоде! Помози нам имена Твојеѿ ради! (...);

Молитва владике Атанасија Јевтића симболички је потписана именима новомученика Стефана Метохијца и Харитона Косовца, а гласи:

Ако ће заборавим, Косово – Јерусалиме мој, нека буде заборављена десница моја. Нека се прилепи језик мој ѿркљану моме ако ће не усјамѿим, Метјохијо моја, ако ће не сћавим за почетјак ѿсеме моје, ѿсалмојоја моѿа Госјоде, Сјасу моме.

сунцем; Јер гдје је много мудрости, много је бриге, и ко умножава знање, умножава муку; Свему има вријеме, и сваком послу под небом има вријеме. Има вријеме кад се рађа, и вријеме кад се умире; вријеме кад се сади, и вријеме кад се чупа посађено. Вријеме кад се убија, и вријеме кад се исцјељује; вријеме кад се разваљује, и вријеме кад се гради; Све иде на једно мјесто, све је од праха и све се враћа у прах; Зато видјех да ништа нема боље човјеку него да се весели онијем што ради, јер му је то дио; јер ко ће га довести да види што ће бити послвије њега?; Хајде, једи хљеб свој с радошћу, и весела срца пиј вино своје, јер су мила Богу дјела твоја; Али опомињи се творца својега у младости својој прије него дођу дани зли и приспију године, за које ћеш рећи: нијесу ми миле; И тако, сине мој, чувај се онога што је преко овога, јер нема краја састављању многих књига, и много читања умор је тијелу. Главно је свему што си чуо: Бога се бој, и заповијести његове држи, јер то је све човјеку. Јер ће свако дјело Бог изнијети на суд и сваку тајну, било добра или зла.” А долазе, добро знаш, сине мој, године за које већ говориш: нијесу ми миле – па ти гледај шта ћеш и како ћеш!

Колико су ме растуживали фрагменти Гогољевих очајничких писама из Свете Земље, толико ме је радовало свако ново читање Дучићевог *Писма из Палестине*, које јасно показује да је он велику благодат задобио својим позним ходочашћем новозавјетној васељени, гдје се препородио и преумио, гдје је душу очистио дубоким доживљајем трепетног тајанства посвећених мјеста, након чега ће и пропјевати као никад до тада, гласом аутентично религиозног пјесника.³ (Топли су и присни у

³ Дучићеве религиозне пјесме уистину исијавају духовност православног истока, а то је у његовој позној поезији потпуно нов квалитет, јер пјесник се углавном културно профилисао на наслеђу антике, медитеранског латинитета и европског картезијанства. Пјесничком преображају, нема сумње, претходило је темељито духовно преумљење, које се у Дучићевом случају из много разлога може довести у везу с боравком у Светој Земљи, а онда и свим оним што га је дубоко лично и понајвише трагично одређивало последњих година живота. Много се тога спелело у тој причи која има своју предисторију и, чини се, објашњиву развојну линију, а оно што је у њој сама срж драматичног духовног искуства и душевне драме, поетскије запечаћено у *Лирици*. „Овакве парадоксе људска историја није никад раније познавала”, сумира Дучић у *Писму из Палестине* своје размишљање о томе како су небројене војске крсташа палиле, рушиле и убијале очију упртих у небо, вапећи за Христом, иштући вјеру љубави и милосрђа. Сву Палестину пјесник види у парадоксу, а онда и читаву људску историју, али најупечатљивији тренуци његовог ходочашћа јесу мистични тренуци слутње блиског присуства Христовог, као у оној ноћи на Генеза-

својој једноставности и десетерци којима је свој доживљај Свете Земље изразио народни пјесник Хаџи Радован Требјешки: *Кроз велика библијска слушања / Ја сам знао за Гору Кушања, / Ето сам је очима видио - / Ће је Демон са Христом сидио, / Низ треде ја покуша да бачи / као да је Враћ од Боја јачи...*) Волио бих и ја осјетити макар дјелић тог доживљаја на путу свих путева, којим никад нисам ходио, а Бог зна и хоћу ли. Могу ли се и данас на обали Галилејског мора, у Капернауму, видјети рибари слични Симону Петру и брату му Андрији, и Јакову и Јовану, синовима Заведејевим? Може ли се и наслутити глас Онога који их је позвао да оставе све и пођу за Њим, да буду рибари душа људских?⁴ Глас Учитеља из Назарета који је одлијегао са горе и говорио као нико прије ни послите Њега: „Блажени сиромашни духом, јер је њихово Царство небеско; Блажени који плачу, јер ће се утјешити; Блажени кротки, јер ће наслије-

ретском језеру за коју каже да је не може упоредити ни са чим што је дотле доживио. „Осетих и маштом, и срцем и духом целу легенду мученика са Голготе. Ништа се овде не види и не чује осим његова озаравајућа личност. Као да су и ваздух и вода и сада пуни његових речи, изговорених рибарима из Капернаума.” Трагови те запитаности и тог мистичног искуства јасно су уочљиви и у Дучићевим Песмама Боју, од којих овдје наводим тек завршне катрене треће пјесме: *Јеси ли у стјашној катшастрофи звезда, / Или хармонији свешлости? О Боже, / Зар си сав у добру, у миру свих тнезда, / Док негде злочинац ошири своје ноже? // Знам из твоје вене да теку сва мора, / Знам од твоја даха да пролишта шума- / А ошта недозван на вайај свој створа: / Срећа нашеј срца и коб нашеј ума.*

⁴ Његов глас може дослутити свако и свуда, питање је само коме је дато. А дато је, рецимо, и то изобилно, пјеснику Ђорђу Сладоју, који Христа осјећа у свакој стопи његове и моје Херцеговине, што показује пјесма *Силазак: Изронивши из Јоргана, из Мушнице, из Неретве, / Он је овде долазио – међу жершве! / Ушешио, ушро сузе, избавио што се дало, / Јер како би ослепело од несреће проледало. // Како бисмо разабрали ромор лишћа, шужне својше, / Кад храси шайне у јорама – Њему појше! / Шта би боно и убоио, зјранушо и јуродиво, / Да не треје свемилосно, незалазно, несводиво... / Гле и шу је наврћао – у колибу, у брвнару, / Од чега се млад месеце осмехује у бунару, / Крај саборне лије иде су, часак пре шој, / У молишви пчеле свеле Духа Свештој. // Закрстио Вучје врело, зајледо се свешу у дно: / Ни мрав биши – није трешно, ни залудно. / Помилово кукуреке, шужне врбе и ракише / Што су пошле – младе хумке да закише. // Глуж од вике тоницаца и звекеша сребрњака, / Овуда је и Он бежо – с јашом ђака, / Преко Прена, уз Морине, рубом Гаја - / Крвав шрај се и сад пуши пилићара и пилаша. // Ево ране, кршта, чанка... рибљих крила, / И колевке у пехини, живој слова и кандила; / И јасика још грхшури – трехе стјреса, / А за ђедаљ све што имиже пројело се пуш небеса. // Он је овде силазио – међу нишче, међу хуге! / О шом, ноћу, шраве шайћу, воде туге... / И сад нам се у сну јави – да се не би навек мрло / За ушрину, пуштолину. И за проло!*

дити земљу; Блажени гладни и жедни правде, јер ће се наситити; Блажени милостиви, јер ће бити помиловани; Блажени миротворци, јер ће се синови Божији назвати; Блажени прогнани правде ради, јер је њихово Царство небеско". Онога који је подизао мртве, лијечио невољне, ситио гладне, изгонио трговце из храма и изобличавао књижевнике и фарисеје. Који је дошао да побиједи смрт и искупи гријехе рода људског, а тај род невјерни Га издао и распео, и још Га и данас распиње. Који је говорио и нису га чули, Који и данас говори, а ми не чујемо: „А ја вам кажем да се не противите злу, него ако те ко удари по десном образу твом, окрени му и други; И који хоће да се суди с тобом и кошуљу твоју да узме, подај му и хаљину; Који иште у тебе, подај му, и који хоће од тебе да позајми, не одреци му". И још: „А када се молите, не празнословите као незнабошци, јер они мисле да ће за многе ријечи своје бити услишени. Не будите, дакле, слични њима, јер зна Отац ваш шта вам треба прије но што заиштете од њега. Овако, дакле, молите се ви: Оче наш који си на небесима, да се свети име твоје; Да дође царство твоје, да буде воља твоја на земљи као на небу; Хљеб наш насушни дај нам данас; И опрости нам дугове наше као што и ми опраштамо дужницима својим; И не уведи нас у искушење, но избави нас од злога. Јер је твоје царство и сила и слава у вијекове. Амин. Јер ако опростите људима сагрјешења њихова, опростиће и вама Отац ваш небески. Ако ли не опростите људима сагрјешења њихова, ни Отац ваш неће опростити вама сагрјешења ваша. А кад постите, не будите суморни као лицемјери, јер они натмуре лица своја да се покажу људима како посте. Заиста вам кажем: примили су плату своју". И још: „Зато вам кажем: Не брините се душом својом, шта ћете јести, или шта ћете пити; ни тијелом својом, у шта ћете се одјенути. Није ли душа претежнија од хране, и тијело од одијела? Погледајте на птице небеске како не сију, нити жању, ни сабирају у житнице; па Отац ваш небески храни их. Нисте ли ви много претежнији од њих? Него иштите најприје Царство Божије и правду његову, и ово ће вам се све додати. Не брините се, дакле, за сутра: јер сутра бринуће се за се. Доста је сваком дану зла својега". И куд би више, кад је ово пола странице превише и стотину живота да живимо, а камоли овај мали, један једини!

„Ја верујем да нема ничег дивнијег, дубљег, симпатичнијег, разумнијег, људскијег и савршенијег од Христа. Са суревњивом љубављу ја говорим себи, да не само нема њему слична, него и да не може бити. Штавише, ја изјављујем: када би ми неко могао доказати да је Христос

ван истине, и када би истина збиља искључивала Христа, ја бих претпоставио да останем са Христом, а не са истином. Без Христа све одједном постаје одвратно и грешно. Покажите ми нешто боље од Христа! Покажите ми ваше праведнике које ћете ставити место Христа” – писао је Фјодор Михајлович Достојевски, а потписали би, вјерујем, многи. А свети апостол Павле у *Посланици Римљанима* одрешило саопштава: „Ако ли умријесмо са Христом, вјерујемо да ћемо и живјети са њиме”. Овоме што казиваху пророци и апостоли моја грешност нема ама баш ништа додати.

ЦЈЕЛОВИТА СИСТЕМАТИЗАЦИЈА И НОВО ЧИТАЊЕ НУШИЋЕВОГ КЊИЖЕВНОГ СВИЈЕТА

(Горан Максимовић, *Књижевни свијет Бранислава Нушића*,
Нови Сад: Православна реч, 2024)

Књижевни историчар, критичар и антологичар Горан Максимовић (рођен 1963. године у Фочи, Република Српска/БиХ, живи у Нишу, гдје ради на Филозофском факултету као редовни професор српске књижевности) проучава и тумачи књижевно дјело Бранислава Нушића већ више од 30 година – прва његова објављена научна књига, *Умјетности приповиједања Бранислава Нушића* (1995), настајала је као магистарски рад који је под насловом *Бранислав Нушић као приповедач* одбрањен на Филолошком факултету у Београду у фебруару 1993. године, а под менторством уваженог проф. др Јована Деретића.

У времену између тих почетака и књиге која је предмет ове рецензије, проф. Максимовић је много радио и много објављивао – под његовим именом у књижевној периодици и научним зборницима појавило се више од шест стотина текстова, огледа и расправа, шеснаест научних монографија, три антологије из српске књижевности, а за штампу је приредио и већи број вриједних књига наших писаца 19. и 20. вијека (Јована Стерије Поповића, Проте Матије Ненадовића, Кирила Цвјетковића, Јована Дучића, Светозара Ђоровића, Симе Матавуља, Стевана Сремца, Боре Станковића и других).

У савременој српској науци о књижевности у посљедњој деценији 20. вијека, те у првим деценијама 21. вијека велику пажњу привукле су Максимовићеве студије *Матија Сремчевој смијеха* (1998), *Домановићев смијех* (2000), *Тријумф смијеха* (2003), *Свијет и прича Петра Кочића* (2005) и *Комедиографски Орфеј* (2010. године), а у којима су примарна

* mladenko.sadzak@flf.unibl.org

интересовања били хумор и сатира у дјелима наших писаца, те њихови начини стварања комике. У овим књигама предмети ауторових опсервација били су Стеван Сремац, Радоје Домановић, Доситеј Обрадовић, Јован Стерија Поповић, Јаков Игњатовић, Коста Трифковић, Милован Ђ. Глишић, Мита Калић, Симо Матавуљ, Светозар Ђоровић, Петар Кочић, а од новијих писаца Бранко Ћопић, Скендер Куленовић, те наш савременик Душан Ковачевић.

Међу свима њима посебно мјесто припада Браниславу Нушићу; као што смо поменули, од свог магистарског рада (на којем је радио од студijske 1991–1992. године) па до данас, Максимовић се стално, али увијек на нове начине и са новим сазнањима, враћао једном од наших највећих писаца и комедиографа. Што у оквиру тог рада, што, касније, приликом учешћа на научним конференцијама, код нас или у иностранству, потом као предговор за издање Нушићевих сабраних драма, а онда и у виду намјенских радова, приређених за ову интегралну студију, он је у протекле три деценије написао 19 радова (расправа) који су сада систематски повезани у једну складну и заокружену цјелину.

Ова монографија има обим од 499 страна (у формату 26x28 см, са двостубачним преломом, са 586 фуснота, са 80 фотографија, укључујући и „Именски регистар“, „Податке о текстовима“ и забиљешку „О аутору“. На крају студије додатно је уврштена и једна драма, „Divina comedia“, која је урађена на основу истоимене Нушићеве приче, те још неколико хумористичко-сатиричких приповједака („Храм Светог Луке у Ровцима“, „Протини савети“ и др). Драматизација ових прича настајала је од 2008. до 2019. године, када је и публикована.

Научне расправе распоређене су у шест поглавља, која слиједе послије уводног рада „Бранислав Нушић у хронолошкој пројекцији“, у којем се сагледавају био-библиографске чињенице важне за разумијевање Нушићевог књижевног рада, односно за тумачење разноликих поетичких и жанровских карактеристика његовог дјела.

Прво поглавље у књизи, „Политичке теме у Нушићевом дјелу“, управо спаја уводну расправу – о Нушићевом животу и раду – са политичком стварношћу Србије на крају 19. и у првој трећини 20. вијека. Посматрања тих односа су двосмјерна: показује се како је политика утицала на Нушићево дјело (на његове комедије, приче, романи и пјесме), али и како су та његова остварења својом хумористичко-сатиричком природом дјеловала на обликовање индивидуалне и колективне свијести о неопходности политичких промјена тог времена. У овом поглављу

издваја се шест подручја политичког живота које Нушић критикује, а то су: династички аутократизам, парламентарни живот, извршна власт (министри, полиција, чиновници), политичке страсти и менталитети појединаца, „невладин сектор” (тј. грађанска и неформална удружења) те, на крају, образовање, школски систем и пракса, наставни уџбеници, наука и научне студије.

У другом поглављу, које садржи цјелине под насловима „Комедије”, „Мале комедиографске сцене” и „Драме”, до изражаја долазе не само Максимовићева разноврсна истраживачка интересовања цјелокупног Нушићевог драмског опуса већ и његова аналитичко-типолошка умијећа. Тако се пред нама нижу следеће теме: стваралачке фазе Бранислава Нушића („од реалистичке хумористичко-забавне и сатиричко-критичке комедије, из прве фазе његовог стварања, до комедије карактера са снажним обиљежјима гротескног и трагикомичног доживљаја свијета, из завршног књижевног раздобља”), његови тематско-мотивски комплекси, разнородни и живописни људи и средине (Нушић је, каже се на једном мјесту, „не само комедиограф, не само опсерватор и тумач, него и спонтани социјални аналитичар једног времена, менталитета и просто-ра”), поступци стварања (комичне инверзије, изокретања очигледних истина, козерије и шале), типолошко-жанровска одређења (комедија интриге, комедија нарави и комедија карактера), функције и умјетнички циљеви, филозофске димензије, композициони поступци, драмске дидаскалије, предговори са исказима пишчеве аутопоетике, комични типови/маске, комични карактери (заблудјела личност, варалица, резонер...), комичне ситуације (моменат изневјереног очекивања, прерушавање јунака, забуне, физичке досјетке и његови...), вербална средства комичног итд, итд.

И као у том „драмском”, и у следећим се поглављима Максимовић бавио интерпретацијама и анализама појединачних текстова (сада лирских и прозних), потом њиховим типолошким описима и повезаностима, да би онда на крају изводио синтезе. У трећем поглављу налазе се цјелине „Лирика” (о Нушићевом пјесништву), „Хумористичко-сатиричне приче”, „Бен Акиба” (о сатиричном фељтону из београдског живота), „Листићи” („Из Пожаревачког затвора”), те три цјелине посвећене Нушићевим романима: „Општинско дете”, „Аутобиографија” и „Хајдуци”. Четврто поглавље садржи расправе „Приповетке једног каплара” (рад посвећен Нушићевим ратним причама из Српско-бугарског рата 1885–1886. године), „Рамазанске вечери” (рад о његовим источњачким при-

чама) и „Ташула” (о једној дужој приповијести из охридског поднебља). У петом поглављу разматрају се Нушићеве књиге „Деветсто петнаеста” (аутобиографско-мемоарска књига о „трагедији једног народа”), „Из полупрошлости” (записи из београдског живота) и „Путописи”. У последњем, шестом поглављу доноси се „Мање познати и ситни списи”.

Монографија *Књижевни свијет Бранислава Нушића* носи снажан утисак научности и методолошке уједначености. Сви њени дијелови, све наведене расправе, складно су компоновани у једну цјелину. То је постигнуто тако што су радови који су настајали раније, као дијелови неких других цјелина (о хумору и комици у српској књижевности), темељито прерађени, допуњени у складу са новим сазнањима и изворима, а потом повезани са оним расправама које су намјенски писане за потребе уобличавања ове монографије. Резултат тога напора је могућност да се сви дијелови ове књиге могу читати као аутономне цјелине (зависно од читалачких интересовања), а истовремено су увезани као једна, интегрална цјелина, као једна „велика синтеза”.

Основни Максимовићеви циљеви, да анализира разнолике аспекте Нушићевог књижевног рада, да представи пишчево књижевно дјело као умјетнички разноврсну, а поетички комплексну цјелину, у потпуности су остварене. Сматрамо, такође, да су не само оствариве већ и друштвено корисне његове културолошке намјере, да се овим рукописом на достојан начин обиљеже два битна јубилеја: један који се већ десио 2023. године – 85 година од Нушићевог упокојења, а други који се одигравао протекле 2024. године – 160 година од пишчевог рођења (1864–1938).

Свеукупно, књига *Књижевни свијет Бранислава Нушића* по свим својим особинама и са свим својим вриједностима заслужује темељиту научну и читалачку пажњу наше јавности. Она ће засигурно имати своје мјесто, значај и своје потврде у научним круговима који се баве не само Нушићем него и историјом националне драме, књижевности и културе уопште. Препоручујемо је за пажљиво читање и аналитичко разматрање.

МОНОГРАФИЈА О ИНДИРЕКТНИМ ГОВОРНИМ ЧИНОВИМА У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

(Сузана Марковић, *WOULD YOU READ THIS BOOK? VS. ПРОЧИТАЈ ОВУ КЊИГУ. ИНДИРЕКТНИ ГОВОРНИ ЧИНОВИ У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*, Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, 2024, стр. 216)

Текст монографије *WOULD YOU READ THIS BOOK? VS. ПРОЧИТАЈ ОВУ КЊИГУ. ИНДИРЕКТНИ ГОВОРНИ ЧИНОВИ У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ* Сузане Марковић представља детаљну граматичко-прагматичку и лексичко-семантичку анализу индиректних говорних чинова у енглеском и српском језику која је изведена на грађи која репрезентује дијалошки дискурс разговорног стила, а коју чини 18 драмских дјела из савремене српске и англоамеричке књижевности, а уз то и 10 филмова и телевизијских серија. Садржај монографије – уз исцрпну „Литературу”, „Summary” и „Додатак”, у коме је укратко приказан социолингвистички статус ликова, односно говорника у корпусним текстовима српских и енглеских драма (по девет из оба језика) и телевизијских серија (по једна из оба језика) и филмова (по четири из оба језика) – чини осам поглавља: „Увод” (5–12), „Теоријско утемељење – шира теоријска перспектива” (13–28), „Теоријски оквир рада” (29–61), „Директиви” (61–114), „Асертиви” (115–130), „Комисиви” (131–155), „Експресиви” (156–173) и „Закључак” (177–182) (203–207). Поглавља су распоређена на 207 страна, кроз већи број потпоглавља.

„Увод” садржи основна, али врло јасна упутства о циљевима и задацима истраживања, о корпусу – узорку истраживања и примијењеној методологији, те о структури рада. Ауторка објашњава да је примарни циљ монографије детаљна компаративна граматичко-лексичка и праг-

* milanka.babic@ffuis.edu.ba

матичка анализа индиректних говорних чинова у енглеском и српском језику, која се изводи на узорку савремених драма и филмова. Као помоћни, али значајан за анализу индиректних говорних чинова, наводи и критеријум фактора учтивости и концепта лица, „јер један од мотива за употребу конвенционалних, али и неконвенционалних индиректних стратегија јесте да се сачува лице саговорника, што је посебно уочљиво на примјеру говорних чинова директивног типа (захтјев, молба и слично)” (стр. 6). Те стратегије и налажу ауторки да у „Додатку” објасни статусне и говорне карактеристике ликова, будући да њихов социјални статус детерминише њихове говорне улоге које се реализују у драмском и филмском дискурсу. Образложени су и разлози за избор те врсте дискурса као узорка истраживања, а суштински је у томе што је у питању дијалогски облик говора који, иако фиктиван, одражава живи говор и моделе индиректних говорних чинова који у српском и енглеском језику постоје. Таква анализа говора нужно је вишеаспекатска и подразумијева комбинацију више, у основи, структуралних метода, али је примарна дескриптивно-интерпретативна, у којој је примаран квалитативни аспект, док је као помоћни, у функцији експликације фреквентности типичних исказних модела индиректних говорних чинова, заступљен и квантификативни.

У садржајно комплементарним поглављима „Теоријско утемељење – шира теоријска перспектива” и „Теоријски оквир рада” дат је детаљан преглед србистичке и англистичке литературе о говорним чиновима, изложене релевантне теорије и структуре директних говорних чинова, објашњен однос између директног и индиректног говорног чина и одређени теоријски аспекти на којима је монографија заснована.

У поглављу „Теоријско утемељење – шира теоријска перспектива” изложене су структурне и функционалне карактеристике говорног чина, како перформативног обрасца, тако и илокутивно еквивалентних неканонизованих модела. Као суштинско питање у теорији говорних чинова уопште поставља се питање одређења илокутивне вриједности исказа и услова у којима се одређени илокуциони садржај релизује, па су ти аспекти и најрелевантнији и додатно усложњени у издвајању и класификовању индиректних говорних чинова. За одређивање илокутивне вриједности неексплицитних, односно индиректних говорних образаца врло су значајни тзв. *индикатори илокуционе снаге*, које издваја Џ. Серл, један од најзначајнијих теоретичара прагматике, у које спадају: шири контекст, ред ријечи и знаци интерпункције, реченични нагласак, као и

елементи невербалне комуникације као што су гестови и мимика. Осим структурних типичности говорних образаца, за успјешну реализацију говорног чина и његов дјелотворни карактер неопходно је и да буду задовољени услови *прикладности* који подразумевају да учесници комуникације морају бити у прилици да на искрен начин изрекну и приме садржај говорног чина, односно да су у могућности да га изговоре и прихвате, што посебно долази до изражаја код строго конвенционализованих говорних чинова, као нпр. код крштења, вјенчања, именовања и сл., гдје се нужно укључује као ограничавајући и фактор (не)институционализованости у погледу овлаштења говорника за изрицање таквог чина. Будући да се такав приступ представља вид друштвене интеракције, ауторка врло битним за резултате истраживања сматра и факторе које као битне за синтаксу и семантику говорног чина издваја П. Грајс, а у које спадају: „а) идентитет адресанта и адресата, б) вријеме када се исказ остварује и в) значење одређеног комуникационог догађаја у којем се исказ вербализује” (стр. 19). У овом поглављу ауторка наводи и различите класификације говорних чинова које теоријска литература издваја и опредјељује се за Серлову класификацију, у којој се издвајају декларативи, асертиви, директиви, комисиви и експресиви, наглашавајући да у монографији неће бити заступљени декларативи – „будући да њих одликује висок степен конвенционалности схваћене у смислу неопходности да говорни субјект има неку институционалну улогу која му дозвољава да уноси промјене у постојеће стање ствари, што их искључује из реда индиректних говорних чинова” (стр. 25). Главни разлози за прихватање Серлове класификације и њену заступљеност у раду јесу у томе што је „заснована на семантичко-прагматичком критеријуму при проучавању комуникативне језичке функције” и што издваја три, за прагматичку анализу суштинска постулата: „интенционалност (човјек ради све са одређеном намјером), одговорност (човјек је одговоран за своје поступке) и сериозност (саговорници успостављају однос на основу принципа кооперативности)” (стр. 25).

Поглавље „Теоријски оквир рада” доноси систематично дате информације о синтаксичко-семантичко-прагматичкој природи индиректног говорног чина као структурно неспецифичне и комуникативно полифункционалне језичке јединице еквивалентне директном говорном чину. За његово теоријско одређење неопходно је одредити разлику између директног и индиректног чина, а потом за правилно разумијевање индиректног чина и утицај врло разноврсних контекстуалних параме-

тра. Као врло значајне и комплементарне у анализи наводи се и теорија кооперативности – будући да постоји значајна разлика између експлицитног исказа и његове имплицитно садржане илокутивне вриједности, као и теорија учтивости – чије поставке дају објашњења о разлозима говорничког избора индиректног умјесто директног говорног чина. А разлика између директног и индиректног чина одређена је директном, односно индиректном везом између синтаксичке структуре и дискурсне функције, па када је та веза директна, и говорни чин је директан, када није, тј. када се одређени говорни чин изводи употребом другог говорног чина коме говорник својом интенцијом мијења намјену, онда је у питању индиректни говорни чин.

У овом поглављу ауторка издваја и основне проблеме које теорија говорних чинова мора да разријеша да би генерализовала врсте и типове индиректних чинова, а који се тичу њихове велике разноврсности и неконвенционализованости, односно распона између релативно конвенционалних до врло слободних форми. То значи да на индиректне говорне чинове дјелују два процеса који се међусобно супротстављају – с једне стране је то процес идиоматизације, а с друге процес вишезначности. Из тих разлога, ауторка наводи да је главни критеријум у анализи индиректних говорних чинова „дисбаланс између изговореног и имплицитног у синтаксичком смислу” (стр. 37). Тај дисбаланс је и у основи Грајсове теорије кооперативности, која успоставља разлику између дословног значења синтаксичке конструкције и говорничком интенцијом њеног премодификованог значења, а тиме и измијењене – индиректне комуникативне функције. Зато се у реализацији индиректног говорног чина показују као релевантне све Грајсове максиме (квантитета, квалитета, релевантности и јасности), а уз њих и максима секвенце, „која подразумијева логички слијед у комуникационом току (нпр. на постављено питање очекује се одговор)” (стр. 39) из Бах–Харнишове теорије, будући да се анализа проводи на дијалошком узорку.

Поред аспеката помоћних теорија и значаја контекста за прагматичку анализу, у овом поглављу се наводе и основне поставке транслатологије, с посебним освртом на превођење драмских текстова и аудио-визуелних садржаја, односно на превођење текстова који су послужили као говорни узорак истраживања. Те назнаке су потребне, будући да постоје мање или више дословни преводи, да се преводиоци служе разноврсним стратегијама па се неријетко дешава да се нпр. индирект-

ни директивни чин из енглеске телевизијске серије преводи императивом умјесто мање директивном упитном реченицом и сл.

У емпиријском дијелу монографије четири поглавља су посвећена компаративној анализи индиректних говорних чинова у српском и енглеском језику, и то: директивима, асертивима, комисивима и експресивима. На почетку сваког поглавља ауторка даје осврт на англистичку и србистичку литературу о анализираном говорном чину, потом наводи суштинске услове његове реализације, типологију и издваја, са образложењем, оне (под)типове који су предмет анализе.

Поглавље „Директиви” захвата највише простора у анализи, што је и разумљиво, будући да су то – сматра ауторка „кровни говорни чинови који се прожимају и кроз остале врсте говорних чинова, као што су комисиви, асертиви или експресиви. Прецизније речено, ако се нпр. искрено извинимо некоме за свој лош поступак, ријеч или нешто треће, то најприје подразумејева унутрашње сагледавање и освјешћивање ‘преступа’ а у коначници нам је циљ да саговорника подстакнемо да повјерује да смо се истински покајали. Исти је случај и код асертива. Ако изразимо неку тврдњу, она није сама себи сврха, него то чинимо с циљем да наведемо другог да у њену истинитост повјерује” (стр. 114). У овом поглављу су анализирани мање или изразитије конвенционализовани и неконвенционализовани индиректни начини изражавања подтипова директива који на различите начине одражавају однос ауторитета и бенефита за говорника или саговорника, као што су: *захтијев*, *захтијев за вербалну реакцију*, *сујесџија* и *молба*, уз осврт на тзв. стратегију ублажавања директивности и издвајање језичких јединица које томе доприносе. Такође је скренута пажња и на културолошке разлике у смислу учтивости. Што подразумејева тенденцију учесника у комуникацији да у директивном исказу буду изразитије или мање изразито обзирни једни према другима. Указано је и на то колико сама природа комуникације, обиљежена као фамилијарна или формална, утиче на избор директивне форме, па се показује да нпр. у српској језичкој култури у фамилијарном контексту, индиректни директив у ситуацији када мајка каже кћерки: *Би ли била толико љубазна да ми догаш чашу воде?* стварао утисак неприродне или неким разлогом усиљене формалности у односу између мајке и кћерке, а никако природне комуникације којој би много више одговарао императивни облик исказа *Добај ми чашу воде*. За све типове индиректних директивних исказа издвојене су типичне конструкције, при чему се показује да су код конвенционално индиректних врста фре-

квентне упитно-одричне конструкције као што су *why don't you*, односно *zašto не* у српском или упитни форманти типа *how about, what about*, односно упитна конструкција *da + ђрезенѝ*. Значајну улогу у одређивању директивног типа конвенционално индирективне конструкције има и лексичко-семантички садржај глагола, на основу кога се ишчитава да ли је у питању захтјев, позив, молба, савјет и сл.

У поглављу „Асертиви” анализиране су индиректно исказане тврдње, па се ту издвајају два основна типа, са више подтипова: реторичка питања и конструкције са тзв. ублаживачима *I'm afraid* у енглеском или *Бојим се* у српском језику. Реторичка питања, с обзиром на њихову упитну форму која се значењски транспонује у декларативну тврдњу, са аспекта теорије учтивости, ауторка сматра блажом формом од декларативне да мање угрожава лице саговорника, те да је њиме „остављен је простор за евентуалне дискусије и неслагања”. Она наглашава да индиректни асертиви залазе и у подручје директивности, да изношење тврдње на индиректан начин, посебно у илокуционој снази реторичког питања, садржи и компоненту директивности или пак интензитета којим се наглашава ауторитет онога који тврди.

„Комисиви” јесте наслов поглавља у коме се обрађују индиректни чинови говорниковог обавезивања типа *ђријетѝње, ѝонуде* и *одбијања*, које ауторка издваја и описује у анализи. Она издваја тзв. неинициране индиректне комисиве, као што су *пријетња* и *понуда*, и инициране, као што је *одбијање* и показује да се реализују у облику декларативне или разних типова интерогативне реченице. Ауторка скреће пажњу и на чињеницу да је понуду понекад тешко разграничити од директива, односно да у том разграничењу врло често једини критеријум јесте сам садржај пропозиције, што показује на примјерима исказа подударног структурног типа, а различите илокуције: „Упоредимо ли два једнако формулисана исказа типа *Can I get my keys?* и *Can I make you a dinner?* увиђамо да први има директивну дискурсну функцију, док је други комисивног карактера гдје се говорник обавезује да ће реализовати наведену активност ако добије пристанак од слушаоца” (стр. 155). Између типова исказних форми индиректних комисива постоји велики степен подударности између српског и енглеског језика, што показује начин превођења, с тим што се разлике уочавају на морфосинтаксичком плану, посебно када је потребно превести комисивне конструкције са формантом *da+ђрезенѝ*, „будући да у енглеском језику не постоји дослован образац који би парирао српском форманту *da+ђрезенѝ*” (стр. 155).

У поглављу „Експресиви” издвојена су, као представници, и описана два индиректна говорна чина: жалба и комплимент. Одабрани су по релационом принципу опречних емоција – изражавања незадовољства путем жалбе, изазваног саговорниковим понашањем, и изражавања позитивних ставова према саговорнику, путем комплимента, који се фокусира на саговорникове особине, успјехе или физички изглед. У анализи се, позивајући се на класификацију Д. Боксер, издвајају три типа индиректне жалбе, и то: жалба са личним фокусом, жалба са безличним фокусом и жалба на треће, у комуникацији неприсутно лице. Жалба са личним фокусом подразумева незадовољство говорног лица самим собом, а у ширем смислу и ситуацијама које сматра неповољним, тј. које му лично сметају, док „жалба са безличним фокусом” – како наводи ауторка – „има глобалне размјере на које говорно лице не може имати утицаја” (стр. 162). С тим у вези, имам једну примједбу у вези са употребом термина. Наиме, будући да термин „безлично” у синтакси једнозначно одређује синтаксичку и/или синтаксичко-семантичку безличност, односно непостојање граматичког субјекта, а да су наведени примјери 115 и 116 на стр. 165 примјери двочланих реченица са граматичким субјектом у трећем лицу, тј. да се не ради о синтаксичкој безличности, сматрам да би назив **безлична жалбе** требало промијенити, па будући да се ауторка служи и термином **глобална жалба**, назвати је управо тако или наћи неко друго рјешење за тај семантички тип.

Поглавље „Закључак” доноси систематичан преглед резултата истраживања индиректних говорних чинова које је проведено и монографији *WOULD YOU READ THIS BOOK? VS. ПРОЧИТАЈ ОВУ КЊИГУ. ИНДИРЕКТНИ ГОВОРНИ ЧИНОВИ У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*. У њему су сумирани резултати који су у монографији издвајани и на крају сваког од поглавља, како резултати компаративне анализе индиректних говорних чинова у српском и енглеском језику, тако и карактеристике и типичности превода анализираних примјера у оба смјера – са српског на енглески и са енглеског на српски. Ауторка наглашава, осврћући се на избор текстова који су послужили као узорак истраживања, да су драмски текстови савремених англоамеричких и српских драма те неколико епизода из познатог америчког ситкома *Пријатељи* и српске серије *Шетња са лавом* омогућили добру дијалошку грађу, засићену примјерима индиректних говорних чинова, али скреће пажњу и на то да се „мањкавост овог корпуса огледа у чињеници да је ту ипак ријеч о

фикцији која, истина, у великој мјери подсјећа на свакодневно конверзацијско понашање”. Оно што би употпунило ову монографију, мада је она вриједношћу научних резултата које доноси и у датом облику заокружена, тиче се управо стилистичког аспекта, те чињенице да фиктивни књижевноумјетнички драмски текст тражи и стилистичку интерпретацију. У том смислу је значајан додатак на крају књиге, у виду приказа драмских ликова из енглеског и српског драмског узорка – мада је значајнији за прагматичко-семантичку анализу, за ситуирање говорника и њихових говорних улога у друштвени контекст и говорну ситуацију, даје и назнаке драмских сижеа и карактера ликова, односно њихове говорне карактеризације.

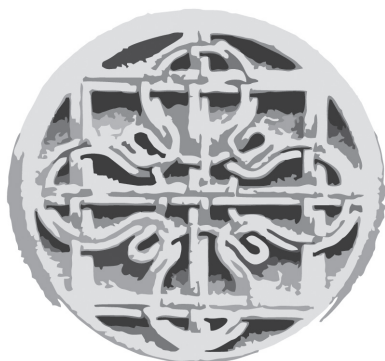
У осврту на транслатолошки аспект анализиране грађе, ауторка закључује да оба језика располажу сличним граматичким и лексичким јединицама при реализацији индиректних говорних чинова, па се добрим дијелом подударују индиректне форме у преводима из једног језика у други, осим у случајевима морфосинтаксичке неподударности појединих конструкција, па тако еквивалентну конструкцију у енглеском нема српски образац *да + њрезенић*. Осим тога, она запажа и „да се код превода са српског на енглески језик додају неки ублаживачки елементи који не постоје у изворном тексту. До тога вјероватно долази како би се појачала нота учтивости својствена енглеском језичком изразу” (стр. 179), те да степен индиректности условљавају хијерархијске, генерацијске и статусне разлике међу саговорницима и уопште – културолошка изнијансираност која се одражава у структурама и у духу језика.

И да закључимо: врло широко, критички представљеном и стално консултованом англистичком и србистичком литературом о теорији говорних чинова, као и о другим за анализу релевантним прагматичким и синтаксичким теоријама; богатим корпусом у коме је заступљен разговорни функционални стил – као основни стил у коме се индиректни говорни чинови реализују; ваљаним методолошким поступцима којима је, стално се ослањајући на теорију и научне критеријуме, проведена компаративна анализа грађе српског и енглеског језика; добрим граматичко-семантичким и прагматичким описима анализираних исказа, а посебно систематичношћу и бројним новим резултатима који дијелом потврђују, а добрим дијелом и ревидирају или пак сасвим мијењају граматички и научни опис категорија индиректних директивних, асертивних, комисивних и експресивних говорних чинова – књига *WOULD YOU*

READ THIS BOOK? VS. ПРОЧИТАЈ ОВУ КЊИГУ. ИНДИРЕКТНИ ГОВОРНИ ЧИНОВИ У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ Сузана Марковић представља вриједно научно дјело које теоријски утемељено и систематично доноси исцрпан опис датих категорија у енглеском и српском језику. Тиме се ова књига представља као врло корисно штиво стручно и научно оријентисаним читаоцима, прије свега лингвистима, али и студентима англистике и србистике и уопште филологије.

АКТУЕЛНОСТИ

ТРИДЕСЕТ ГОДИНА ДРУШТВА НАСТАВНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Ове године се навршава 30 година од оснивања Друштва наставника српског језика и књижевности Републике Српске. У поводу овог важног јубилеја за Друштво и српски језик у Републици Српској и Босни и Херцеговини, у раду ће се дати кратак историјски преглед рада овог удружења и његов културни и просвјетни значај. У раду ће бити представљена и издавачка дјелатност Друштва.

Кључне ријечи: Друштво наставника српског језика и књижевности, 30 година Друштва, издавачка дјелатност Друштва, часопис *Прилози*

А еведесете године прошлог вијека на простору Босне и Херцеговине обиљежене су великим друштвеним превирањима и потресима. Одбрамбено-отаџбински рат започет 1992. године оставио је трајне посљедице на све државне и друштвене структуре, а оне су се прелиле и на културу и просвјету. Завршетак рата, 1995. године, српски народ је дочекао у својој држави, Републици Српској, чиме су се створили услови за конституисање образовних, научних и културних институција Срба на простору Босне и Херцеговине. Упоредо са конституисањем србистичких катедри 1995. године, група универзитетских професора дошла је на идеју да оснује удружење које би се систематски бавило чувањем и промовисањем српског језика, ћириличног писма и српске књижевности, као и унапређењем наставог предмета Српски језик у основним и средњим школама.

Идеја за оснивање удружења потекла је од проф. др Милана Драгичевића (Бировача, Доњи Лапац, 4. новембар 1947 – Бања Лука, 14. новембар 2017). Професор Драгичевић је са групом колега, универзитетских професора, међу којима су били и проф. др Лука Шекара (Улог, 15. октобар – Бања Лука, 10. мај 2012) и проф. др Бранко Савић (Тобут, Лопаре, 7. октобар 1935–Бијељина, 1. јул 2017), покренуо иницијативу за оснивање удружења које би окупљало наставнике и професоре срп-

* sulalovic712@gmail.com

ског језика и књижевности у Републици Српској. Прва званична адреса Друштва је Трг Бана Лазаревића 1, у просторијама Филозофског факултета у Бањој Луци. За првог предсједника Друштва, изабран је његов установитељ, професор Милан Драгичевић, који је у судском регистру званично заведен као предсједник Скупштине Друштва. Поред њега, као лица за представљање и заступање Друштва именовани су Мирко Мутић (Брезичани, Приједор, 7. март 1953), предсједник Извршног одбора и проф. др Лука Шекара, замјеник предсједника Извршног одбора. Програм рада Друштва усвојен је на конститутивној сједници Друштва и претходио је изради Статута Друштва, који бива усвојен на Скупштини одржаној 13. марта 1996. године на Филозофском факултету у Бањој Луци.

Програмом рада и чланом 7 Статута ДНСЈК дефинисани су циљеви и задаци рада удружења:

- „Представља и заступа пред друштвеном заједницом, државним органима и одговарајућим образовним институцијама (...) права својих чланова;
- Брине о подизању, његовању и унапређивању опште и посебне културе наставника српског језика (посебно о њиховом стручном усавршавању) и осталих јавних и културних радника као чланова Друштва;
- Основни циљ је подизање нивоа и квалитета наставе српског језика и књижевности у школама и другим образовним институцијама, обогаћивање личне културе и подстицање креативности наставника;
- Развија и трајно подстиче интересовање својих чланова за усвајање нових сазнања, самообразовање и оспособљавање за креативни рад;
- Друштво најмање једном годишње организује семинаре (савјетовања) и друге облике колективног стручног усавршавања наставника (предавања, симпозијуме и сл);
- Друштво обезбјеђује континуитет у проучавању културне баштине српског народа, традиције и обичаја, а нарочито брине о [дјелима] српске и најбољим дјелима свјетске књижевности.
- Друштво, овисно од материјалних услова, покреће, уређује и издаје свој стручни часопис;
- Друштво редовно сарађује са научним институцијама, вишим и високим образовним установама и другим (према потреби) орга-

низацијама Републике Српске, остварује сарадњу и потпомаже повезивање и размјену културних (цивилизацијских) тековина између Републике Српске и иностранства;

- Друштво остварује и друге задатке предвиђене Статутом и другим актима” (СТАТУТ ДРУШТВА 1996: 2).

Поред наведенога, замисао је била да се Друштво бави унапређењем наставних планова и програма и издавањем уџбеника и лектире, што конкретно никада није заживјело јер су ове активности углавном преузели Министарство просвјете и Републички педагошки завод.

Увидом у документацију Друштва, у првим годинама по формирању удружења, оно се циљано и конкретно највише фокусирало на наставника као појединца, његову креативност, личну културу и заступање интереса наставника, на наставу српског језика и књижевности и њено унапређивање, али и на проучавање и очување српске књижевности и српске културне баштине.

Из сачуване документације видљиво је да су органе Друштва у његовим почецима чинили Скупштина, на чијем челу је био предсједник и Извршни одбор који је имао предсједника и потпредсједника. Већ у том почетном периоду Друштво добија свој званични печат, који је и данас у употреби. На њему је исписана 1995. као година оснивања Друштва, Бања Лука као мјесто сједишта и Република Српска као подручје дјеловања. Иако није сасвим јасно на који начин су представници Друштва дошли до печата прије званичне регистрације, највјероватније је то била последица неуређеног нормативног оквира и још недовољно дефинисаних закона и прописа младе републике, у којој су управни поступци били неустаљени, а администрација неуједначена.

Званична регистрација Друштва извршена је тек наредне године – 16. маја 1996, када је Основни суд у Бањој Луци донио рјешење о упису Друштва у Јединствени регистар удружења. Под редним бројем 72/96, Друштво наставника српског језика и књижевности званично је заведено као струковна организација која дјелује на територији Републике Српске.

О активностима Друштва у првим годинама постојања сачувано је мало података. Оно што је извјесно јесте да је Друштво функционисало у веома скромним материјалним условима и да је своје прве кораке начинило захваљујући ентузијазму оснивача и подршци појединаца који

су увидјели његов значај. У сложеним и нестабилним поратним околностима било је неопходно установити органе Друштва, покренути активности, окупити наставнике и изборити се за разумијевање и подршку институција Републике Српске.

Из документације у том периоду издвајају се бројни дописи које су оснивачи упућивали Министарству просвјете, Републичком педагошком заводу, Влади Републике Српске и школама, са молбама за финансијску и кадровску подршку, као и за препознавање значаја Друштва за просвјету, културу и очување српског језичког и националног идентитета.

Још једна значајна активност из раног периода рада Друштва јесте то што је први предсједник Друштва покренуо пред надлежним органима и поступак за покретање часописа *Прилози насџави срџској језика и књижевности*, односно његов упис на листу јавних гласила у Републици Српској. Ради се заправо о пререгистрацији часописа који је постојао од 1966. до 1980. године као гласило Друштва за српскохрватски језик и књижевност, подружница Бања Лука. Као такав, часопис је био уведен и у регистар гласила бивше СФРЈ, али и у регистар Југословенског библиографског института са међународном ознаком YU ISSN 0350-6657. *Прилози насџави срџској језика и књижевности* Рјешењем број 01-296/97 од 19. августа 1997. године бивају заведени у Регистар јавних гласила Републике Српске под редним бројем 231. У Рјешењу је наведено да је писмо часописа ћирилица, што је у складу са програмским начелима Друштва, а прву редакцију часописа *Прилози насџави срџској језика и књижевности* чинили су: Милан Драгичевић, Светозар Личина, Радана Станишљевић, Бранко Савић, Лука Шекара, Ранко Поповић и Младен Шукало.

Почетком 2000. године Друштво добија ново руководство које преузима одговорност у изазовном моменту финансијске нестабилности и организационе недефинисаности. На чело Скупштине и уједно цијелог Друштва долази проф. др Бранко Савић, док мр Светозар Личина преузима функцију предсједника Извршног одбора, а секретар остаје проф. др Лука Шекара. Рад овог руководства одвија се на релацији Бања Лука – Бијељина, будући да је нови предсједник био професор на тадашњем Учитељском факултету у Бијељини.

Упркос скромним финансијским могућностима, ново руководство успијева обновити издавање *Прилога насџави срџској језика и књижевно-*

сти, те током 2000. и 2001. године излазе два двоброја овог часописа. Ипак, због недостатка трајне материјалне подршке институција, издавање часописа бива прекинуто.

Истовремено, у настојању да се одржи струковна и програмска активност, Друштво у сарадњи са Републичким педагошким заводом организује једнодневна регионална савјетовања за наставнике српског језика и књижевности. Та савјетовања, реализована почетком 2002. године, тематизовала су три актуелна сегмента наставне и културне политике:

1. *Актуелности у настави српског језика и савремене програмске промјене*, мр Светозар Личина;
2. *Савремени учбеници у настави српског језика и њихова примјена*, проф. др Бранко Савић;
3. *Друштво наставника српског језика и његова дјелатност у свјетлу савремених програмских промјена*, проф. др Лука Шекара.

Избор тема указује на свјестан покушај руководства да изгради функционалан мост између културне мисије очувања српског језика и реформског контекста наставе у постдејтонској Републици Српској. Друштво је овим активностима настојало да постане релевантан чинилац у друштвено-образовној заједници, упркос финансијским тешкоћама.

Тражећи институционалну подршку, тадашњи предсједник Савић упућује 12. децембра 2000. године званичан допис Министарству просвете РС у коме истиче значај *Прилога* за наставну праксу и српску културну мисију. Исте године, Савић шаље дописе школама широм Републике Српске апелујући да се претплатом подржи издавање часописа, наводећи да ће часопис излазити два пута годишње и да је цијена по броју 10 КМ. Овим се покушао изградити самофинансирајући модел издавања часописа.

Од самог оснивања, Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске није се ограничило искључиво на стручно-научну и издавачку активност. Врло брзо је постало јасно да питање језика у постдејтонској Босни и Херцеговини није само ствар наставних планова и програма, језичких и научних чињеница, већ да је и шира културно-политичка тема од виталног значаја за очување националног идентитета српског народа на овом простору. У таквом контексту, значајано је поменути допис проф. др Бранка Савића, тадашњег предсједника Друштва, од 16. маја 2001. године. У њему се изражава забринутост поводом

покушаја да се од српског језика стварају нови језици (у овом случају бошњачки, односно босански језик), те да се таква творевина намеће као званичан језик на територији цијеле државе, укључујући и Републику Српску и тражи се успостављање јаче сарадње између Министарства просвјете, односно Владе Републике Српске и Друштва наставника српског језика и књижевности. Савић у допису упозорава:

„У последње вријеме је врло актуелно питање званичног службеног језика у Босни и Херцеговини. Настоји се наметнути тзв. бошњачки (односно босански) као званичан језик и Србима и Хрватима, и то не само својим називом него и садржајем. Зато вас молимо да нас на разним скуповима, гдје се расправља о судбини нашег матерњег језика не заступају полуобавијештени појединци о проблему језика у Босни и Херцеговини, него компетентни језички стручњаци за то, а такве можете обезбиједити само у сарадњи са нама” (САВИЋ 2001: 1).

Тенденције „прављења” нових језика на рачун и штету српског, фалсификовањем и историјских и језичких чињеница, Друштво доживљава као директно угрожавање права српског народа на свој језички и културни идентитет. Такав став је у потпуности у складу са основним програмским циљевима Друштва, дефинисаним у Статуту, а који се тичу *очувања српског језика, ћириличног писма и српске културне баштине*. Савићев иступ свједочи о позиционирању Друштва као важног чиниоца у одбрани језичког и националног идентитета Срба у Босни и Херцеговини. Чини се, ипак, да стварно разумијевање за потребе наставе српског језика, за српски језик уопште изостаје, а новчана подршка свакако. Све што је успијевало да се организује тих година јесу понеки округли сто, једнодневни семинар или предавање. Вриједан помена је научни скуп одржан у Бањој Луци половином новембра 2001. године, у сарадњи са СПКД „Просвјета”, Удружењем књижевника Републике Српске и Задужбином „Вук Караџић”. Скуп је носио назив *Српски језик данас у Босни и Херцеговини* и за циљ је имао да се сагледа положај српског језика и књижевности и укаже на многобројне проблеме у вези са настајањем нових језика на територији Босне и Херцеговине. Учесници скупа су изнијели историјске чињенице које неопориво потврђују да је српски језик једини аутохтони језик на простору Босне и Херцеговине. Поред тога, на скупу су разматрана и питања у вези са нарјечјима и специфичностима замјене јата, положајем ћирилице као изворног писма српског језика,

као и улогом латинице. Пажња је посвећена и темама у вези са очувањем српског језика од отуђивања, „прљања” и разграђивања под утицајем глобалистичких тенденција у политици и култури, што представља важан аспект језичке, културне и идентитетске борбе у условима савременог друштвено-политичког контекста.

Предсједник Друштва од 2005. године била је доц. др Јелина Ђурковић (Шековићи, 3. јануар 1953), док су потпредсједници Драго Тешановић (Баљвине, Мркоњић Град, 16. март 1956 – Бања Лука 1. септембар 2023) и Миланка Бабић (Калиновик, 14. 2. 1962). Скупштина на којој је изабрано ново руководство одржана је у Фочи и у документацији Друштва постоји записник са те Сједнице, међутим, ново руководство никада није званично заведено у судски регистар. Ступивши на дужност, Ђурковићева је покушавала да обезбиједи финансијску и институционалну подршку раду удружења. У допису министру образовања Републике Српске, она се жали на тежак материјални положај Друштва и подсјећа на важност и статус овог удружења:

„Друштво наставника је законски третирано као било које удружење грађана, чиме се отвара простор изговорима са највиших државних позиција да ‘пара нема’ и тако је ова организација, иако од изузетне важности за развој српског националног корпуса, доведена у недопустиво мизеран положај просјака који са страхом Божјим мољака за елементарни опстанак” (Ђурковић, 20. 10. 2005).

Из доступне документације може се видјети да је Ђурковићева неколико пута покушала да одржи расправе у вези са најављеним увођењем болоњског процеса и потенцијалном штетом која ће настати његовом имплементацијом, али није било слуха за такве иницијативе и они никада нису реализовани. У допису Министарству образовања Републике Српске, од 20. октобра. 2025. Ђурковићева пише:

„S obzirom da su se pojavili predmetni nastavni programi koji su sačinjeni u okviru projekta Evropska mreža škola, EU – Reform of general Education BiH Finds: European Union Execution: IBF and BC, koji su izraz degradiranja i nauke u jeziku, i fundamentalne metodike, i pozitivne pedagoške prakse, ovo Društvo kao najstručnija organizacija iz oblasti nauke o srpskom jeziku i književnosti u RS, ima obeavezu i dužnost da ima aktivan odnos prema navedenim materijalima u skladu sa strateškim opredjeljenjem nauke i obrazovanja naše zajednice.” (ЂURKOVIĆ, 20. 10. 2025).

Оно што се може констатовати из свега наведеног јесте да је Друштво пуних четрнаест година постојало у врло тешким околностима. Без разумијевања државних институција, разрађене националне политике у области образовања и културе и конкретне институционалне подршке готово је било пред гашењем. Тек од 2012. године захваљујући иницијативи професора са Филолошког факултета у Бањој Луци и Филозофског факултета на Палама рад Друштва постаје активнији.

Прва сједница Скупштине Друштва, на којој бива зановљен његов рад, одржана је 15. децембра 2012. године на Филолошком факултету у Бањој Луци. Проф. др Ранко Поповић (Залом, Невесиње, 28. мај 1961) одржао је надахнуту уводну ријеч о потреби за активирањем рада Друштва, његовим историјатом и значајем за заштиту заједничких интереса струке. У радном предсједништву, поред професора Поповића били су још и доц. др Зорица Никитовић (Сарајево, 2. мај 1972) и доц. др Душко Певуља (Крупа на Врбасу, 3. април 1976). На тој сједници прилагођен је и измијењен постојећи Статут и изабрано ново предсједништво. За предсједника Друштва изабрана је доц. др Зорица Никитовић, а за потпредсједнике доц. др Душко Певуља и доц. др Саша Кнежевић (Сарајево, 21. новембар 1971). За секретара је изабран Данијел Дојчиновић. За предсједник Управног одбора Друштва именован је проф. др Милош Ковачевић (Пресједовац, Калиновик, 31. март 1953), а остали чланови су Миланка Бабић, Ранко Поповић и предсједник Друштва, Зорица Никитовић. На сједници која је тада одржана усвојено је да Друштво свој рад активније усмјери у два правца: настави српског језика и књижевности и њеном унапређивању, те изради и ревизији планова и програма за српски језик и на издавачкој дјелатности. На сједници је расправљано и о финансијским питањима, и усвојено је да се Друштво финансира из чланарина које би износиле 10 КМ годишње.

Друштво добија нову регистрацију Ф-1-23/13 од 4. јуна. 2013. године, сједиште је у Бањој Луци, на адреси Булевар војводе Петра Бојовића 1А, Филолошки факултет.

У занављању Друштва и његових активности пресудну улогу одиграли су енергичност, воља, знање и стручност професора Зорице Никитовић и Ранка Поповића. У непуне двије године од ступања на дужност предсједника, Никитовићева је успјела да упише Друштво у Регистар издавача Републике Српске (Рјешење број 07.030-053-50-13/13, од 5. јула 2013. године; Рјешењем Министарства науке и технологије број

19/6-040/050-31/14, од 3. јуна 2014. године, под редним бројем 61 Друштво бива уписано и у регистар научноистраживачких организација. Друштво такође бива заведено као субјект у Министарству управе и локалне самоуправе.

Ново руководство на челу са проф. Никитовић конкурисало је на многобројне јавне позиве како би обезбедило неопходна средства за планиране активности и Друштво коначно почиње да функционише како су његови оснивачи и сви дотадашњи чланови замишљали да треба.

Први Семинар за наставнике српског језика и књижевности одржан је априла 2014. године у Бањој Луци и Бијељини и био је једнодневни. На Семинару у Бањој Луци, који је одржан 5. априла у просторијама Факултета политичких наука предавачи су били: проф. др Ранко Поповић, проф. др Милош Ковачевић, проф. др Зона Мркаљ, проф. др Бошко Сувајцић, проф. др Александар Милановић и проф. др Миланка Бабић. Семинар у Бијељини одржан је 26. априла исте године у просторијама Педагошког факултета, а предавачи су били: проф. др Ранко Поповић, доц. др Зорица Никитовић, проф. др Вељко Брборић, проф. др Зона Мркаљ и проф. др Рајна Драгићевић. У организацији Семинара учествовали су Републички педагошки завод и Друштво за српски језик и књижевност Србије. Други стручни Семинар за наставнике српског језика и књижевности одржан је 2015. године, а средства су обезбјеђена из Министарства спољних послова и Управе за сарадњу са Србима у региону у Влади Републике Србије. Исте године обезбјеђена су и средства за штампање књиге *Српски језик између науке и политике* проф. др Милоша Ковачевића и то уз помоћ Министарства науке и технологије у Влади Републике Српске. Други Републички семинар је носио назив „Ка савременој настави српског језика и књижевности” и одржан је у периоду од 19. септембра до 4. октобра 2015. године, и то на шест локација: у Бањој Луци, Приједору, Добоју, Бијељини, Палама и Требињу. Пленарна предавања на Семинару одржали су др Зорица Никитовић, *О новом наставном програму за Српски језик 6–9. разред*; др Зоран Арсовић, *Смисао и значај античке митологије за културни идентитет Европе* и др Бранко Летић *Српска средњовјековна књижевност у настави књижевности основне и средње школе*. Радионице су одржали Тања Аничич, *Методолошки приступи и учење о страдању Срба у Другом свјетском рату (јеноцид над Србима) у настави књижевности* и др Драгомир Козомара – *О ијекавским изговорима јаша*.

Исте године, у фебруару мјесецу, предсједник Друштва, др Зорица Никитовић обраћа се Министарству просвјете и културе у Влади РС и Републичком педагошком заводу са дописом „Зашто је неопходно *Семинар за наставнике и професоре српског језика и књижевности* прогласити обавезним за све наставнике?” у којем овај захтјев, између осталог, образлаже ријечима:

1. „Зато што је предмет *Српски језик* темељни национални предмет у Наставним плановима и програмима основних и средњих школа (тако је у свакој држави).
2. Зато што је почела мода програма у којима је слабо мјесто за наш предмет: он се нашао као извор грађе за разнолике злоупотребе некомпетентних тумача.
3. Реформски процеси рачунају на стално мијењање наставне праксе, на усавршавање наставне праксе и на стално усавршавање као општи услов напредовања у струци.
4. Положај школе и наставника у нашем друштву доведен је у јадан положај, сада су страни језици привилеговани предмети.
5. Бројне су слабости у ланцима који повезују (или би требало да повезују) универзитетску и школску праксу, уско научне и методичке оквири: то је ствар анализа у које се, такође овог тренутка не може улазити, али које се само семинарима могу превазилазити.” (Никитовић, 18. фебруар 2015)

Семинар Друштва наставника српског језика и књижевности Републике Српске коначно је почео да се одржава редовно, али и поред тога, позитиван одговор надлежних институција у погледу његовог формалног укључивања у званичну образовну праксу до данас није постигнут. Семинари организовани у периоду од 2016. до 2019. године одржани су на Јахорини и одликовали су се изузетно великом посјећеношћу. Од 2016. године, Семинар добија дводневни формат, чиме се омогућава интензивнији и садржајнији рад. У међувремену, на чело Друштва изабран је проф. др Ранко Поповић, док функције потпредсједника преузимају проф. др Зорица Никитовић и проф. др Душко Певуља. На функцији предсједника Управног одбора Друштва у том периоду је академик Бранко Летић (Вучиловци код Брчког, 11. јануар 1944). Захваљујући академској и личној честитости и досљедности професора који су тих година на челу Друштва, оно се у том периоду све јасније профилише као релеван-

тан друштвено-образовни и научни субјект с изграђеним интегритетом и идентитетом. Важан допринос видљивости и афирмацији Друштва дали су покретање званичне интернет странице, као и активирање налога на друштвеним мрежама. Уз редовну организацију семинара, Друштво активно учествује и у припреми и реализацији више научних скупова. Међу њима се посебно истиче научна конференција *Српско писано наслеђе и историја средњовјековне Босне и Хума*. Први пут одржана 19. и 20. јуна 2017. године у Андрићевом институту у Андрићграду (Вишеград), ова конференција представља један од најзначајнијих научних догађаја у области хуманистичких наука у посљератној Републици Српској. Организована у сарадњи више институција, укључујући Филолошки и Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, Андрићев институт, Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске и Удружење историчара „Милорад Екмечић”, ова конференција је означила нову етапу у повезивању филологије и историографије и њиховом синергијском приступу српској културној баштини. Окупљајући више од тридесет научника из области филологије, историје, теологије и историје умјетности, конференција је омогућила свеобухватно сагледавање културних, духовних и историјских процеса који су обликовали средњовјековну српску државност и писменост у областима Босне и Хума. Међу најистакнутијим учесницима били су проф. др Зорица Никитовић која је указала на значај синергије различитих научних дисциплина у проучавању писаног наслеђа, затим проф. др Јасмина Грковић Мејџор, која је представила анализу средњовјековних повеља као извора за проучавање државне и културне организације и академик, проф. др Љубомир Максимовић, потпредсједник САНУ, који је изложио византијску перспективу о српском присуству на подручју западно од Дрине. Конференција је имала за циљ не само академску размјену знања, већ и јачање научне сарадње унутар српског културног простора. Она је поставила основу за даље пројекте који ће се бавити језиком, књижевношћу и историјом као кључним факторима у очувању националног идентитета. Као први научни скуп таквог обима и значаја у Републици Српској након рата, овај догађај представља референтну тачку у културно-научној обнови и афирмацији националног наслеђа. Друга конференција, под називом *Историја средњовјековне Босне и Хума*, одржана 2019. године у Требињу, продубила је сагледавање тема покренутих 2017. Овај пут фокус је прије свега на историјским процесима, династијским и црквеним

односима, те међународним везама средњовјекове Босне и Херцеговине. Овај скуп је, као и претходни, окупио низ еминентних истраживача међу којима су најзначајни академици Јасмина Грковић Мејџор и Бранко Летић.

Професори Ранко Поповић, Зорица Никитовић и Бранко Летић остају на челу Друштва до краја 2022. године, с тиме да функцију другог потпредседника, у другом мандату проф. Поповића као председника, обавља мр Момчило Цвијетиновић (Обад код Сребренице, 14. април 1960). Период од 2012. до 2022. године може се сматрати најуспјешнијим добом у досадашњем дјеловању Друштва. Залагањем проф. Поповића и проф. Никитовић за вријеме њиховог мандата, Друштво је остварило многе своје циљеве и задатке, а 2021. године добило је и статус удружења од јавног интереса у Републици Српској. На овај начин обезбјеђена је донекле стабилна подлога за наставак дјеловања овог удружења јер дио средстава за активности Друштва обезбјеђује Министарство просвете и културе у Влади Републике Српске.

Крајем децембра 2022. године, на сједници Скупштине Друштва наставника српског језика и књижевности одржаној 27. и 28. децембра, за председника Друштва изабрана је доц. др Сузана Бунчић (Сарајево, 26. јануар 1982), док су потпредседници проф. Бранка Малинић Чугаљ (Сарајево, 26. јул 1958) и Стојанка Радановић (10. октобар 1967). На челу Управног одбора је проф. др Зорица Никитовић, док су остали чланови УО проф. др Душко Певуља, проф. др Милена Ивановић (Невесине, 5. јануар 1972), мр Момчило Цвијетиновић и проф. Весна Ркман (28. јул 1980). Ново руководство је наставило да развија дјеловање Друштва у оквиру концепта који су обликовали његови претходници. Редовни семинари за наставнике српског језика и књижевности од 2021. године одржавају се у Бијељини у просторијама Педагошког факултета.

Од 2013. године Друштво значајно интензивира активности у области издавачке дјелатности. Од тренутка обнављања 1997. године, часопис *Прилози настави српског језика и књижевности* излази као стручно-научно гласило, намијењено наставницима, професорима, истраживачима и студентима који се баве србистиком у ширем смислу и већ у првим бројевима била је видљива намјера уредништва да часопис буде везивно ткиво између теорије и наставне праксе. Часопис је у почетку излазио нерегуларно, често једном годишње, а у појединим периодима и као двоброј. Од 2013. године када за уредника бива изабрана проф.

Зорица Никитовић, часопис излази у новообновљеној серији (Рјешење Министарства просвјете и културе Републике Српске број 07.030-053-53-6/13, од 5. јула 2013. године). У овом периоду његово издавање се стабилизује, а квалитет радова повећава, што се огледа у строжим критеријумима рецензије, већем броју академских аутора, као и у укључивању младих истраживача. Додатни показатељ постигнутог квалитета часописа је и то што се налази на цитатним листама и у Републици Српској и у Србији и има категорију *националној часопису*. Сваки број часописа *Прилози* садржи неколико тематских цјелина, међу којима се издавају:

- Научни и стручни радови – радови из области језика, књижевности, методике наставе и културе говора;
- Прикази и осврти – критички осврти на нова издања, наставне планове и програме, уџбенике;
- Наставна пракса – прилози наставника из праксе о иновацијама у настави, примјери добрих пракси, дидактички и методички прилози;
- Јубилеји и сјећања – текстови посвећени значајним личностима, догађајима и обиљежавању годишњица из области српске културе и просвјете.

Тематски, часопис обухвата широк спектар области. Велики број радова посвећен је методици наставе српског језика и књижевности. Обрађују се теме као што су: интерпретација књижевног текста, обрада граматичких садржаја, функционална примјена знања, као и проблеми оцјене и вредновања знања. Када је у питању језик и лингвистика, радови се баве анализом српског језика на синхроној и дијахроној равни, са посебним освртом на нормативна питања, културу изражавања, лексичке и морфолошке појаве у говорима Републике Српске, на статус ћирилице у образовном систему. Књижевност и интерпретација књижевних текстова заузимају значајно мјесто у сваком броју. Обрађују се дјела домаћих и страних аутора која су у наставним плановима, али и књижевна продукција у Републици Српској. Посебно се пажња поклања националном канону и очувању културне самосвијести. Од 2013. године до данас часопис *Прилози настави српског језика и књижевности* излази без прекида.

Поред *Прилоза*, руководство Друштва на челу са академиком Ранком Поповићем и др Зорицом Никитовић успјело је да покрене и двије библиотеке у оквиру издавачке дјелатности Друштва. То су: Библиотека

„Српски језик и књижевност” и Библиотека „Памјатник”. У оквиру прве до сада су објављена дјела: *Српски језик између науке и политике* /Милош Ковачевић (2015), књига 1; *Методички цветник: зборник радова из методике наставе српског језика и књижевности* /приређивач Зона Мркаљ (2016) књига 2; *Читајте и бисте: књижевне анализе* /Ранко Поповић (2017), књига 3; *О обнављању србистике* /Петар Милосављевић (2018) књига 4; *Лучоноше и следбеници: (оједи о српским писницима)* /Бранко Летић (2023) књига 5. Библиотека „Памјатник” замишљена је као нека врста архива текстова, личности и догађаја значајних за очување и промоцију српске културне баштине. У оквиру ње до сада су објављене књиге: *Ми знамо судбу: антологија српског писништва о националном страдању у XX вијеку* /приредио Ранко Поповић (2018) књига 1; *Слово славе Сави: антологија светосавља* /приредио Владан Бартула (2019), књига 2 и *Заборављени српски писци из Босне и Херцеговине: зборник радова* /приредила Сузана Бунчић (2024), књига 3. Уз то је 2024. године штампан и додатак *Прилозима* број XIII, година 2024. под насловом *Хронологија (не)издавања Крмчије или светосавског Номоканона* чији је аутор проф. др Зорица Никитовић.

Од оснивања 1995. године, Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске настоји да истовремено испуни своју стручну, просвјетну и културну мисију. Статутарно дефинисани циљеви Друштва – очување и његовање српског језика и ћириличног писма, унапређење наставе и научног рада у области србистике, организовање стручних савјетовања и издавање релевантних публикација добијају у пракси једну много ширу димензију. У постдејтонској Босни и Херцеговини, у условима нејасно дефинисане и често политизоване језичке праксе, питање службеног језика постаје не само лингвистичко већ и идентитетско и уставноправно. Управо у том контексту, Друштво преузима улогу активног чиниоца у заштити статуса српског језика и књижевности.

Свим досадашњим активностима, Друштво наставника српског језика и књижевности Републике Српске потврђује се као друштвени субјекат који је много више од професионалног удружења. Оно постаје институција културне самозаштите, стручне оријентације и идентитетске самоафирмације српског народа у Босни и Херцеговини. Његова мисија тако добија стратешки значај у очувању српске духовности, језика, књижевности и културе у оквиру сложених политичких и друштвених околности на овом простору.

ИЗВОРИ

- ДОКУМЕНТАЦИЈА *Друштва наставника српског језика и књижевности Републике Српске*. Бања Лука – Бијељина: 1995–2024.
- ЂУРКОВИЋ 2005. Јелина Ђурковић. *Молба за разумијевање и помоћ*. Бијељина, 20. октобар 2005.
- НИКИТОВИЋ 2015. Зорица Никитовић. *Зашто је неопходно Семинар за наставнике и професоре српског језика и књижевности пројасити обавезним за све наставнике*. Бања Лука: 18. фебруар 2015. (н. п.).
- САВИЋ 2001: Бранко Савић. *Допис Министарству просвјете Републике Српске, Усвоштавање сарадње*. Бања Лука: 15. мај 2001.
- СТАТУТ *Друштва наставника српског језика и књижевности Републике Српске*. Бања Лука: 13. март 1996. године.

- ЂУРКОВИЋ 2005: Jelina Đurković. *Zahtjev za odobravanje sredstava za naučni skup*. Bijeljina: 12. oktobar 2005. (n. p.).

Suzana Bunčić

30 years of the Society of Serbian Language and
Literature Teachers of the Republic of Srpska

Summary

This year marks the 30th anniversary of the founding of the Society of Serbian Language and Literature Teachers of the Republic of Srpska. On the occasion of this important jubilee for both the Society and the Serbian language in the Republic of Srpska and Bosnia and Herzegovina, this paper provides a brief historical overview of the Society's activities and its cultural and educational significance. The publishing activities of the Society will also be presented.

Keywords: Society of Serbian Language and Literature Teachers of the Republic of Srpska, 30 years of the Society, publishing activity of the Society, „Prilozi” Journal.

Фотографија 1. Проф. др Зорица
Никићовић. Извор: Званични сајт
Друштва наставника српског језика и
књижевности Републике Српске, [https://
dnsjk.org/](https://dnsjk.org/)

Фотографија 2. Академик Ранко Појовић.
Извор: Званични сајт Друштва
наставника српског језика и књижевности
Републике Српске, <https://dnsjk.org/>

Фотографија 3. Семинар за наставнике српског језика и књижевности - први ред:
академик Ранко Појовић, проф. др Милош Ковачевић, инспектор Боса Сјремо и
инспектор Силва Добраш. Извор: Званични сајт Друштва наставника српског језика и
књижевности Републике Српске, <https://dnsjk.org/>

Фотографија 4. Семинар за наставнике српског језика и књижевности, 2019. Прошогереј-сшаврофор Дарко Ђоџо, академик Бранко Лешшћ, проф. др Зоршца Ншкшћовшћ. Извор: Звашншчн сајшћ Друшштва наставншкш српског језшкш и књшжешвностш Решублшкеш Српске, <https://dnsjk.org/>

Фотографија 5. Учесншчнш Семинара 2019. годинеш. Извор: Звашншчн сајшћ Друшштва наставншкш српског језшкш и књшжешвностш Решублшкеш Српске, <https://dnsjk.org/>

УПУТСТВО ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА ЗА ШТАМПУ

Часопис *Прилози настави српског језика и књижевности* објављује оригиналне радове из свих области истраживања српског језика и књижевности, методике наставе српског језика и књижевности, приказе, те актуелности које су од значаја за наставну теорију и праксу. Радови који су већ објављени или понуђени за објављивање у некој другој публикацији не могу бити прихваћени за објављивање у *Прилозима*. Радови се објављују на српском језику, ијекавским или екавским књижевним изговором, искључиво ћирилицом.

Рукопис мора да буде правописно, граматички и стилски коректан. Рукопис треба да има следеће елементе: а) име, презиме, назив установе у којој је аутор запослен, б) наслов рада, в) сажетак, г) кључне ријечи, д) текст рада, ђ) литературу и изворе, е) резиме. Редослијед елемената мора се поштовати. Текст рада се пише електронски на страници А4 формата (21 x 29,5 cm), с маргинама од 2,5 cm, увлачењем првог реда новог пасуса 1,5 cm, и без размака између редова. Текст је потребно писати у фонту Times New Roman, словима величине 12 тачака (12 pt), а сажетак, кључне ријечи и подножне напомене словима величине 10 pt. Обим текста: за огледе, прилоге и расправе до 30 000 словних знакова; за приказе до 12 000 словних знакова.

- Почетак текста: Име аутора и институција и/или град: У горњем десном углу странице, име и презиме аутора: слова величина фонта 12. На крају имена пожељна је фуснота (у облику звјездице) с имејл адресом аутора. Испод имена наводи се назив институције и града. Након имена, а прије наслова рада, један празан ред, величина фонта 12.

Примјер:

Петар Петровић*

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

- Наслов на средини странице, **ВЕЛИКА (all caps) и болдована слова**, величина фонта 12. Након наслова два празна реда, величина фонта 12.

Примјер: **НАСЛОВ РАДА**, празан ред, сажетак (без ознаке сажетак), величина фонта 11 – лијева маргина увучена у односу на основни текст (тј. једнако увучена као први ред основног текста). Кључне ријечи (са

ознаком Кључне ријечи:), величина фонта 11, наводе се испод апстракта тако да им је лијева маргина уравната с лијевом маргином апстракта. Након кључних ријечи два празна реда, величина фонта 12. Основни текст: Основни текст: Увучен пасус (1,27cm), величина фонта 12, изравнан текст (justified).

- Поднаслови са бројним ознакама, инкорпорирани у основни текст, пишу се фонтом small caps. Између поглавља један празан ред.

Примјер:

1. ИЗРАЗ ПРАВА ВЈЕРА У РАНОХРИШЋАНСКИМ ТЕКСТОВИМА. Основни текст. Основни текст. Основни текст. Основни текст. Основни текст. Основни текст. Основни текст.

У сажетку је потребно сажето представити проблем, циљ, методологију и резултате научног истраживања. Препоручује се да сажетак има од 100 до 250 ријечи. Сажетак мора да се налази испод наслова рада, без ознаке Сажетак, и то тако да му је лијева маргина увучена 1,5 cm у односу на основни текст (тј. једнако увучена као први ред основног текста).

- Кључне ријечи су термини или изрази којима се указује на цјелокупну проблематику истраживања, и може их бити до десет. Кључне ријечи дају се на српском језику, те на језику на којем је написан резиме рада. Кључне ријечи се наводе испод сажетка и испод резимеа с одговарајућом ознаком Кључне ријечи, односно Keywords, Кључеве слова и сл, и то тако да им је лијева маргина уравната с лијевом маргином сажетка, односно апстракта.

- Библиографска парентеза, као уметнута скраћеница у тексту која упућује на потпуни библиографски податак о дјелу које се цитира, навођењем на крају рада, састоји се од отворене заграде, презимена аутора фонтом small caps, године објављивања рада који се цитира, те ознаке странице са које је цитат преузет и затворене заграде.

Примјер: (Грковић-Мелџор 2007: 128) за библиографску јединицу: Грковић-Мелџор 2007: Јасмина Грковић-Мелџор. *Сјиси из историјске лингвистике*. Сремски Карловци–Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Ако је из контекста јасно који је аутор цитиран или парафразиран, у парентези није потребно наводити презиме аутора.

Примјер: У историјској морфологији Ђуре Даничића (1874) ово питање се не разматра, док је у универзитетским предавањима А. Белића из историје језика овоме питању посвећена значајна пажња (1999а: 389–390, 442–449). Ако се у парентези упућује на радове двају или више аутора, податке о сваком сљедећем раду треба одвојити тачком и запетом, нпр. (Белић 1958; Стевановић 1968).

- Подбиљешке (подножне напомене, фусноте), обиљежене арапским цифрама (иза правописног знака, без тачке или заграде) дају се при дну странице на којој се налази дио текста на који се подбиљешка односи. Могу садржати мање важне детаље, допунска објашњења и сл. Подбиљешке се не користе за навођење библиографских извора цитата или парафраза датих у основном тексту, будући да за то служе библиографске парентезе, које повезане с пописом литературе и извора датих на крају рада олакшавају праћење цитираности у научним часописима.

- Цитирана литература даје се у засебном одјелку насловљеном ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА. Извори се одвајају од литературе као и ћирилична литаратура од латиничне. У овом одјелку разрјешавају се библиографске парентезе скраћено наведене у тексту. Библиографске јединице (референце) наводе се по азбучном или абecedном реду презимена првог или јединог аутора како је оно наведено у парентези у тексту. Прво се, азбучним редом навођењем презимена првог или јединог аутора, описују радови објављени ћирилицом, а затим се абecedним редом, навођењем презимена првог или јединог аутора, описују и радови објављени латиницом. Свака библиографска јединица представља засебан пасус који је организован на различите начине у зависности од врсте цитираног извора.

- Монографска публикација: ПРЕЗИМЕ, (Презиме аутора обавезно писати фонтом SMALL CAPS!) година издања, име и презиме аутора. *Наслов књиџе*. Податак о имену преводиоца, приређивача, или некој другој врсти ауторства. Податак о издању или броју томова. Мјесто издавања: издавач.

Примјер: КОВАЧЕВИЋ 2013: Милош Ковачевић. *Линџивистика као срџбистика*. Монографије и монографске студије. Књ. 1. Пале: Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет.

- Прилог у серијској публикацији, часопису, зборнику: ПРЕЗИМЕ година издавања: име и презиме аутора. Наслов текста у публикацији.

Наслов часописа (публикације или зборника), број свеске или тома (година, или потпун датум), стране на којима се текст налази.

Примјер: ШМУЉА 2010: Саша Шмуља. Антун Густав Матош и српска књижевност. *Књижевна историја*, година XLII, број 142, 579–596.

ПОПОВИЋ 2008: Ранко Поповић. Лирски инстинкт и вјековито памћење у поезији Десанке Максимовић. *Зборник Поетичка истраживања*. Институт за књижевност и уметност, 153–168.

- Код извора преузетих са интернета потребно је навести аутора, наслов текста, интернет адресу сајта и датум када се приступило тој страници.

Примјер: ЈЕРКОВИЋ: ВЕРА ЈЕРКОВИЋ. *Никољско јеванђеље – Споменик српске културне баштине*. Интернет, доступно на http://www.ff.uns.ac.rs/biblioteka/upoznaj_jednu_knjigu/nikoljsko_jev/bibliografija.html, приступљено 1. 4. 2015. године.

- Наслови посебних публикација које се помињу у раду наводе се италиком. Италиком се, такође, врше сва истицања текста. Цитати се дају под двоструким знацима навода „.....”, а цитат унутар цитата под једноструким знацима навода ‘...’. краћи цитати, два-три реда, дају се унутар текста, дужи цитати се издвајају из основног текста увлачењем и фонтом 11pt. Сви примјери у тексту се обавезно наводе италиком.

- Резиме треба да буде на једном од свјетских језика (енглеском, руском, њемачком, француском). Уколико аутор није у могућности да обезбиједи коректан превод, потребно је да напише резиме на српском језику, а уредништво *Прилога* ће обезбиједити превод.

- Рукописе у Word формату је потребно слати искључиво електронски на имејл адресу prilozinastavidnsjks@gmail.com. Рок за предају рада је 1. април. Рукописе рецензирају два анонимна рецензента.

Уредништво *Прилога*